

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Oddělení skandinavistiky

Diplomová práce

Ing. Bc. Markéta Novotná

Skandinavistika – dánština

Reflexe severského objevení Ameriky

Reflexion of the Norse Discovery of America

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Starý, Ph.D.

Poděkování

Dovoluji si touto cestou poděkovat všem, kteří mi pomohli s tvorbou mé diplomové práce, a zejména pak PhDr. Jiřímu Starému, PhD. za jeho cenné rady a odborné vedení.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. března 2014

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova

objevení Ameriky, staroseverská literatura, Vínland, Leif Eriksson, viking, Kensingtonský kámen, Newportská věž, L'Anse aux Meadows

Key words:

discovery of America, Old Norse literature, Vinland, Leif Eriksson, Leif Ericsson, Viking, Kensington Stone, Newport Tower, L'Anse aux Meadows

Abstrakt

Práce mapuje proměny reflexe objevení Ameriky Seveřany, a to ve třech krocích. Nejdříve představuje význam a pojetí vikinských cest do Ameriky v dobových materiálech, zejména v ságách o Vínlandu. Tato část je doplněna o obecný úvod do problematiky ság. Následně představuje situaci v 19. století, kdy se vikinský objev nového kontinentu stává vědeckým i uměleckým tématem. Popsány budou faktory, které k zvýšenému zájmu o dané události vedly (národní uvědomění ve Skandinávii, romantismus). Třetí část bude věnována současné reflexi vikinského objevení Ameriky (projevy v umění, společnosti, politice). Jako metoda je využita diskurzivní analýza, která poukazuje na posuny v reflexi dané problematiky.

Abstract:

The thesis focuses on the reflection of the discovery of America by the Norsemen, and does so in three steps. Firstly, the approach to and the significance of the Norse voyages to America in the medieval materials, and especially in the Vinland sagas, are presented. This part is accompanied by a general introduction into the sagas. Secondly, the situation in the 19th century is introduced. In this period a lot of scientific works as well as works of art aiming at the Norse voyages to the New continent arose. The factors that led to this increased interest are explored, e.g. national movement in Scandinavia. Thirdly, the contemporary reflexion of the Norse discovery of America is analyzed (particularly its influence on works of art, society, politics and scientific research). The methodology used in this thesis is discourse analysis, which points out to the changing reflexion of the given topic.

Obsah

1	Úvod	7
1.1	Přepisy staroislandských názvů a jmen	8
2	Metodologická část	9
2.1	Vývoj poznání	9
2.2	Diskurzivní analýza	11
2.3	Konkrétní aplikace kritické diskurzivní analýzy	13
2.4	Výběr pramenů	14
3	Doba vikinská a první reflexe objevení Ameriky Seveřany	15
3.1	Nejstarší islandská literatura a ságy jako historický pramen	15
3.2	Historicita rodových ság	16
3.3	Ságy o Vínlandu	17
3.3.1	Obsah, shody a rozdíly v ságách o Vínlandu	18
3.4	Kontext objevitelských cest ve staroseverské literatuře	23
3.5	Další prameny	25
3.6	Shrnutí	28
4	Reflexe cest Seveřanů do Ameriky v 19. století	30
4.1	Společensko-kulturní kontext	31
4.2	Odborný diskurz	34
4.3	Shrnutí	39
5	Reflexe severského objevení Ameriky ve 20. století	41
5.1	Společensko-kulturní diskurz	41
5.2	Archeologické nálezy	44
5.2.1	L'Anse aux Meadows a Helge Ingstad	44
5.2.2	Další archeologické nálezy a jejich interpretace	47
5.3	Odborný diskurz	51
5.4	Shrnutí	55
6	Komparace jednotlivých období	58
7	Závěr	61
8	Appedix: Česká reflexe	63
9	Zdroje	65
9.1	Prameny	65
9.2	Literatura	65
9.3	Internetové zdroje	68
9.4	Filmy, hudba	69
10	Přílohy	70

1 Úvod

Vikinské lodi v dávných dobách brázdily vody moří po celé Evropě. O to, zda dopluly až k americkému pobřeží, se však stále vedou spory.

Cílem práce je analyzovat, jak se o severských cestách k novému kontinentu informuje v různých obdobích od středověku po současnost. Nesnažím se přitom zjistit, který názor je pravdivý. Pouze analyzuji, jakým způsobem se objevení reflektuje, zda ho autoři považují za fakt, zpochybňují nebo přímo odmítají, z jakých pramenů vycházejí, jakými důkazy svá tvrzení podpírají a zda se způsoby argumentace v průběhu staletí či geograficky liší. Téma severských cest do Ameriky není v českém prostředí příliš prozkoumáno, a proto je smyslem práce předložit přehledný souhrn názorů a jejich proměn. Účelem tedy není zabíhat do detailů, ale naopak zdůraznit tendence a klíčové události.

Hlavní teze mé práce je, že obsah nejstarších pramenů je velmi stručný a hlavní zdroje informací – ságy o Vínlandu – se do značné míry liší, a tudíž se nelze dobrat jediné správné interpretace popsanych událostí. Přesto však lze realitu konstruovat slovy, tedy diskurzem. Diskurz a reflexe objevení se v průběhu staletí proměňovaly a až do současnosti existují různé, i protichůdné názory. Přestože v populární kultuře (beletrie, film, hudba) se severské objevení Ameriky zpravidla nijak neproblematizuje, odborníci jsou dodnes nejednotní.

Metodologickým východiskem práce je kritická diskurzivní analýza (KDA). Její premisa je, že na rozdíl od tradičních metodologií vidí v textu nejen zprostředkovatele reality, ale také jejího tvůrce. KDA tedy nezkoumá, zda texty materiální realitě odpovídají, ale soustředí se na to, jak lidé textem vytvářejí smysl a význam objektů a činností v realitě společenské. Vzhledem k tomu, že KDA není v českém prostředí příliš frekventovaná, krátce ji představuji. Zaměřuji se na přístup N. Fairclougha, s jehož pomocí následně reflexi severských cest do Ameriky analyzuji. Klíčovým bodem jeho metody je, že v analýze diskurzu se nejedná jen o jazyk, ale také o intertextuální vztahy a socio-kulturní kontext.

Teoretickou část doplňuje stručný popis vývoje vědeckého poznání, zdůvodnění výběru pramenů a vysvětlení přepisu staroseverských jmen a názvů. Empirická část se dělí chronologicky na tři kapitoly – nejstarší záznamy severských cest, jejich reflexe v 19. století a od 20. století do současnosti. V rámci nejstaršího období představuji nejdříve rodové ságy jako literární žánr se zaměřením na jejich věrohodnost a poté zmiňuji nejstarší záznamy o severských cestách včetně ság o Vínlandu.

Od 19. století dochází k rozvoji reflexe severských cest do Ameriky jak v odborném, tak laickém diskurzu. Severské plavby se uplatňují v beletrii, filmu, hudbě, politice apod. Z tohoto důvodu omezují analýzu pouze na klíčová díla a události s důrazem na vývojové tendence a hlavní účely diskurzu.

Výchozí tezí této práce je, že povaha diskurzu se během staletí proměňovala. Předpokládám, že diskurz v 19. století využíval vikinské cesty v rámci nacionalismu a měl

posílit národní identitu Seveřanů. Proto se lze domnívat, že severské objevení Ameriky mělo v této době příznivce zejména ve Skandinávii, respektive mezi skandinávskou menšinou v Americe.

Ve 20. století se rozšiřovaly vědecké metody, které měly zejména v archeologii přispět k definitivnímu potvrzení severských cest do Ameriky. Zároveň se koncem 20. století pod vlivem kritického myšlení kladl se důraz na mnohost interpretací, které se odvíjí od společenského kontextu a od konkrétní osoby producenta, resp. recipienta diskurzu.

V prvních třech kapitolách empirické části se soustředím na typické rysy daných období a následně poznatky shrnuji podle měřítek nadefinovaných v teoretické části. Na závěr připojuji shrnující kapitolu, v níž podle KDA porovnávám všechna období. Jednotlivé kapitoly i souhrnná komparace ukážou, že teze naznačené v předchozích dvou odstavcích jsou poněkud zjednodušené.

Při psaní práce jsem vycházela z původních středověkých pramenů, zejména ság, a dále z klíčových děl významných autorů, internetových stránek zaměřených na danou problematiku, filmů, beletrie apod.

1.1 Přepisy staroislandských názvů a jmen

V práci se objevuje řada staroseverských slov a jmen, jejichž přepis do češtiny není sjednocený. Neexistují závazná pravidla, o něž by bylo možné se opřít. Hlavní důvody nesystematického přepisu, který se často liší i v různých dílech jednoho autora, jsou dvojího druhu. Především se jedná o fakt, že první zmínky o staroseverských jménech a názvech přicházely do češtiny především z překladových jazyků či současné podoby skandinávských jazyků, které nevycházely z jednotné formy. Druhým problémem byla složitá sazba některých znaků typických pro staroseverštinu (např. þ, ð).

V této práci se držím pravidel přepisu tak, jak jsou stanovena v publikaci *Eddica Minora*. Vlastní jména uvádím bez nominativní koncovky 'r' (píšu tedy Leif, a nikoli Leifr). Od tohoto tvaru odvozují i další pády. Jména a názvy přepisují staroseverskými znaky (Þorvald, nikoli Thorvald) a ponechávám je v původní podobě vždy, když neexistuje počestěná verze daného jména (Erik, a nikoli Eirík) (Starý a kol. 2011: 42-43). U konkrétních tvarů jmen a názvů vycházím z Pálssonova vydání *Heimskringly* Snorriho Sturlusona (vydání z roku 1944).

Spory panují také kolem zápisu geografického označení Vínland. Zatímco autoři podporující tezi, že název je odvozen od vinné révy, zapisují oblast s dlouhým 'í' jako Vínland, odborníci zastávající teorii, že pojmenování oblasti bylo odvozeno od pastvin, zapisují Vinland s krátkým 'í'. Jelikož teorie o odvození od vinné révy v současnosti převažují, referuji o území pro jednoduchost systematicky jako o Vínlandu.

2 Metodologická část

2.1 Vývoj poznání

Abychom pochopili proměny argumentace jednotlivých autorů, je dobré se obecně zamyslet nad tím, jak se vyvíjel přístup k vědeckému poznání. Pro stručnost se zaměřím na středověk, 19. a 20. století, tedy na tři období, která jsou klíčová pro tuto práci.

Ve středověku panoval názor, že věda má sloužit teologii. Nositeli vzdělanosti byly především kláštery. Evropská věda byla ovlivněna vědou arabskou, která jí zprostředkovala významná díla antiky. Scholastika, která středověké vědě dominuje v 11. až 15. století, staví na učených disputacích, racionálním poznání a přesné logické argumentaci. Věda byla výhradně záležitostí rozumu a nebyla propojena s praxí. Experiment se výrazněji prosazuje až v renesanci. Pozdní středověk je spojen se vznikem univerzit a šířením vzdělanosti, k němuž přispěl i vynález knihtisku (Valenta: 3,4; Holzbachová: 20).¹

V 19. století se věda často ocitá ve službách nacionalismu. Autorům mnohdy nejde o nalezení pravdy a jejich výklad historie je uzpůsoben tak, aby posílil národní cítění. Takový postoj k historii nazývá F. Nietzsche monumentálním. Podle Nietzscheho patří dějiny zejména těm, kdo jsou aktivní a mocní a v minulosti vyhledávají vzory, kterých se v současnosti nedostává. Historie se využívá jako prostředek proti rezignaci. Ačkoli jakékoli porovnání příkladů z minulosti se současností podle Nietzscheho pokulhává, dávají pozitivní příklady z historie naději na to, že lépe může být i nyní. Nietzsche zároveň upozorňuje, že pro zdraví jednotlivce i národa je stejně důležitá historická i nehistorická součást minulosti už proto, že může být složité rozlišit historická fakta od mytické fikce (Nietzsche 2005: 81, 86-88).

Další přístup k historii nazývá Nietzsche antikvárním. Tento přístup spočívá v tom, že historik o minulost pečuje, uchovává ji a uctívá. Tím však nedoceňuje to, co vzniká, a není aktivní jako v předchozím případě. Třetí typ přístupu k minulosti označuje Nietzsche za kritický. V tomto případě je záznam historie podrobován kritické reflexi, je souzen a případně odsouzen (tamtéž: 91-95). Do této kategorie je možné zařadit i pozitivismus, který ovládá poznání od poloviny 19. století.

Nástup pozitivismu je zásadní změnou v pojetí vědy. Pozitivismus reaguje na spekulativní filozofii usilující o jednotné poznání světa. Termín pozitivismus zavedl A. Comte, podle něhož je nutné vycházet z faktů, jelikož spekulace nemohou vést k relevantnímu výsledku. Výzkum musí být založen na empirických skutečnostech, mezi nimiž se hledají souvislosti. Konkrétně v historiografii pod vlivem pozitivismu mizí ideologická funkce dějin, která měla sloužit k posílení národního uvědomění a k legitimizaci státu. V 19. století se rozvíjí také kritický pohled na prameny, jež mají vést k objektivnímu náhledu na dějiny, aniž by je vědec subjektivně soudil.

¹ Jak bude uvedeno níže, podmínky na Islandu byly v tomto ohledu specifické.

Ve Skandinávii jsou průkopníky kritické analýzy pramenů bratři Lauritz a Curt Weibullové, kteří bojovali proti tomu, aby byla historiografie podřízena potřebám národa, jehož kořeny se hledaly v hlubokých dějinách. Na počátku 20. století se bratři snažili demonstrovat, že středověké prameny, a specificky ságy, nelze považovat za spolehlivý zdroj informací (Gelting 2011: 130-31).

S tímto rozvojem vědeckého poznání na přelomu 19. a 20. století je spojena debata o epistemologii, v níž se diskutovalo o rozdílu mezi přírodními a humanitními vědami. Na společenské vědy se nahlíželo jako na podřadné, jelikož na rozdíl od věd přírodních nepracovaly s empiricky ověřitelnými daty a zákony, které bylo možné ověřit experimenty. Lišily se tedy jak obsahem, tak metodou. Ta u společenských věd spočívá v rozumění (nikoli ve vysvětlení a verifikaci hypotéz). Metoda rozumění však vyžaduje individuální perspektivu a zkušenost. Poznatky tedy na obecné rovině nejsou verifikovatelné, jelikož jsou spoluutvářeny badatelem. Důležité je proto uvědomit si roli hodnotových soudů a snažit se je eliminovat. Výběr předmětu zkoumání je sice vždy subjektivní, ale samotný výzkum by měl být hodnotově neutrální, vědec by měl být schopen sebereflexe a nezamlčovat důležitá data.²

Pokrok v oblasti společenských věd pokračoval i ve 20. století, kdy se ukázaly meze pozitivismu a obecně našeho poznání a vznikla potřeba tato omezení reflektovat. Na pozitivismus reagoval sociální konstruktivismus, tedy přesvědčení, že věda vždy probíhá v konkrétním společenském kontextu, který nutně podmiňuje její obsah. Společensky ovlivněn je nejen výběr výzkumné otázky, ale také postava samotného vědce. Sociálně utvářen je i jazyk (Loudín 2010).

V historiografii se hovoří o tzv. fikci faktického. Zkoumání dějin nevede k objektivním poznatkům, ale vytváří pouze fiktivní odraz dějin. M. Weber hovoří o „historickém faktu“ (historische Tatsache) a o „empirické skutečnosti“ (Wirklichkeit). Historický fakt v sobě na rozdíl od skutečnosti vždy zahrnuje (ať už cíleně, či necíleně) osobnost vědce a jeho teoreticko-metodologický přístup, a plně jí tedy nemůže odpovídat. Možnost objektivního poznání se nadále relativizuje s nástupem postmoderní filozofie. Podle ní je poznání světa vždy subjektivní a závislé na recipientovi. Historiografie je pouze typem vyprávění a historická fakta jsou jen vědeckou konstrukcí formovanou socio-kulturním kontextem (Horský 2010: 283, Loudín 2010).

Nejde již tedy o to, určit pravdivost či lživost určité výpovědi, ale o to, jak autor látku zpracoval s ohledem na socio-kulturní kontext, v němž žil. Důležitější než zjištění, zda se popisované události skutečně staly, je poselství textu. V centru zájmu moderního vědce zkoumajícího historiografické prameny již není jejich kritická analýza, ale porozumění době jejich vzniku, která je od současnosti velmi vzdálená (Gelting 2011: 136-37).

² Metody a otázky soudobé historiografie: 6-9; Horský 2010: 282

2.2 Diskurzivní analýza

Diskurzivní analýza (dále DA) je poměrně nová kvalitativní metoda, která se zaměřuje na to, jak je jazyk používán v sociálním kontextu, a také na lidské akty, které tvoří významy. DA se neomezuje jen na verbální komunikaci; v úvahu bere i komunikaci neverbální, vizuální média apod.

DA umožňuje zkoumat události, jichž se odborník nemůže sám účastnit a často je odkázán na texty, pomocí nichž se událost snaží analyzovat. DA jako poměrně mladá metoda našla uplatnění v širokém rozpětí věd od lingvistiky a literární teorie po sociologii, filozofii, politologii či kulturní studia.

Důležité je, že zatímco tradiční metodologie považují mluvené a psané projevy za zprostředkovatele informací o světě a text jako takový za nespolehlivý a bez vlastní hodnoty, je text pro DA nejen zprostředkovatel reality, ale také naprosto svébytný předmět výzkumu. U jednotlivých textů nelze rozhodnout, zda jsou pravdivé, či nikoli.³ Texty jsou považovány za součást společenské reality. DA však nezkoumá, zda texty společenské realitě odpovídají, ale soustředí se na to, jak lidé textem vytvářejí smysl a význam objektů a činností.

DA je poměrně široký pojem, ohledně jehož obsahu nepanuje shoda. Obecně se DA řadí společně s obsahovou nebo konverzační analýzou do metodologií, které analyzují text. Epistemologickou podstatou DA je interpretace. DA vychází z předpokladu, že realita je sociálně konstruovaná a formovaná použitým jazykem. Z ontologického hlediska je možné přistupovat k realitě jak z pohledu jednání aktérů, tak struktury (tzn. na tvorbě významů se podílí jak jednotlivci, tak sociální kontext) (Beneš 2008: 92-95).

Jednota nepanuje ani při definování pojmu diskurz. Každý přístup (mnohdy i autor) v rámci DA ho v podstatě definuje po svém. Podle J. Homoláče (2006: 329), který využívá DA v českém prostředí, lze diskurz definovat jako „užívání jazyka, event. dalších znakových systémů - členy dané společnosti, resp. jejich jistou skupinou (teoreticky i jednotlivcem) a/nebo v určité oblasti společenského života a/nebo v komunikaci o určitém tématu. Tyto a další faktory lze kombinovat a analyzovat (...). Diskurz však netvoří jednotlivé dobře rozpoznatelné prostředky, ale texty a způsoby produkce, recepce a distribuce textů i jednotlivých prostředků.“

Další možnou definicí diskurzu je, že se jedná o „specifický způsob mluvení a rozumění světu (nebo jeho aspektům)“ (Phillips a Jørgensen 2002: 1 podle Vašáta 2008: 102). N. Fairclough, o němž bude podrobněji pojednáno níže, nabízí dvě pojetí diskurzu – diskurz vnímá jednak jako jazykový prvek sociální reality (zahrnuje verbální i neverbální komunikaci), jednak jako specifický způsob reprodukce dané oblasti společenské reality (Beneš 2008: 102).

Důležitým aspektem diskurzu je jeho vztah k společenské realitě. Dílčí přístupy v rámci DA se liší v názoru na to, zda je diskurz ve vztahu ke skutečnosti konstitutivní,

³ Zde se projevuje inspirace DA sociálním konstruktivismem, který odmítá existenci jedné objektivní pravdy.

konstituovaný či zda je vztah dialektický (k poslednímu se kloní kritická diskurzivní analýza, o níž je pojednáno níže) (Vašát 2008: 102).

DA se zpravidla dělí na tři přístupy, v jejichž rámci lze dále rozlišit dílčí koncepty. Jedná se o sociálně-psychologickou DA, foucaultovskou historickou DA a kritickou DA. Pro potřeby této diplomové práce je klíčová kritická diskurzivní analýza (dále KDA), která proto bude představena podrobněji.

KDA se rozvíjí od 90. let. Ve svých výzkumech ji využívají např. N. Fairclough (podrobněji viz níže), R. Wodaková⁴ nebo T. van Dijk⁵. KDA vychází z omezené, nikoli mechanické kauzality. Nelze tedy podle ní předpovídat budoucí události. Textům a jejich významům sice KDA přisuzuje schopnost mít určitý účinek, ovšem pouze zprostředkovaný. Texty své významy spoluutváří, ale nelze tvrdit, že určitý text má automaticky určitý účinek. Texty mohou přesto způsobit posun v postojích a názorech jednotlivce i na úrovni společenských celků (posuny ve vztazích, v extrémním případě i vyvolání sporu).

KDA k diskurzu přistupuje lingvisticky (pod vlivem systémové funkční lingvistiky). Systematicky zkoumá jazykové jevy, jejichž zanedbávání vytýká M. Foucaultovi. Diskurz podle KDA nelze redukovat na materiální aspekty společnosti. Nelze ale ani tvrdit, že diskurz je naprosto autonomní prvek. Ve skutečnosti je propojen s ostatními – materiálními – prvky skutečnosti. KDA zkoumá sociální efekty textů a propojení jazykových a nejazykových (např. kulturní hodnoty) prvků společnosti, které se navzájem ovlivňují (Beneš 2008: 101-105).

Důležité je, že KDA nelze redukovat jen na obsahovou analýzu textu. Např. N. Fairclough rozlišuje tři hladiny analýzy textu. Text je nejdříve analyzován lingvisticky, poté je zasazen do širšího společenského a historického kontextu a na závěr se text zkoumá v rámci společenské praxe (tzn. vztahy mezi dílčími diskurzy, ideologií a mocí) (Fairclough 1992: 26). KDA tedy klade důraz jak na vnitřní vztahy (strukturu textu), tak na vztahy vnější a mezidiskurzivní (jak působí daný diskurz v jiném kontextu, intertextualita, apod.). Pro KDA je typická interdisciplinarita, tedy využívání poznatků různých vědních oborů.⁶

DA má stejně jako další metodologie výzkumu svá pozitiva i negativa. Mezi pozitiva patří, že umožňuje detailní zkoumání společenských jevů v různých vědních oborech a poskytuje širokou škálu metod, z nichž je možné si vybrat. DA klade důraz na jazyk, který jiné metodologie zanedbávají, a zkoumá, jak jedinci i společenské celky jazykem utvářejí realitu.

Zároveň se však DA vytýká, že zaměřením na jazyk opomíjí materiální prvky, že často rezignuje na vysvětlení kauzality mezi jevy, že je příliš normativní a nevede k nalezení objektivní pravdy. Problematické je také formální zakotvení DA i definování a hranice samotného pojmu diskurz. Výzkum je poměrně náročný, jelikož rozpětí materiálů může být značné – nejedná se jen o textový materiál, ale také prostředky neverbální komunikace,

⁴ Wodak, a další, 2001

⁵ Dijk, 2008

⁶ N. Fairclough (2012: 452) ve svých pozdních dílech hovoří o transdisciplinaritě.

média, apod. Proto je nutné si penzum materiálu přesně vymežit – viz níže (Beneš 2008: 120-123).

2.3 Konkrétní aplikace kritické diskurzivní analýzy

Vzhledem k šíři metod v rámci diskurzivní analýzy bude reflexe severské objevení Ameriky zkoumána pouze pomocí přístupu N. Fairclougha. N. Fairclough považuje diskurz jak za konstitutivní (utváří konkrétní reprezentaci světa), tak za konstituovaný prvek reality (je světem sám utvářen). Konstitutivní rozměr diskurzu může na realitu působit konvenčně (reprodukuje stávající vztahy a systémy), nebo kreativně (stávající vztahy a systémy mění) (Fairclough 1992: 22-24).

Vzhledem k tématu této diplomové práce a využívaným pramenům je klíčové dělení na diskurz přímý neboli z očí to očí (*face-to-face discourse*) a diskurz nepřímý neboli zprostředkovaný (*mediated*).⁷ U druhé kategorie je pevně oddělen producent a recipient textu, kteří u přímého diskurzu splývají. Na druhou stranu u nepřímého diskurzu nelze identifikovat všechny účastníky diskurzu. Nemusí být zřejmé, ani kdo je producentem, ani kdo je příjemcem (tím je typicky mnoho jedinců, případně i široká veřejnost) (Fairclough 1992: 49-55). Vzhledem k tématu této diplomové práce a využívaným pramenům jsem se zaměřila na diskurz nepřímý.

Již jsem zmínila, že N. Fairclough rozlišuje tři hladiny analýzy textu – lingvistickou (deskripce), společensko-historického kontextu (interpretace) a socio-kulturní praxe (explanace). Deskripce je myšleno zkoumání formální stránky daného textu, tedy lingvistická analýza (slovní zásoba, gramatika, struktura textu) (Fairclough 1992: 26).

V rámci lingvistické analýzy textu se zkoumá např. obsahová, relační a expresivní hodnota slovní zásoby a gramatiky, organizace textu, užití metafory apod., díky nimž producenti textu legitimizují svou verzi reality, vědění či své pravdy. Klíčové je však mít na paměti, že ani zevrubná lingvistická analýza nepostačuje k naplnění požadavků diskurzivní analýzy.⁸

V rámci druhé hladiny analýzy – interpretace – je lingvistická analýza doplněna intertextuální dimenzí. Interpretační rovina poskytuje informace o tom, co a jakým způsobem texty produkují a obsahují a jak ovlivňují ideje a jejich vzájemné vztahy. Zkoumá se diskurzivní praxe jako taková a její kontext (interpretace vztažené ke konkrétnímu situačnímu a intertextuálnímu kontextu, tzn. propojení dílčích textů a diskurzů).⁹

Explanace pak nahlíží na diskurz jako na prvek sociálního boje o mocenské postavení. Zabývá se tedy tím, jak je proces produkce textu společensky podmíněn a jaké to má dopady (zda diskurz udržuje nebo mění mocenské vztahy). Explanace může probíhat na několika úrovních – konkrétní situací počínaje, a obecným socio-kulturním kontextem konče. KDA se

⁷ N. Fairclough se zde zaměřuje zejména na masová média, ale kategorii lze rozšířit obecně na psané texty.

⁸ Fairclough 1992: 109-139; Vašát 2008: 106-107

⁹ Fairclough 1992: 141-162; Vašát 2008: 107-108

zde tedy zabývá ekonomickými, politickými a kulturními podmínkami. Důležitou roli hraje také analýza ideologie.¹⁰

Závěrem připojuji poznámku k subjektivitě poznání. Ačkoli se během celé práce snažím postupovat nestranně, již samotný výběr pramenů a zaujetí postoje k danému tématu podmiňují výsledky mé analýzy. Jakkoli se snažím nehodnotit pravdivost jednotlivých výpovědí, určitým způsobem je interpretuji. Už samotný název práce implicitně předpokládá, že se o objevení Ameriky Seveřany uvažuje. Bez nadefinování přístupu by však nebylo možné o tématu pojednat. Principem KDA je, že autor musí usilovat o objektivitu a nezaujatost, ačkoli si musí být vědom, že jejich splnění je nedosažitelné.

2.4 Výběr pramenů

Vzhledem k tématu této diplomové práce a omezenému rozsahu jsem se zaměřila na diskurz nepřímý neboli zprostředkovaný (viz klasifikace N. Fairclougha). Analyzuji tedy odborný a socio-kulturní diskurz, u něhož je pevně odlišen producent a recipient. Sběr dat k analýze přímého diskurzu, kdy se o daném tématu debatuje např. v rodině, mezi přáteli nebo ve škole by byl velmi složitý a neúměrně by rozšířil rozsah práce. Tento typ diskurzu je možné zkoumat v rámci dalších studií.

U nejstaršího období uvádím alespoň jmenovitě prameny, které se o severských plavbách či o Vínlandu jakkoli stručně zmiňují. Podrobněji referuji o nejstarších pramenech z pera Adama Brémského a Ariho Učeného a zejména o tzv. vínlandských ságách, které jsou zásadní pro další interpretace.

U pramenů z 19., 20. a 21. století se zaměřuji pouze na klíčová díla, která vzbudila ohlas u dalších autorů, případně přinesla nové informace či nový úhel pohledu. Výběrem pramenů se snažím demonstrovat jak rozmanitost daných přístupů, tak vývojové tendence, k nimž v průběhu desetiletí docházelo. Zaměřuji se zejména na oblast Skandinávie a Ameriky, kde bylo téma severských cest reflektováno nejčastěji. Kde je to účelné, zmiňuji také přístupy v dalších zemích (tzn. pokud tamní autoři přišli s názorem, na který se dále odkazovalo).

Vycházím tedy zejména z „oficiálního“ diskurzu. Rozlišuji diskurz odborný a společensko-kulturní, které se svou povahou velmi liší. Zvláštní důraz kladu na archeologické nálezy, které společně se středověkými písemnými prameny představují zásadní oporu pro přijetí či odmítnutí severského objevení Ameriky. Výběr pramenů je samozřejmě subjektivní a může ovlivnit výsledky analýzy. Redukce zdrojů se však odvíjí od typu práce, která se snaží o souhrnný přehled reflexe severských cest a demonstraci tendencí, nikoli o detailní rozbor dílčích období či přístupů.

¹⁰ Ideologie odpovídají v pojetí N. Fairclougha předpokladům, které si vytváříme o (mocenských) vztazích ve světě (o kulturních a společenských vztazích apod.). Např. při návštěvě lékaře předpokládáme, že lékař medicíně rozumí více než pacient a má právo/moc rozhodovat o diagnóze a způsobu léčení (Fairclough 1992: 2, 162-168; Vašát 2008: 108-109).

3 Doba vikinská a první reflexe objevení Ameriky Seveřany

3.1 Nejstarší islandská literatura a ságy jako historický pramen

Na Islandu se ve 12. století pod vlivem křesťanství rozvinuly ideální podmínky pro vznik písemnictví. Stále více lidí si osvojovalo schopnost číst a psát a seznamovalo se s evropskou literaturou. Zatímco ta byla psaná povětšinou latinsky, na Islandu se ujala tradice zápisu v národním jazyce. Islandané byli velmi tolerantní k světské ústní tradici a k pohanství, církev byla poměrně slabá, a literatura tedy vznikala jak z pera duchovních, tak světských autorů (Kadečková 1997: 23).

H. Kadečková rozlišuje v rámci literatury obracející se k minulosti historiografii jako takovou (např. kroniky) a literaturu dějepisnou, kam spadají ságy. K historiografickým dílům řadí m. j. *Knihu o Islandánech (Íslendingabók)* a *Knihu o záboru země (Landnámabók)*, které budou zmíněny níže (Kadečková 1997: 100).

Specificky islandskou literární formou jsou rodové ságy neboli ságy o Islandánech. Rodové ságy jsou světským žánrem a patří k nejstarším literárním útvarům v Evropě. Na rozdíl od historiografické literatury zpracovávají historické náměty umělečtěji, přičemž se snaží o epickou objektivitu. Označení sága je odvozeno od slova *segja*, které znamená vyprávět nebo říkat. Ságy tedy zachycují, co se vyprávělo, případně co se vypráví, a tvůrci jejich písemných verzí toto pouze zapisují. I proto jsou jejich jména většinou neznámá, nebo se je dozvídáme odjinud (Kadečková 1997: 106-107).

Pro ságy je typické neosobní vyprávění v 3. osobě a jednoduchý, nezaujatý a střízlivý styl napodobující mluvený jazyk. Autoři ság děj ani postavy nehodnotí, naopak se snaží podat jejich objektivní popis. Důležitou roli mají dialogy, které dramaturgizují děj a podávají charakteristiku postav (Ólason 2007: 107; Kadečková 1997: 118). Postavení ság mezi historickými prameny je specifické, jelikož je nelze porovnat s dalšími evropskými literárními formami. Situaci problematizuje také fakt, že z tzv. ságové doby (cca 930-1030), o níž ságy vyprávějí, jiné prameny (kromě zákoníků a poezie) nejsou k dispozici (Kadečková 2001: 20).

Rodové ságy vyprávějí o pozoruhodných jedincích, nikoli o urozených lidech, jako např. ságy královské nebo ságy o biskupech. Hrdinové ság jsou většinou Islandané, kteří se vydávají na cesty, a to buď dobrovolně, nebo kvůli vyhnanství (viz cesty do Vínlandu). Vždy je zmíněn jejich rodokmen s přesnými jmény a lokalizováno bydliště. Autoři a datace ság jsou většinou neznámé. Soudí se, že k zápisu rodových ság docházelo zhruba od roku 1200 do 14. století, tedy 200-300 let po událostech, o nichž ságy vyprávějí. Právě tento fakt vede ke sporům o jejich spolehlivost (Kadečková 1997: 115).

Historická věrohodnost středověké literatury je obecně sporná a islandské prameny nejsou výjimkou. Za nejspolehlivější zdroj informací se považuje *Knihu o Islandánech* Ariho Učeného, která popisuje dějiny Islandu po jeho osídlení v letech 870-1120. Ari uvádí prameny, z nichž čerpal a které také ověřoval a kladl důraz na jejich důvěryhodnost. Jeho dílo

je však bohužel velmi stručné. Podobné postavení mezi prameny zaujímá i *Knihy o záboru země*, jejímž (spolu)autorem byl možná také Ari Učený (Kadečková 2001: 16).

3.2 Historicitá rodových ság

Základní otázka spojená se ságami zní, do jaké míry je lze považovat za historický pramen. Při určení spolehlivosti výpovědí v ságách hraje důležitou roli, že zpravidla neznáme jejich autory a nevíme, kdy přesně byly sepsány. Často ani nemáme k dispozici jejich originály a u opisů vzniká riziko chyb. Pokud se dochovalo více opisů, je velmi časté, že se od sebe liší. Rozdíly mohou být ve stylu i obsahu, v detailech, ale mnohdy také ve výčtu osob a událostí (Hødnebo 1991: 26-27).

Existují dvě základní teorie vzniku ság, a to teorie ústního, resp. knižního vzniku ság. Teorii ústního vzniku zastávají např. A. Heusler, F. Jónsson či G. Sigurðsson. Tento přístup spočívá v tvrzení, že příběh se do formy ságy zformoval již krátce po popisované události a v téměř nepozměněné podobě se pak po generace ústně předával. Tomu nasvědčují ústní rysy v psaném stylu ság, zájem znát svůj rodokmen, tradice vypravěčství a učení se nazpaměť (Kadečková 2001: 19-20).

Zastánci knižního vzniku ság (např. E. Ó. Sveinsson, S. Nordal, obecně celá tzv. islandská škola) nepopírají vliv ústní tradice, ale upozorňují na podíl umělecké licence zapisovatele a na projekci jeho současnosti do původního vyprávění. Ságy tedy podle teorie knižního vzniku vypovídají zejména o době, kdy byly zapisovány. Vliv jak ústní tradice a spontánní tvorby, tak vliv spisovatelů a jejich doby je nepopíratelný; dosud však trvají spory o míru, v jaké se na podobě ság podílely (Kadečková 2001: 20).

Oba přístupy propojuje G. Sigurðsson. Sigurðsson upozorňuje, že dříve považovali zastánci teorie ústního vzniku ság orální předávání a malý podíl zapisovatele na finální verzi ság za důkaz jejich věrohodnosti. Podle Sigurðssona však neexistuje důvod domnívat se, že ústní předávání zachová informace po staletí v nezměněné podobě, a odmítá představu, že orální vznik ság lze prohlásit za důkaz jejich historicity. Konkrétně ságy o Vínlandu považuje za literární produkty, jejichž jádro se však po staletí předávalo ústně, je založeno na paměti Islandřanů a je opodstatněné ho prohlásit za spolehlivé. Ságy, včetně ság o Vínlandu, jsou tedy kombinací fakt a fikce (Sigurðsson 2007: 285-297).¹¹

S rozlišováním fakt a fikce v ságách přišel další člen islandské školy - E. Ó. Sveinsson. O vymezení fikce a fakt konkrétně v ságách o Vínlandu se pokusil např. E. Wahlgren (1969: 28-72). Wahlgren považuje SE za adaptaci SG, která je podle více historická, ačkoli obsahuje i prvky fikce. Naopak SE obsahuje více fikce a méně fakt. V obou ságách se tedy čtenář setká jak s fakty, tak s fikcí, ale musí mít na paměti, že ságy nejsou jen sumou fakt, ale také literárním dílem.

¹¹ V celé práci označuji výrazem fikce podání minulosti jako literárně formované narativní struktury, nikoliv jako výtvaru lidské fantazie.

Proti oddělování fakt a fikce v ságách se vymezoval např. M. Steblin-Kamenskij, který zakotvil koncept tzv. *saga mind* neboli synkretické pravdy, jejíž podstata je, že v ságách fakta a fikci rozlišit nelze. Tyto úvahy nastolily zajímavou otázku, totiž zda si autoři ság vůbec rozdíl mezi fakty a fikcí byli vědomi. E. Ebelová k diskuzi o spolehlivosti ság dodává, že staří Islandčané nejspíše zastávali názor, že prosté události se stávají historií až potom, co se o nich tradiční cestou vyprávělo. Zároveň upozorňuje, že každé psaní historie probíhá narativním způsobem, a ságy tedy nemohou být a priori považovány za ahistorické a fikční jenom proto, že mají charakter vyprávění. Umělecké rysy ság podle ní tedy nejsou v rozporu s historicitou. Ságy jsou tedy literárním textem i historickým kontextem zároveň (Ebel 1994: 89-91, 97-98).

O polohistorické povaze ság hovoří také V. Ólasson (2007: 105). Ságy podle něj vytváří historii, jakmile jsou zapsány a jsou vlastně textualizací islandské historie (*textualisation of Icelandic history*). S. Würthová (2007: 155) v podobném duchu poznamenává, že historie byla ve středověku v podstatě chronologickým vyprávěním a literárním produktem učenců a propojovala v sobě historické události, fikci a legendy.

3.3 Ságy o Vínlandu

Nejvýznamnějším a hojně diskutovaným pramenem o objevení Severní Ameriky Seveřany jsou ságy o Vínlandu, konkrétně *Sága o Eriku Rudém* (dále SE) a *Sága o Gróňanech* (dále SG).¹² O původu a stáří obou ság se vedou spory. Dosud není jasné, zda ságy vznikly nezávisle na sobě v různých částech Islandu, a tedy zda v době jejich vzniku existovaly dvě paralelní orální tradice, nebo zda obě ságy čerpají z téhož zdroje (Hødnebo 1991: 21-22; Ingstad 1971: 25). Fakt, že ságy neobsahují podobné nebo shodné slovní obraty, však vede k domněnce, že se autoři zřejmě neznali, nebo se alespoň navzájem neinspirovali (Hødnebo 1991: 30-31).

SG se dochovala pouze jako součást *Ságy o Olafu Tryggvasonovi* v *Knize z Flatey* (*Flateyjarbók*). Kodex pochází z konce 14. století, patřil Jónu Hákonarsonovi a jeho autory byli Islandčané Jón Þórdarson a Magnús Þórhallson, který rukopis opatřil i iluminacemi. Sepsání kodexu je datováno do roku 1387. Později byl rukopis ještě opravován a doplňován. Poslední úpravy proběhly zřejmě v roce 1394.

Původně měl kodex 202 listů. Největší prostor je věnován ságám o norských kráľích, zejména o Olafu Tryggvasonovi a Olafu Haraldssonovi, ale vedle ság obsahuje také příběhy (*þættir*). Po smrti Jóna Hákonarsona (kolem roku 1400) byly ke kodexu přidány další listy a *Knih*a z *Flatey* vystřídala mnoho majitelů. V roce 1656 předal Brynjólfur Sveinsson knihu

¹² Kompletní znění *Ságy o Gróňanech* včetně kopie kodexu z Flatey viz F. Hødnebo a J. Kristjánsson (1991: 43-61) a znění *Ságy o Eriku Rudém* podle *Knihy ze Skálholtu* (s poznámkami o znění podle Haukovy knihy) včetně kopie kodexu viz tamtéž na stranách 63-97. V češtině je *Sága o Eiríkovi Rudém* dostupná v *Staroislandských ságách* v překladu L. Hegera (1965), její část pak společně se *Ságou o Gróňanech* v knize *Kolumbus nebyl první* H. Ingstada (1971: 32-55).

králi Frederiku III. a ta se stala součástí Královské knihovny v Kodani. V roce 1971 byla přivezena zpět na Island, kde se v Arnarnæanském institutu v Reykjavíku nachází dosud.

Problematické z hlediska věrohodnosti ságy je, že mezi jejím sepsáním a zápisem *Knihy z Flatey* uplynulo asi 200 let a je těžké určit změny při opisech. Nevíme ani, kolik bylo vyhotoveno kopií. Jisté je, že byl ztracen začátek ságy, který je v *Knize z Flatey* převzat z *Knihy o záboru země*. Další stopy po jiných textech v SG nejsou identifikovány, takže je pravděpodobné, že čerpala přímo z ústní tradice. Tomu nasvědčuje i konec ságy, v němž se říká, že Þorfinn Karlsefni o své cestě vyprávěl a SG nyní jeho vyprávění předává dál (Hødneþ 1991: 27-28).

SE se zachovala lépe než SG, a sice ve dvou opisech. Jednak jako součást *Haukovy knihy (Hauksbók)*, rukopisu vyhotoveného Islandanem Haukem Erlendssonem, potomkem Þorfinna Karlsefniho, na počátku 14. století (umírá roku 1334), a tedy staršího než *Knihy z Flatey*, jednak v *Knize ze Skálholtu (Skálsholtsbók)* z druhé poloviny 15. století. *Haukova kniha* původně obsahovala 210 listů, zachovalo se pouze 141 (zbylé listy se však zachovaly v jejích kopiích). Obsah *Haukovy knihy* je rozmanitý. Obsahuje *Knihu o záboru země*, *Ságu o křesťanství* a další ságy včetně SE, encyklopedické informace, islandský překlad *Elucidaria* apod.

Druhý opis, *Knihy ze Skálholtu*, byl napsán kolem roku 1420 Olafem Loftssonem a jeho pozdější majitel a biskup na Skálholtu Jón Vídalín ho věnoval Árnimu Magnússonovi. *Knihy ze Skálholtu* je značně poškozená, původně čítala 48 listů, ale mnoho jich bylo ztraceno. Zachovalo se 12 ság a příběhů, mnohdy poškozených. ES se však zachovala dobře. Jako jediná z celého rukopisu je dokonce opatřena iniciálou (jinak je rukopis velmi chudý, psaný na špatném pergamenu, bez zdobení, patrné je šetření místem). *Haukova kniha* a *Knihy ze Skálholtu* se mírně liší v rozsahu a v použití jazyka. Dříve se za spolehlivější považovala *Haukova kniha*, jelikož je starší a v *Knize ze Skálholtu* se objevují pravopisné chyby. Sven B. F. Jansson však prokázal, že *Haukova kniha* byla zkrácena, a *Knihy ze Skálholtu* se rozsahem blíží původní verzi více (Hødneþ 1991: 28-29). Proto se při reprodukcích SE zpravidla vychází z *Knihy ze Skálholtu*, která se případně doplňuje o odlišné pasáže z *Haukovy knihy*.

3.3.1 Obsah, shody a rozdíly v ságách o Vínlandu

Nyní shrnu obsah obou ság o Vínlandu se zaměřením na to, v čem se shodují a v čem se liší. To je podstatné pro interpretaci objevných cest, jelikož odborníci se neshodují v tom, která ze ság je spolehlivější, a liší se také v důrazu na určité pasáže. Pro přehlednost nejdříve uvádím stručný děj obou ság jednotlivě a poté se komparativně zaměřuji na rozdílná a shodná místa.

SG považuje za prvního Seveřana, který spatřil pobřeží Severní Ameriky, Bjarniho Herjólfsona. Bjarni se nejdříve plaví z Norska na Island a poté, co jeho otec vypluje do Grónska (podle Ariho v letech 985-86), vydá se za ním, aby u něj strávil zimu. Kvůli větru a

mlze však ztratit cestu a jeho loď je zaváta na jihozápad. Po mnoha dnech strávených na moři uvidí neznámou zalesněnou zemi s nízkými kopci. Poté pluje na sever, kde spatří další zalesněnou a plochou zemi, a nakonec dopluje k zemi s ledovci a vysokými horami. Mezi zeměmi měly být postupně dva, tři a čtyři dny plavby. Bjarni si uvědomil, že se nejedná o Grónsko, a opět se vydal na cestu. Po čtyřech dnech konečně doplul do Grónska. Bjarni na neznámou pevninu vůbec nevstoupil.

O Bjarniho cestě se po jeho návratu mnoho vyprávělo. Leifa Erikssona, syna Erika Rudého, dokonce zaujala a inspirovala natolik, že se Bjarniho rozhodl následovat. Koupil jeho loď a s 35 muži se vydal na plavbu, kterou realizoval v opačném sledu než Bjarni, tedy od severu k jihu. Nejdříve uviděl zemi, kterou nazval Helluland, poté jižněji zemi, kterou označil jako Markland a nejj jižnější část pobřeží pojmenoval Vínland. Ve Vínlandu našel německý člen výpravy jménem Tyrkir¹³ vinnou révu. Leif se zde se svojí posádkou usadil, postavil domy a osadu nazval *Leifsbúðir*. Po střetu s domorodci zvanými skrælingové se ale Leif s posádkou vrátil do Grónska. Při cestě domů potkal na ostrově ztroskotané lidi (Guðríð, její manžel Þór a její otec Þorbjörn), které zachránil a vzal s sebou, a proto se mu od té doby říkalo Leif Šťastný. Po Leifově návratu se uskutečnily ještě tři výpravy. První z nich vedl Leifův bratr Þorvald, následoval Islandčan Þorfinn Karlsefni a poslední zmíněnou výpravu vedla Leifova sestra Freydís (Hødneþ 1991: 20).

I Þorvald se do Vínlandu vydá na Bjarniho, potažmo Leifově lodi. Usadí se v Leifově osadě Leifsbúðách, kde stráví zimu, a na jaře a v létě podniká výpravy podél pobřeží. Setká se však se skrælingy a ve střetu je zastřelen šípem. Na vlastní žádost je pak v Americe pohřben s křížem na hrobě (zde je zmíněno, že v té době již bylo Grónsko christianizované). Zbytek výpravy se vrátil do Grónska. Pro ostatky svého bratra se vydal Þorsteinn, ale jeho výprava nebyla úspěšná, amerického pobřeží nedosáhla a Þorsteinn při ní zemřel.

Jeho žena Guðríð se pak provdala za Þorfinna Karlsefniho, s nímž a dalšími více než 60 muži a ženami a dobyt看kem se vydala na další výpravu do Vínlandu, která měla být podle podmínek kolonizační. Výprava se usadila v Leifově osadě, kde kácěla a sušila dřevo. Také tito osadníci se střetli se skrælingy. Sice s nimi po sporech svolili obchodovat, ale odmítali jim prodat své zbraně, což se stalo záminku k eskalaci konfliktu a návratu výpravy do Grónska. Mezitím však Guðríð porodila syna Snorriho, prvního Evropana narozeného v Americe.

Poslední výpravu podnikne Freydís se svým mužem Þorvaldem. Spolu s nimi pluje ještě loď s dvěma muži z Islandu – Helgim a Finnbogim (ani jeden není známý z jiných zdrojů). Freydís na výpravě po sporech, které sama vyvolává, zabije oba muže, jejich posádku a následně i ženy. Leif ji přesto po návratu nepotrestá, ale jejím potomkům předpoví špatný osud. O Freydísiných dětech se však žádné informace nedochovaly (Polách 2005: 41-43).

V SE vystupují sice podobné postavy jako v SG, ale děj se do značné míry liší. Do Vínlandu jsou podniknuty jen dvě cesty. První vede Leif Eriksson, jenž dostane od norského

¹³ Výklady jeho jména se liší – někdy se jméno vykládá jako Turek, jindy jako muž z Durynska – viz níže.

krále Olafa Tryggvasona pověření, aby se vydal do Grónska šířit křesťanství. Při plavbě z Norska do Grónska však ztratí cestu a po dlouhé době dopluje k pobřeží země, kde roste samoseté obilí, vinná réva (kterou najdou jako první dva skotští členové výpravy) a strom *mqsurr* (ořešák popelavý). Leif zemi neprozkoumá a ani nepokračuje do dalších zemí. Podle *Haukovy knihy* se zastavil jen na pobřeží a vzal s sebou velké stromy na stavbu domů. Na cestě zpátky do Grónska také narazí na lidi na vraku (o jejichž identitě se více nedozvídáme), které zachrání a vezme s sebou, a proto se mu od té doby říkalo Leif Šťastný. Tím vyprávění o Leifovi končí.

Podrobněji je pojednáno o následující výpravě Þorfinna Karlsefniho,¹⁴ který se do Ameriky vydá s třemi loděmi a 160 muži a ženami, včetně své (zde nevlastní) sestry Freydís a jejího muže Þorvalda. Jeho cílem bylo se v nové zemi usadit. Jeho plavba má stejný průběh jako Leifova cesta popsána v SG s tím, že v SE je to Þorfinn, kdo dá třem zemím jména Helluland, Markland a Vínland. Během pobytu porodí Þorfinnova žena Guðríð syna Snorriho (Hødnebo 1991: 21, 31; Heger 1965: 15-34).

Konkrétní průběh výpravy je následující: Þorfinn se svými muži přistane u mysu, který nazve Kjalarnes (ten se v SG zmiňuje v souvislosti s Þorvaldem). Jsou zde krásné dlouhé pláže, jež pojmenuje *Furðurstrandir*. Zátoku nazve Straumfjord a ostrov, který se v ní nachází, Straumsey. Krajina je sice nádherná, ale v zimě trpí posádka hladu, jelikož zde není co lovit.

SE věnuje velkou pozornost postavě Þórhalla Lovce, kterého popisuje jako velkého, snědého a podobného trolovi. Þórhall také příliš nedbá na víru. Po smrti několika členů posádky, kteří snědli maso vyplavené velryby, se Þórhall vydá na cestu do Irska, kde se stane otrokem a také zde zemře. Þórhall v SE také pronáší dvě básně o Vínlandu. Verše nejsou konzistentní s prózou okolo, ale tvoří spolu dvojici. Vypráví se v nich o zklamání Þórhalla z Vínlandu, kde čekal nejlepší pití, ale místo vína našel jen vodu, a proto se chce vrátit. Ostatní muži jsou však spokojeni, zůstanou a uvaří si velrybí maso, na následky jehož snědení ovšem posléze umírají (Hødnebo 1991: 30-31; Heger 1965: 15-34).

Straumfjord opustí také Þorfinn, který se vydá na jih do oblasti, kde se velká řeka vlévá nejdříve do jezera a poté do moře a je tak mělká, že po ní lze plout pouze při přílivu. Je zde hojnost ryb a lesní zvěře, roste zde samoseté obilí a víno. Þorfinn zemi pojmenuje Hóp, stráví zde zimu a často se setkává se skrælingy. Tato pasáž je obohacena o napřirozené prvky. Þorvald je zabit šípem jednoohé obludy, zbytek mužů se bojí a odpluje pryč. K jednoohému člověku se váže i verš, který je na rozdíl od smutné prózy pojednávající o smrti veselý a lehkomyšlný (hovoří o rychlém pohybu příšery). Podobně jako básně Þórhalla Lovce tedy není s prózou v souladu, což zavdává podnět k úvaze, zda verše nebyly do ságy dodány dodatečně, případně próza k nim, což byl v staroseverské literatuře obvyklejší postup.

Þorfinn stráví ve Vínlandu tři zimy. Poté se vydá do Marklandu, kde potká pět domorodců. Dva chlapce zajme, dvě ženy a muž se propadnou do země. Posádka naučí

¹⁴ O jeho významu svědčí i to, že *Haukově knize* je sága pojmenována přímo po něm.

chlapce mluvit a pokřtí je. Oni jim na oplátku vypráví o svém lidu. Citují také několik cizokrajných jmen. SE zcela vypouští pasáž o Bjarnim Herjólfsonovi. Na konci se zmiňuje o Bjarnim Grímólfssonovi, který se měl vydat do Vínlandu a poté do Grónska s jistým Þorfinnem, ale patrně se jedná o jinou osobu (dříve panoval názor, že je to tentýž Bjarni, a i proto se SE přikládá větší důraz) (Heger 1965: 15-34; Hødnebo 1991: 33-34).

Z uvedeného shrnutí obsahu obou ság je zřejmé, že se do značné míry liší. Na první pohled je patrná různá délka obou ság. SE je zhruba o třetinu delší než SG, přičemž se liší i její dva dochované opisy – jak již bylo zmíněno, ve *Skálholtské knize* je zachovaná delší verze, která je považována za původnější. Sága se kromě rozsahu liší také kontextem, uměleckou úrovní a způsobem, jak prezentují události (Hødnebo 1991: 21, 40).

SG je kratší, její styl je strohý a chronologie vyprávění je logická, což zvyšuje důvěryhodnost ságy. SE je nejen podrobnější a umělecky vytríbenější než SG, ale také zanícenější a zaujatější (vyzdvihuje zejména postavu Þorfinna Karlsefniho) a obsahuje více pohádkových a nadpřirozených aspektů. Její autor do ní zřejmě zakomponoval části mnoha příběhů, které znal, např. příběh o Þorgunně z Hebrid, která vystupuje také v *Sáze o lidech z Eyru*, nebo o jednonohé příšeře, o níž se mluví také v *Knize o záboru země* (Hødnebo 1991: 30).

Sága se mnohdy liší pouze v detailech. V obou ságách např. Leif zachraňuje ztroskotanou posádku. V SG jsou ztroskotanci vyvrženi na ostrově uprostřed moře, v SE se jedná o vrak jejich lodi. V SG se o lidech dozvídáme více podrobností včetně jejich jmen. Např. Guðríð a její otec pak pod týmiž jmény vystupují i v SE. V obou ságách také následuje Leifovu výpravu jeho bratr – v SG se však jedná o Þorvalda a v SE o Þorsteinna. Oba potká neštěstí, ale sága se liší v jeho příčině. ES ho připisuje dlouhé cestě a vyčerpání, přičemž posádka do Vínlandu vůbec nedopluje. V SG je výprava úspěšná a ve Vínlandu stráví zimu, ale na jaře se dostane do sporů se skrælingy, Þorvald je zabit oštěpem a zbytek výpravy se vrací do Grónska.

V SE si Þorsteinn po neúspěšné plavbě vezme za ženu Guðríð, dceru Þorbjorna (ztroskotanci, které Leif zachránil při návratu z Vínlandu). K manželství dojde také v SG, zde však v době, kdy je Þorvald ve Vínlandu, kde je zabit skrælingy. Þorsteinn se pak podle SG vydá pro jeho tělo, ale nedorazí až do Vínlandu a musí se vrátit do Grónska. Konkrétně se usadí v Lýsufjordu na západním pobřeží, tedy v témže místě jako v SE. V obou ságách si také vezme Guðríð za ženu Þorfinn (po smrti Þorsteinna). Také Þorfinn se vydá do Vínlandu – podle SE s ním pluje i Þorvald, kterého zabije jednonohá příšera (v SG byl zabit při vlastní výpravě skrælingy). Sága se také odlišuje v ději po návratu Þorfinna do Grónska, ale v obou odjede s Guðríð na Island, kde žijí v Skagafjordu. Také jejich potomci se v obou ságách v podstatě shodují (Hødnebo 1991: 31-32).

Sága obsahují na mnoha místech podobné postavy, ale děj se v chronologii nebo v detailech liší. SG a SE však často obsahují celé pasáže, které se v druhém zdroji neobjevují vůbec. SG například zmiňuje Bjarniho, kterého SE zcela opomíjí. SG také vypráví o

samostatné výpravě Erikovy dcery Freydís. Ta se v SE vyskytuje pouze okrajově a v *Haukově knize* je navíc v části vyprávění nahrazena postavou Guðríð.

SE se naopak věnuje Guðríðině rodině, vypráví o cestě jejího otce Þorbjörna za Erikem do Grónska a o událostech po jejich příjezdu. V SG se zmiňuje pouze Guðríðina záchrana Leifem Erikssonem. SE také na rozdíl od SG popisuje Leifovu cestu za Olafem Tryggvasonem do Norska a jeho christianizační misi v Grónsku, proti které se postaví jeho otec Erik, ale jeho matka nechá na počest nové víry vystavět kostel.

SG podrobněji popisuje Leifův objev Vínlandu (Leif a muži nejdříve doplují na ostrov severně od Vínlandu, kde se za dobrého počasí rozhlíží z pevniny, na trávě vidí rosu, kterou ochutnají a konstatují, že nic sladšího nikdy nejedli, popisují také polohu Slunce, podle níž se později vypočítalo, že Leif se musel nacházet jižně od 50° severní šířky). V SG je také rozvedena poslední výprava do Ameriky, kterou vede Erikova dcera Freydís. Ta je zde líčena jako krutá žena toužící po smrti, zatímco v SE je vykreslena spíše jako hrdinka. SE se místo na Leifa soustředí na Þorfinna, kterému přisuzuje klíčovou roli v objevování nové země (Hødnebo 1991: 32-33; Polách 2005: 43, 45).

Ságy se tedy liší i v tak zásadní věci jakou je objevitel Vínlandu. V SG se na rozdíl od SE vyskytuje postava Bjarniho, který měl spatřit severoamerické pobřeží jako první. O Bjarnim však jiné zdroje nemluví. Leif se jako objevitel Vínlandu objevuje ve více pramenech, což by poukazovalo na větší věrohodnost této informace, avšak mnoho odborníků se shoduje, že tyto prameny vycházejí z jednoho zdroje, a mají tedy stejnou váhu jako informace o Bjarnim v SG. Dříve se mělo za to, že Leif se jako objevitel vyzdvihoval, protože byl považován za šířitele křesťanství, ale SE připisuje zásluhy Þorfinnovi Karlsefnimu. Zde mohlo hrát roli, že SE byla sepsána Þorfinnovými potomkem Haukem Erlendssonem (Hødnebo 1991: 30-31).

Přestože se ságy v mnohém liší, v řadě věcí se shodují - především pak v následujících bodech: Cesty do Ameriky se začaly podnikat krátce po osídlení Grónska a podíleli se na nich jak Gróňané (potomci Erika Rudého), tak Norové (Bjarni) a Islandané (zejména Þorfinn Karlsefni). Výprav bylo podniknuto několik po sobě, ale o pozdějších výpravách či stycích mezi Grónskem a Amerikou ságy mlčí. Shoda panuje ohledně toho, že Helluland a Markland výpravy pouze míjely, ohledně popisu Vínlandu se ságy rozcházejí. Totožné je také vysvětlení názvů tří nových zemí, Hellulandu, Marklandu a Vínlandu, tedy země plochých kamenů, lesů a vína (nebo pastvin – viz níže). Důraz je v obou pramenech kladen na suroviny (dřevo, obilí, víno) a na spory s domorodci, skrælingy.

Totožné jsou také detaily některých důležitých postav: Erik Rudý žil podle obou ság v Brattahlíðu v Eriksfjordu v Grónsku. Jeho děti se jmenovali Leif, Þorsteinn, Þorvald a Freydís, jejímž manželem byl Þorvald. Obě ságy připisují Leifovi záchranu trosečnicků při zpáteční cestě do Grónska a následně přízvisko Šťastný. Shoda je také v tom, že Leifovu expedici má vést jeho otec Erik, který svolí až po přemlouvání, ale na cestě k lodi spadne z koně a je zraněn, což považuje za zlé znamení a zůstane v Grónsku. Ságy se shodují také

v popisu plavby z Marklandu do Vínlandu, která měla trvat dva dny. Ležení výprava rozbila v místě, kde se vlévala řeka do jezera a poté do moře.

Mnoho společného má také vyprávění o Guðríð a Þorfinnvi Karlsefnim. Þorfinn byl velmi bohatý, do Grónska připlul po smrti Þorsteinna Erikssona, zimu strávil na Brattahlíðu a oženil se s vdovou Guðríð, s níž se vydal do Vínlandu. Vzali s sebou všechny druhy dobytka a strávili zde dvě až tři zimy. Guðríð se narodil syn Snorri, ale po sporech s domorodci se výprava vrátila do Grónska. V zimě ve Vínlandu nebyl sníh ani mráz, rostlo zde samosetě obilí a víno a na západě byly husté lesy. Skrælingové se Seveřany chtěli obchodovat, což však Þorfinn zakázal, a vznikl tak spor vedoucí k bojům a návratu výpravy do Grónska. Þorfinn a Guðríð se později usadili na Islandu a od jejich potomků se odvíjely význačné rody, k jejichž členům se řadili také tři biskupové (Hødnebo 1991: 36; Polách 2005: 46).

Odlíšnosti ság nejen ve stylu a v detailech, ale také v líčení poměrně zásadních událostí vedly ke sporům o jejich věrohodnost. Zejména pozitivisté se přeli o to, která sága obsahuje více historických fakt. Jak bude ukázáno níže, jejich argumenty se velmi lišily a často si dokonce odporovaly. Nadpřirozené prvky vedly řadu odborníků k názoru, že ságy jako celek jsou pouhým literárním konstruktem, který nemá se zápisem historických událostí nic společného. Od 2. poloviny 20. století se však rozvíjí také názory, které možnost odlišení historického jádra od narativních struktur popírají.

3.4 Kontext objevitelských cest ve staroseverské literatuře

Ve vikinské době, tedy zhruba mezi lety 800-1300, se Skandinávie otvírá světu, její obyvatelé cestují do neznámých, více či méně vzdálených, oblastí. Účely cest byly rozmanité – mohly jimi být války, obchod či osídlení nových oblastí. Nejvýznamnějším dědictvím těchto cest je patrně osídlení Islandu a faktické založení nového národa, jenž pak sám dále expandoval a zanechal po sobě literární díla, která tyto cesty dokumentují (Jesch 2007: 119, 133-34).

Mnoho islandských textů má objevitelské cesty přímo za své ústřední téma. Patří k nim např. *Kníha o Island'anech* nebo *Kníha o záboru země*, které se věnují prvním osídlovatelům Islandu. Druhá jmenovaná kniha je unikátní tím, že zmiňuje více než 400 lidí, kteří osídlovali tehdy neobydlený ostrov. Kniha uvádí jejich rodokmeny, ale také původ místních názvů a epizodické příhody vážící se k osídlování. Tyto příhody se dochovaly také v ságách, kde jsou ovšem vyvedeny detailněji. To je i případ ság o Vínlandu. Jak SE, tak *Kníha o záboru země* např. popisují, jak Erik osídloval Grónsko a pojmenovával tamní místa.

Ságy uvádějí názvy mnoha, větších či menších, oblastí. Povětšinou se jedná o názvy popisné,¹⁵ vyjadřující podiv nad něčím, co Seveřany překvapilo nebo jim připadalo exotické. Jak však upozorňuje J. Jeschová, ne vždy je zdůvodnění pojmenování věrohodné. Např. mys

¹⁵ Deskriptivní pojmenování geografických oblastí nebylo vždy pravidlem. Např. při popisu osídlování Norska ve spisu *Jak bylo osídleno Norsko (Hversu Nóreggr byggðist)* má udělování názvů zemi a jejím částem konstitutivní a performativní roli a jeho cílem je vysvětlit vytváření politické krajiny (Rowe 2003: 206).

Kjalarnes měl podle ság své jméno získat na počest Þorvalda, který zemřel v boji s domorodci. Na místě, kde byl pohřben, byl vztyčen kýl (*kjöl*) lodi (odtud Kjalarnes). Kjalarnes je však také lokální název na Islandu, takže je možné, že byl do Severní Ameriky prostě „převeden“. Případně mohl být na daném místě kýl lodi pouze nalezen nebo mohl tvar mysu kýl lodi připomínat (Jesch 2007: 121-23).

Obecně odpovídá popis objevu a osídlování Ameriky v ságách o Vínlandu severské historické tradici, konkrétně tomu, jak je v dostupných pramenech (např. v *Knize o záboru země*) zaznamenáno objevení a osídlení Islandu a Grónska. Nová země je objevena tak, že výprava na lodi kvůli nepřízni počasí ztratí cestu a je zaváta mimo svůj plánovaný kurz. Tato pasáž odpovídá v SG Bjarniho cestě a v SE Leifově výpravě. Po náhodném objevení je země prozkoumána. Tato fáze je v obou ságách připsána Leifovi a jeho bratrům. Na závěr je podniknut pokus o osídlení nové země, o což se podle ság pokouší Þorfinn Karlsefni (Polách 2005: 47).

Průzkumné výpravy po pobřeží Severní Ameriky mají paralelu např. v osídlování Grónska Erikem Rudým, který tři roky mapoval území a teprve poté si vybral nejvhodnější místo k usazení (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 59-62). Podobně postupoval také Ingólf Arnarson při osídlování Islandu (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 10; Sigurðsson 2007: 298-99). V ságách i v *Knize o záboru země* jsou nové země objeveny zčásti náhodou (Bjarniho cesta k americkému pobřeží, resp. Naddodův objev Islandu) a zčásti plánovaně (Þorfinnova cesta do Ameriky, resp. Garðarova cesta na Island) (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 3). Důležitou roli hraje i vyhnanství (např. Erikova cesta do Grónska v SE, resp. v *Knize o záboru země* (1898: 59-62)). Struktura ság tedy odpovídá vzorci objevných a osídlovacích cest v podobě, jaká byla v době jejich zápisu obvyklá.

Ságy o Vínlandu a *Knihy o záboru země* se shodují i v mnoha dílčích aspektech, jakými jsou údaje o vzdálenostech a pojmenovávání nových oblastí podle typického prvku krajiny. Viking Naddod např. při objevení Islandu zemi nazve podle hojnosti sněhu *Snæland*. Uvedena jsou i označení sídlišť a osad (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 3). *Knihy o záboru země* však na rozdíl od ság často poukazuje na to, že popisovaná místa lze navštívit i v době zápisu knihy, a udává tehdejší jména oblastí, které je stále možné navštívit (např. Herjólfův přístav) (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 5). Tím podporuje její autor věrohodnost výpovědi. Autoři ság o Vínlandu takovými informacemi zřejmě nedisponovali, jelikož o názvech míst na americkém pobřeží v době zápisu vínlandských ság nehovoří.

Také v *Knize o záboru země* se objevují fantastické prvky či víra v nadpřirozeno. Několikrát se zmiňuje věštba, která hraje roli předtím, než se posádka vydá na výpravu (viz Ingólfova cesta na Island, The Book of the Settlement of Iceland 1898: 7). Také zde, stejně jako v ságách, se objevuje příběh s jednožoci. Paralelu s hojností vína ve Vínlandu lze spatřit ve výroku Þórolfa o másle, které na Islandu kape z každého stébla trávy (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 5). Jak v ságách o Vínlandu, tak v *Knize o záboru země* se

explicitně zmiňují pohani, kteří vynikali nad ostatní a jsou stavěni na roveň nejlepším křesťanům (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 11). Jak jsem již zmiňovala, na Islandu se pohanství tolerovalo ještě dlouho po oficiálním přijetí křesťanství.

3.5 Další prameny

V následujících kapitolách shrnu další prameny informující o cestách do Ameriky a následně rozeberu, jak se reflexe severského objevení proměňovala.

Existuje totiž několik dalších středověkých pramenů, které reflektují objevení Ameriky Seveřany, ač jsou mnohdy velmi skoupé, jejich věrohodnost může být sporná a často informují primárně o něčem zcela jiném než o cestách do Severní Ameriky, kterou zmiňují jen okrajově (Ingstad 1971: 21). Nejvýznamnějším a nejdetailnějším zdrojem informací jsou bezpochyby ságy o Vínlandu. I další středověké prameny však poskytují cenné informace a dokreslují dobový diskurz o cestách do Ameriky. Tyto prameny řadím pro přehlednost chronologicky.

Nejstarší zmínka o objevení Ameriky Seveřany se dochovala v díle *Činy biskupů hamburského kostela* Adama Brémského (vznik kolem roku 1070), který v 39. kapitole píše:

„Dánský král vypravěl kromě jiného, že mnozí našli v tom oceáně ještě jeden ostrov, který se nazývá Vinland, protože tam roste sama od sebe divoká vinná réva rodící nejlepší víno. Ač neseto, roste tam totiž hojně i obilí, což jsme se dozvěděli ne z bájných smyšlenek, nýbrž ze spolehlivé zprávy Dánů. <Za tím ostrovem, říkali, není v onom oceáně nalezena žádná obyvatelná země, nýbrž všechna místa, která leží dále, jsou plná nesnesitelného ledu a nekonečné temnoty. O tom se takto zmiňuje Martianus: „Za Thule,“ říká, „je po jednom dni plavby moře ztuhlé.“ To se nedávno pokusil prověřit velmi zkušený norský kníže Harald. Ten probádal na svých lodích rozsáhlý Severní oceán, a když se mu před očima konečně objevily temnější hranice ustupujícího světa, stěžl po svých stopách ve zdraví unikl jícnu propasti.>.“ (Adam Brémský 2009: 220)

Adam Brémský tedy vycházel z vyprávění Dánů – nejspíše pobýval na dvoře dánského krále Svena Ástríðarsona (1047-1074) – a o spolehlivosti dané informace neměl pochyb. Za pozornost stojí, že již Adam Brémský informuje o vínu a že Vínland považuje za ostrov.

První islandská zpráva o cestách do Severní Ameriky pochází z pera Ariho Učeného, který je obecně považován za velmi spolehlivého autora, jenž kladl důraz na sběr důvěryhodných pramenů. V *Knize o Island'anech* (sepsána cca 1122-33) Ari vypráví o osídlení Islandu a Grónska. V pasáži o Grónsku stručně zmiňuje i Vínland.

Příslušný úsek *Knihy o Island'anech* v překladu V. Polácha (2005: 60) zní: „Na východě i na západě té země našli lidské přebytky, zbytky lodí z kůže a kamenné nástroje, z čehož můžeme usuzovat, že zde pobývali stejní lidé jako ti, kteří přebývali ve Vínlandu, a kterým Gróňané říkají skrælingové (*skrælingar*).“

Ari se nezabývá zemí jako takovou, popisem cest ani nevysvětluje původ názvu Vínland. Vínland jmenuje pouze proto, aby vysvětlil, že Grónsko obývali lidé, kteří žili také

ve Vínlandu a které Gróňané nazývali *skrælingar*. Island'ané, již osídlovali Grónsko, se totiž s původními grónskými obyvateli přímo nesetkali – viděli pouze, co po sobě zanechali, jejich osady, zbytky člunů a nástrojů. Pokud je tedy Ari islandskému čtenáři přibližoval pomocí skrælingů, lze z této pasáže usuzovat, že Island'ané o domorodých obyvatelích Vínlandu měli povědomí (Hødnebo 1991: 23-26; Grønlie 2006: 7).

Zhruba v době sepsání *Knihy o Island'anech* vzniká *Knihla o záboru země*,¹⁶ jejíž spoluautorství bývá přisuzováno také Arimu Učenému. *Knihla o záboru země* pojednává o osídlení a prvních osadnících Islandu a stručně také Grónska. I zde se objevuje zmínka o objevení Vínlandu a snahách Island'anů a Gróňanů se tam usídlit. V knize se vypráví o Arim Márssonovi, kterého bouře zažene do Země bílých mužů (*Hvítramannaland*) neboli Velkého Irska, ležícího na západ od Vínlandu Dobrého (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 81). O Vínlandu se informuje ještě na jednom místě *Knihy o záboru země* – totiž v souvislosti s Pórðem Koňskou hlavou, otcem Þorfinna Karlsefniho, objevitele Vínlandu Dobrého (The Book of the Settlement of Iceland 1898: 136).¹⁷

Řada ság se zmiňuje také o Leifovi a jeho výpravě do Vínlandu. K nim patří *Sága o křesťanství* (*Kristni saga*) či *Heimskringla* Snorriho Sturlusona. I v dalších ságách se objevují narážky na objevení Vínlandu. V *Sáze o lidech z Eyru* (*Eyrbyggja saga*), sepsané zhruba v polovině 13. století, se píše o cestě Snorriho Þorbrandssona a Þorfinna Karlsefniho do Vínlandu Dobrého, kde bojovali se skrælingy, kteří zabili Snorriho syna Þorbranda Snorrasona. V *Sáze o Grettim* (*Grettis saga*), sepsané kolem roku 1300, se o Þórhallovi Gamlasonovi hovoří jako o „Vínland'anovi“ (*Vínlending*). V *Sáze o Šípovém Oddovi* (*Qrvar-Odds saga*) se zmiňuje Helluland (Ingstad 1971: 22-23, Reeves 1895: 89-90).

O výpravách do Severní Ameriky navazujících v dalších staletích vyprávějí islandské anály dochované v rukopisech ze 14. století. Rok 1121 v nich začíná tím, že se biskup Erik z Grónska vydal hledat Vínland. Více se anály o jeho cestě nerozepisují. Není vysvětleno, proč se do Vínlandu vydal, zda byla jeho cesta úspěšná, zda se vrátil, zda byly před jeho cestou vztahy mezi Vínlandem a Grónskem přerušeny a případně proč. Z análů a jiných pramenů se můžeme dočíst pouze tolik, že se jednalo o biskupa Erika Gnúpssona, přezdívaného Uppsi, který do Grónska přišel roku 1112 patrně jako vůbec první biskup (zřejmě bez oficiálního královského povolení). Z úsečného popisu cesty lze vyrozumět, že kontext nebylo nutné vysvětlovat, jelikož byl potenciálnímu čtenáři známý. V islandských análech se také dočteme, že v roce 1347 připlula na Island grónská loď s muži, kteří se neúspěšně plavili k Marklandu (Hødnebo 1991: 25-26; Ingstad 1971: 23).

Rozporné jsou informace o jisté Nové zemi objevené v roce 1285. Mnoho pramenů se shoduje, že se jednalo o zemi na západ od Islandu. Podle některých análů se jednalo o neobydlené grónské regiony a podle dalších o Downovy ostrovy, případně ostrovy zvané *Dúneyjar*. Jejich objev vzbudil pozornost norského krále a výpravy se opakovaly. Není ovšem

¹⁶ Její první verze možná pochází již z 11. století, ale dochovaly se pouze pozdější opisy.

¹⁷ Hødnebo 1991: 25; Ingstad 1971: 22; viz také Pálsson, a další 1988.

jasné, o jaké území se jednalo (viz interpretace níže) (Rafn 1841: 35; Anderson 1906: 144-45).

V rukopisech z 15. století (snad od opata Nikuláse z Munka-Pverá) se objevuje informace o neobydlené zemi na jih od Grónska a explicitně se jmenují její části Helluland, Markland a nepřiliš vzdálený Vínland, který je podle rukopisu možná součástí Afriky. Kromě názvů se tedy dozvídáme o poloze jednotlivých území vůči severským zemím (Ingstad 1971: 24).

Kromě písemných pramenů lze čerpat informace i z map. K mapám mezi odborníky nejdiskutovanějším patří Vínlandská mapa zřejmě předkolumbovského data, jejíž autor je neznámý, Skálholtská mapa nakreslená Sigurðem Stefánssonem na konci 16. st., jejíž originál se však nedochoval, mapa Hanse Poula Resena z roku 1605 a mapa z roku 1599 objevená v Maďarsku H. Ingstadem. Všechny mapy jsou opatřeny komentáři a jsou na nich vyznačeny Helluland, Markland i Vínland, přičemž Vínland představuje výrazný výběžek. Na Skálholské i Resenově mapě je výběžek nazván *Promontorium Winlandiae*.¹⁸

V roce 1595 bylo znovu otištěno dílo Adama Brémského a jméno Vínland se opět dostává do povědomí. Stalo se inspirací např. pro dánského úředníka Clause Christofferssona Lyschandera, který v roce 1608 publikoval svou báseň Grónská kronika (*Den Grønlandske Chronica*). Ačkoliv Lyschander nelpěl na historických podkladech, zřejmě znal islandské anály, jelikož v básni opěvoval cestu biskupa Erika do Vínlandu. Tu však oproti historickým pramenům obohatil o jeho činnost ve Vínlandu (Reeves 1985: 94).

Objevení Ameriky připisoval Seveřanům také zeměpisec Ortelius, jehož dílo *Theatrum orbis terrarum* vyšlo již na konci 16. století, ale objevení Ameriky se věnují až edice ze začátku století následujícího. Ortelius zřejmě nevycházel z původních islandských pramenů, nýbrž na vyprávění italských bratří Zenů (Reeves 1985: 94-95).

Z islandských pramenů vycházel islandský dějepisec Arngrím Jónsson, který se ve svých dílech věnoval především Islandu jako takovému, ale ve dvou z nich zmínil také objevení Vínlandu. V publikaci *Crymogæa, sive Rerum Islandicarum*, vydané poprvé roku 1610, hovoří o objevení Nové země v roce 1285, kterou považuje za Vínland, takto dříve označený Island'any a nacházející se v oblasti Grónska. Jedná se o první tištěný pramen zmiňující Vínland. V knize *Specimen Islandiæ historicum* vydané kolem roku 1643 se Arngrím věnuje Þorfinnu Karlsefnimu a jeho cestě do Vínlandu a také cestě biskupa Erika. Cituje přitom *Haukovu knihu* a Adama Brémského.

V roce 1715 pak vychází první kniha věnující se výhradně objevení Vínlandu. Jejím autorem byl Island'an Þormóð Torfæus. Jeho útlý spis vycházel zejména z *Knihy z Flatey*, ale citoval i *Ságu o Erikovi* a dostalo se mu značné pozornosti (Reeves 1985: 95-97).

¹⁸ Ingstad 1971: 24, 26, 81-82; Hødnebo 1991: 211

3.6 Shrnutí

Nyní podle měřítek N. Fairclougha stručně shrnu poznatky této kapitoly. První krok jeho analýzy se týká formální stránky daného textu. U nejstarších pramenů (*Činy biskupů hamburského kostela, Kniha o Island'anech, Kniha o záboru země*) však není pro analýzu jazykové stránky příliš prostoru, jelikož jejich hlavním rysem je stručnost. Na druhou stranu lze ze strohých odkazů na Vínland usoudit, že byla tato oblast tehdejšímu čtenáři známá a nebylo třeba ji zasazovat do kontextu a vysvětlovat. Klíčovými prameny informujícími o cestách do Ameriky jsou vínlandské ságy. Ságy se vyznačují snahou o objektivní, střízlivý a nezaujatý popis událostí, využívají k vyprávění 3. osoby a vývoj událostí a postavy nehodnotí. Z jazykového hlediska je pro Island typické využívání národního jazyka, a nikoli latiny, jak bylo obvyklé v ostatních evropských zemích. Islandská historiografie a literatura totiž zhusta vycházely z ústní tradice. Záznamy v islandštině pak byly srozumitelné širším vrstvám obyvatel.

V rámci druhé hladiny analýzy – interpretace – je lingvistická analýza doplněna intertextuální dimenzí. V současnosti převládá názor, že ságy vznikly nezávisle na sobě, jelikož neobsahují podobné větné konstrukce a do značné míry se liší i obsahem. Ságy tedy patrně vycházejí z jiných zdrojů, resp. stavějí na rozdílných orálních tradicích. Jak uvádí G. Sigurðsson, ústním přenosem se interpretace událostí mohla pozměnit, což může být důvodem různého znění obou ság.

Roli však mohly hrát i další prvky – např. důraz na Þorfinna Karlsefniho v SE mohl být ovlivněn tím, že ságu zapisoval jeho přímý potomek Hauk Erlendsson. Hauk se tedy možná snažil o posílení významu svého rodu, jelikož rodové tradici se na Islandu přikládal nezanedbatelný význam. Orální tradice tedy mohla být pozměněna také během zápisu ságy.

Obě ságy svou strukturou odpovídají dobovému úzu zapisování objevitelských cest (na Island či do Grónska). Z porovnání s *Knihou o záboru země* vyplývá, že vykazují velmi podobné rysy. Při objevitelských cestách hraje roli náhoda (Bjarni, resp. Naddod), záměr (Þorfinn, resp. Garðar) i vyhnanství (Erik). Osídlování probíhá po promyšleném průzkumu dané oblasti a nová místa jsou pojmenovávána, zpravidla podle jejich výrazných vnějších rysů (Vínland, resp. Snæland). S osídlováním je spojena řada drobných příhod, které jsou sice v ságách vyvedeny podrobněji než v *Knize o záboru země*, ale jejich účel – pobavit a oživit vyprávění – byl patrně shodný.

Všechna tři díla obsahují fantastické prvky, víru v nadpřirozeno a lidovou pověřivost (jednonožci, věštby). Typické je také prolínání pohanství a křesťanství. Ve všech dílech se např. explicitně jmenují významní pohané, kteří jsou stavěni na roveň nejlepším křesťanům. Už to, že se o jejich víře díla zmiňují, znamená, že se jednalo o důležitou informaci. V důrazu na víru se od sebe ságy poměrně výrazně liší. Větší prostor jí věnuje SE, kde je Leif výslovně prezentován jako šířitel křesťanství. V SG se křesťanství pouze představuje jako nové náboženství. Proto může působit překvapivě, že mnoho pozdějších interpretací (C. Ch. Rafn

či R. B. Anderson – viz níže) vycházelo ze SG, ačkoli kladlo důraz právě na vikinské šíření křesťanství.

Explanace může probíhat na několika úrovních – konkrétní situací počínaje, a obecným socio-kulturním kontextem konče. Rodové ságy byly zapisovány zhruba od 2. pol. 12. století až do 14. století a vyprávějí o událostech z let 930-1030. K jejich zápisu tedy docházelo zhruba 200-300 let po událostech, o nichž vyprávějí. Postavení ság mezi historickými prameny a v rámci středověké literatury vůbec je specifické, a nelze je tedy porovnat s dalšími evropskými literárními formami.

Jak vyplývá z přehledu vývoje poznání a obecných informací o islandském písemnictví, podmínky na Islandu se od zbytku Evropy velmi lišily. Historie nesloužila výhradně teologickým účelům. Historici a literáti pocházeli často ze světského prostředí a církev byla relativně slabá. Typické je prolínání křesťanské víry s pohanstvím, které bylo tolerováno ještě dlouho po oficiálním přijetí nové víry. Možnost zasadit ságy do širšího kontextu problematizuje také fakt, že z období, které ságy popisují, mnoho jiných pramenů není k dispozici.

Socio-kulturní podmínky vzniku ság jsou tedy do velké míry zahaleny tajemstvím. Zřejmě nikdy se nedozvíme ani to, jaký vliv měly ságy na tehdejší posluchače. Vydedukovat lze pouze to, že vzhledem ke stručnosti dalších pramenů byli s událostmi dobře obeznámeni. Během následujících staletí se vědomosti o plavbách do Ameriky v podstatě vytratily, nebo se o nich alespoň nedochovaly téměř žádné doklady.

Jak uvádí H. Ingstad (Hødnebo 1991: 163), pro Islandy nemělo objevení Vínlandu praktický dopad, protože se jednalo o vzdálenou zemi. Přesto však měli na zapsání ság o Vínlandu zájem. Jedním z důvodů mohl být zájem o vyzdvižení rodové tradice, o němž se spekuluje v případě Hauka Erlandssona. Na druhou stranu pro Gróňany události jistě význam měly, jelikož sporé zmínky o obchodování se dřevem se dochovaly i z období pozdního středověku. Pravděpodobné ovšem je, že pro Evropu zůstal objev nového kontinentu až do konce 15. století neznámý.

4 Reflexe cest Seveřanů do Ameriky v 19. století

Jak jsem naznačila v obecném úvodu o vývoji poznání, vyznačovalo se 19. století častým využitím vědy a historie pro národní účely, a později také důrazem na fakta, tedy pozitivismem. Ve Skandinávii se v tomto období mísily dva zásadní proudy – skandinavismus a nacionalismus, resp. národní romantismus. Norsko se roku 1814 po 400 letech oddělilo od Dánska a vytvořilo unii se Švédskem. Národní sebevědomí a identitu hledalo zejména ve vikinském období. V polovině 19. století byla objevena první vikinská loď a následovaly další nálezy, které ukazovaly slavnou norskou minulost.

Ve Švédsku je období národního romantismu spojeno s góticismem, s hledáním sebevědomí ve slavné švédské minulosti, která měla být využita i pro soudobé politické problémy, zejména měla hrát roli při opětovném získání Finska. V roce 1811 byl založen Gótský spolek, jehož členy byli jak vědci (O. Rudbeck), tak umělci, kteří opěvovali slavnou mytickou minulost (E. G. Geijer, E. Tegnér).

Příznivce měl góticismus i v Dánsku, patřil mezi ně např. básník A. Oehlenschläger. Bylo to právě v Dánsku, kde bylo roku 1837 vydáno dílo na příští léta určující směr bádání o severských cestách do Ameriky, totiž *Antiquitates Americanae* editované dánským vědcem C. Ch. Rafnem. Rafnova publikace spustila nevídanou vlnu zájmu o předkolumbovské plavby do Severní Ameriky. Jak jsem již naznačila, až do 19. století se autoři mimo Skandinávii objevení Ameriky Seveřany věnovali jen zcela okrajově.¹⁹

„Vikinské obrození“ a proměna vnímání vikingů od nelítostných pirátů k mytickým válečníkům však brzy přesáhly hranice Skandinávie. Obliba vikingů, severské mytologie a ság se nejdříve rozšířila do Británie, poté do zbytku Evropy a také do Spojených států, kam v 19. století ze Skandinávie mířila jedna z největších migračních vln. Díky ní se v USA myšlenka skandinavismu udržela až do 2. světové války (Tompson 2011: 34).

První odborná pojednání o cestách do Ameriky a obecně nálada ve společnosti byly bezpochyby ovlivněny národním hnutím a skandinavismem. Jak uvádí norský historik 19. století P. A. Munch, znalosti o vikiných podtrhovaly zvláštní pouto Seveřanů k Americe, a kdyby jejich kolonizace nového území byla úspěšná, mohli mít Skandinávci v 19. století v Americe podobně významné postavení jako Britové (podle Haugen 1942: 167). Tento výrok spadá do kontextu silné migrace Seveřanů do Ameriky v tomto období. Dochovalo se dokonce několik básní nových migrantů, kteří se v nich přirovnávají k vikingům (Haugen 1942: 166).

Důvodů k severské migraci do Ameriky v 19. století bylo několik. K nejdůležitějším patřily populační exploze díky zlepšení zdravotní péče a následný nedostatek potravin, rozvoj světového kapitalismu a chuť investovat na nových trzích či tradice emigrace ve Skandinávii. Švédští imigranti tvořili největší podíl severských přistěhovalců do Ameriky (mezi lety 1866-1923 zhruba 1 milion). Směřovali zejména na Středozápad, kde byli najímáni pro práci na

¹⁹ Den store danske, s.v. nationalkultur; s. v. skandinavisme

železnici. Z Norska na přelomu století vycestovalo téměř 1 % populace (mezi lety 1866-1923 720 000). Jejich destinace byla podobná. Z Dánska za toto období vycestovalo více než 300 000 obyvatel. Důvody byly především náboženské. Z Islandu vycestovalo asi 14 000 lidí, kteří mířili zejména do Kanady (Tompson 2011: 35).

Podle A. Reevese (1895: 2) vnímali Seveřané v 19. století velmi citlivě, že američtí odborníci se k severskému objevení stavěli veskrze odmítavě. Např. G. Bancroft ve svém díle *A History of the United States* z roku 1834 uvádí, že o cestách vikingů nejsou žádné důkazy, a to ani historické prameny, ani archeologické nálezy. Ságy označuje za pochybné a podivuje se nad tím, že vikingové po sobě všude, kam pluli, zanechali důkazy, ale v Americe nikoli. Na druhou stranu John V. N. Yates a Joseph W. Moulton ve svém obsáhlém díle *History of the state of New York*²⁰ uvádí několik teorií o prvním osídlení Ameriky včetně severské verze (Yates-Moulton 1824: 45). Dokonce uvádějí, že několik pevností v okolí New Yorku má patrně dánský původ (Yates-Moulton 1824: 58). Jak uvedu dále, od 2. poloviny 19. století se severskému objevení Ameriky dostávalo stále větší pozornosti.

V 19. století se kromě literárních pramenů objevují také jiné doklady severské přítomnosti v Americe. Především se jedná o runové nápisy (vedle kamene z Dightonu zejména kámen z Kensingtonu). Diskutuje se také o původu Newportské věže. Severské objevení nachází uplatnění i v umění, především výtvarném. Výrazná je celospolečenská reflexe, vzniká např. řada iniciativ propagujících severské cesty (např. v souvislosti s čtyřsetletým výročím cesty K. Kolumba do Ameriky).

Z uvedeného stručného vhledu do situace v 19. století je patrné, že pojetí diskurzu o severském objevení Ameriky se v této době značně rozšiřuje. V následující části podrobněji rozeberu širší společenský diskurz – od role severských plaveb v uměleckém zpracování tématu po jeho roli v národním uvědomění Skandinávců žijících v Americe. Poté se budu věnovat vybraným odborníkům a jejich reflexi daného tématu.

4.1 Společensko-kulturní kontext

Severské cesty do Ameriky si v 19. století získaly značnou oblibu nejen jako téma odborných prací, ale nově také mezi širší veřejností. V propagaci severských cest byl velmi aktivní norský profesor působící v USA Rasmus B. Anderson. Jeho zapálení inspirovalo řadu dalších odborníků i umělců. Pro svou věc získal v 70. letech např. celosvětově známého norského houslistu se silným národním cítěním Oleho Bulla. Společně objížděli Spojené státy i Norsko, aby shromáždili peníze na pomník Leifu Erikssonovi, objeviteli Ameriky. V americkém Cambridge ustavil O. Bull komisi pro stavbu památníku a peněžní fond postupně nabýval.

V roce 1887 zhotovila sochařka Anne Whitney Leifovu sochu. Leif je zpodobněn s pravou rukou stínící oči, když vidí na horizontu obrysy neznámé země. K Andersonovu

²⁰ Podle Gathorna-Hardyho (1921: 8) vycházel autoři ze švédské publikace *Om skandinavernes forna upptäcksresor till Nord-Amerika* J. H. Schrödera z roku 1818.

podivu měl však Leif podobu hladce oholeného muže, nikoli zarostlého vikinga. Socha byla umístěna v Bostonu a krátce nato byla vytvořena její replika pro Milwaukee. V 90. letech následovala další socha v Chicagu, jejímž autorem byl Sigvald Asbjørnsen. Leif jako objevitel Ameriky se tedy nijak neproblematizoval, jeho zásluhy byly se samozřejmostí uznány a oslavovány (Anderson 1906: 299; Haugen 1942: 167-68).

Na konci 19. století se také postupně ustanovily oslavy vzpomínky na objevení Ameriky. Tradičně se slavilo na podzim, kdy měl Leif do nové země doplout. Později byl jako významný den určen konkrétně 9. říjen. Datum bylo vybráno podle první organizované migrace z Norska do Ameriky na lodi *Restauration*,²¹ která 9. 10. 1825 připlula do New Yorku. O události podrobně referovaly newyorské noviny. Usídlení těchto 52 migrantů bylo prezentováno jako první norská kolonie v Americe od časů Leifa Erikssona (viz G. Kinzerová).

Restauration nebyla jedinou norskou lodí, které se v 19. století dostalo pozornosti americké veřejnosti. V roce 1880 byla v norském Gokstadu poblíž Sandefjordu objevena vikinská loď, jejíž původ byl datován do roku 890. Gokstadská loď byla považovaná za první důkaz, že vikingové byli schopni doplout do Ameriky. Na konci 19. století bylo rozhodnuto o postavení repliky této lodi, která měla Norsko reprezentovat na Světové výstavě konané v Chicagu u příležitosti výročí objevení nového kontinentu K. Kolumbem. Záměrem kapitána Magnuse Andersona bylo dokázat, že vikingové s takovouto lodí opravdu mohli dosáhnout amerického pobřeží. Jím vedená loď do Chicaga roku 1893 opravdu doplula (k překvapení mnoha členů posádky). Loď, původně pokřtěná *Havran*, ale Američany přejmenovaná na *Vikinga*, byla po výstavě několikrát přemístěna a nyní čeká na restaurování (Nepstad 2003).

Tato světová výstava měla ve Skandinávii velký ohlas, který dokládá i obraz Christiana Krogha *Leiv Eiriksson oppdager Amerika* (Leif Eriksson objevuje Ameriku). Autor obrazu byl vybrán na základě soutěže vyhlášené roku 1892 právě pro tuto výstavu. Cílem bylo ukázat Seveřany jako objevitele Ameriky. Obraz po výstavě dlouho čekal na majitele. Teprve roku 1900 ho chicagská společnost *The Leif Eriksson Memorial Association* darovala Národní galerii v Oslu.²² O tom, že okolnosti výstavy zaujaly nejen Skandinávce, ale také Američany, svědčí například publikace E. Shepardové, které se věnují v následující podkapitole.

Kromě výročních oslav cesty K. Kolumba vzbudil na konci 19. století pozornost široké veřejnosti tzv. Kensingtonský runový kámen. Kámen našel švédský imigrant Olof Ohman roku 1898 poblíž města Kensington ve státě Minnesota. Vážil zhruba 90 kg a zepředu a ze strany byl pokryt runovými nápisy. Jejich pravost se však vzápětí stala předmětem sporů, o nichž bude blíže pojednáno v kapitole o 20. století. Za zmínku však stojí okolnosti, za jakých k objevu došlo.

²¹ Někdy také Restoration, Restaurasjonen či Restorasjon.

²² Store norske leksikon 2007, s. v. Leiv Eiriksson oppdager Amerika

Kámen byl nalezen v zjitřelé atmosféře pouze několik let po zmíněné světové výstavě. Jak upozorňuje T. Trow (1998: 122), v té době byla Amerika nejen národem imigrantů, ale také národem etnických sporů. Jak již bylo zmíněno, kolumbovské oslavy v roce 1893 inspirovaly Skandinávce žijící v Americe i v Evropě k rekonstrukci lodi z Gokstadu, jejíž plavba měla potvrdit schopnosti starých Seveřanů a domněnku, že Ameriku objevili dávno před Kolumbem. Stále však chyběl materiální důkaz. A právě Kensingtonský kámen pro ty, kteří věřili v jeho pravost, znamenal potvrzení vyprávění ze ság.

Runový nápis hovoří o 8 Švédech a 22 Norech, kteří se vydali na cestu na západ od Vínlandu. Nocovali jeden den cesty od kamene, kde také rybařili. Po návratu našli deset svých druhů mrtvých. Dalších deset mužů hlídalo loď. Na boku kamene je mimo jiné uveden rok 1362. Ačkoli jsou runové nápisy typické pro vikinské období a skandinávský středověk, byly ve Švédsku 19. století, kde O. Ohman vyrůstal a studoval, stále běžně známé (Trow 1998: 122). To bylo jedním z důvodů, proč lingvisté téměř okamžitě po objevení kamene zpochybnili jeho autenticitu. Naopak mezi skandinávskou komunitou se kámen těšil velké popularity a podporoval její národní hrdost.

Symbolické je, že po označení kamene za podvrh ho prý O. Ohman používal jako práh před svým domem. Tam zůstal až do roku 1907, kdy o něj projevil zájem Hjalmar Holand, který se stal na dlouhá léta nadšeným propagátorem jeho pravosti (viz níže). Ačkoli byl runový nápis podroben řadě odborných analýz a většina vědců se shoduje, že se jedná o podvrh, kterým se možná O. Ohman snažil posílit národní identitu přistěhovalců ze Skandinávie, nejsou jejich argumenty natolik průkazné, aby přesvědčili všechny zastánce jeho staroseverského původu (Trow 1998: 123, Sprunger 2000: 142).

Kensingtonský kámen byl zřejmě nejdiskutovanějším, nikoli však jediným (domnělým) archeologickým důkazem severské přítomnosti na území Ameriky. Již ze 17. století pocházejí první písemné záznamy o dvou dalších dokladech, o jejichž pravosti se zejména od 19. století vedly bouřlivé debaty. Prvním z nich je Newportská věž, která se nachází v městě Newport ve státě Rhode Island. Jedná se o kamennou budovu s nepravidelně kruhovým půdorysem. Poprvé je písemně zaznamenána v roce 1678. Již v této době se však objevily názory, že se jedná o mlýn ze 17. století a nikoli o věž z vikinského období (Rafn 1841: 42).

Druhým dokladem měl být kámen z Dightonu. Kámen váží asi 40 tun a původně se nacházel u východního břehu řeky Taunton, v Berkley, Massachusetts. V 60. letech 20. století byl však přemístěn do nedalekého muzea. Jeho celá horní část je pokryta neznámým písmem. Hypotézy o původu nápisu se pohybují od staroseverských run po písmo fénické, čínské, portugalské či indiánské. První opisy tajemného nápisu pocházejí z roku 1680, což vedlo k řadě spekulací o jeho stáří (Anderson 1906: 240-41). Názorům na pravost obou nálezů se budou podrobněji věnovat následující kapitoly.

4.2 Odborný diskurz

Průkopníkem severského objevení Ameriky byl bezpochyby dánský historik Carl Christian Rafn, jehož dílo *Antiquitates Americanae* vydané v roce 1837 vzbudilo velký ohlas nejen mezi historiky. Ačkoliv bylo později Rafnovi vytýkáno volné nakládání s prameny a příliš subjektivní interpretace, mělo jeho dílo dalekosáhlý vliv. Ve svém pozdějším spisu *Americas opdagelse i det tiende aarhundrede* (Rafn 1841: 3-4) si Rafn pochvaluje, že se předkolumbovské historii Ameriky v posledních letech dostalo mnoho pozornosti mezi širokou veřejností, ačkoli byly tyto události dlouho ztraceny ve tmě minulosti. Nyní už však podle něj o objevení není pochyb.

Rafn vychází zejména ze *Ságy o Gróňanech* a za objevitele Ameriky v pravém slova smyslu považuje Leifa, nikoli Bjarniho, který byl k americkému pobřeží zavát náhodou. Ve starých pramenech hledá také informace z námořní, geografické a astronomické sféry, které podrobně analyzuje a využívá k potvrzení svých tezí. S jistotou tak určuje, že Helluland ležel na území dnešního Newfoundlandu, Markland v Novém Skotsku a Vínland poblíž Nantucketu. Poloze Vínlandu věnuje Rafn největší pozornost, jelikož lokalizuje i jednotlivé geografické údaje ze ság (Hóp poblíž zálivu Mount-Hope, Leifsbúðy u řeky Tauton apod.). Určení polohy všech tří oblastí, ke kterým Leif doplul, podpírá i rozbořem tehdejšího podnebí, fauny a flóry (Rafn 1841: 15-23; Rafn 1845).

Rafn odkazuje také na pozdější cesty do Ameriky. O biskupu Erikovi tvrdí, že v Americe musel zůstat, jelikož o něm nemáme další informace. Pozornost věnuje také informaci o Nové zemi, která měla být objevena v roce 1285 západně od Islandu. Rafn Novou zemi ztotožňuje s Newfoundlandem. Zmiňuje také výpravu do Marklandu v roce 1347, na niž pouze po několika desetiletích navazoval Kryštof Kolumbus, a je tak pravděpodobné, že o výpravách Seveřanů věděl. Z dopisu Kolumbova syna navíc vyplývá, že mořeplavec navštívil Island, kde se o výpravách mohl doslechnout (Rafn 1841: 31-38).

Svá tvrzení shrnuje Rafn slovy, že jím uvedené geografické rozložení oblastí objevených Seveřany se již nezpochybňuje. Uznává sice, že jeho domněnka o trvalém usazení Seveřanů na americkém pobřeží vzbudila oprávněné pochyby, jelikož se nezachovaly žádné stavby. Tento fakt však vysvětluje tím, že Seveřané měli k dispozici dostatek dřeva (jak informují i ságy), které využívali ke stavbě, a proto se žádná obydlí nedochovala (Rafn 1841: 38-39).

C. Ch. Rafn však svá tvrzení o severském objevení Ameriky nepodpíral jen údaji ze starých písemných pramenů. Interpretoval také archeologické nálezy. Podle Kirsten A. Seaverové (2010: 206-207) byl Rafn první, kdo připisoval severský původ věži v Newportu a runovému nápisu na kameni z Dightonu. Nápis podle něj hovoří o Þorfinnovi, který se 151 muži zabral tuto zemi. Také věž má podle něj velmi starobylý vzhled a láká pozornost jak odborníků, tak laiků. Dosud se však nedosáhlo shody ohledně jejího stáří a původu. Rafn tvrdí, že obdobná stavba se nikde poblíž nenachází a následně věž porovnává s několika středověkými stavbami z Dánska a shledává je velmi podobnými.

Podle architektonického provedení navíc konstatuje, že se jedná o budovu staršího data, a tedy dílo vikingů (Rafn 1841: 40-48; Anderson 1874: 82).

Dílo C. Ch. Rafna vzbudilo okamžitý ohlas u dalších historiků, a to jak mezi Skandinávci, tak mezi Američany. K prvním patřil antikvář z Massachusetts Asahel Davis. Davis nevidí důvod, proč o spolehlivosti islandských pramenů pochybovat. Islandčané byli podle něj ve středověku nejvzdělanější národ, jehož historické záznamy se dochovaly po staletí, ačkoli nebyly známé široké veřejnosti (Davis 1844: 11). Davis stejně jako Rafn nijak neproblematizuje objevitele Ameriky, za něhož považuje Leifa. Helluland ztotožňuje s Labradorem, Markland s Novým Skotskem a mys Kjalarnes s Cape Codem. O poloze Vínlandu jako takového se explicitně nezmiňuje, pouze cituje Rafna a polohy se snaží dopátrat přes klima, přítomnost vína, obilí a velryb a přesné zeměpisné údaje. Jeho analýza však Rafnovým výpočtům odporuje, proto se spokojí s konstatováním, že díky tomu, že se klima mohlo měnit, není poloha Vínlandu na rozdíl od zbylých dvou oblastí jistá (Davis 1844: 10-17).

Podle jeho názoru se tedy neví přesně, kde se Seveřané usadili, avšak s jistotou lze tvrdit, že po sobě zanechali runy a Newportskou věž, která se podobá stavbám v Norsku a ne na Rhode Islandu, kde stojí. Davis zmiňuje také nález kostry ve zbroji, která odpovídá spíše Seveřanovi než původnímu obyvateli Ameriky. Velký důraz klade na křesťanství. Byla to právě víra, která Seveřany na jejich výpravách poháněla. Davis je přesvědčen, že o severském objevení již v jeho době téměř nikdo nepochybuje, jelikož důkazy se vynořují všude (Davis 1844: 17-23).

Další příspěvek do diskuze byl spis profesora Rasmuse B. Andersona, Nora žijícího v USA, který značně nekriticky navazoval na C. Ch. Rafna. Jeho dílo bylo přeloženo do několika jazyků, získalo popularitu u široké veřejnosti a rozšířilo povědomí o Leifovi jako objeviteli nové země. Profesor Anderson již na úvod svého nejznámějšího díla *America not discovered by Columbus* uvádí, že ač si je vědom možných chyb, je jeho cílem podat čtivé a pravdivé vyprávění o objevení Ameriky Seveřany, o němž již v 70. letech 19. st. nikdo nepochybuje (Anderson 1874: 3-15).²³

Seveřané na nový kontinent přivezli křesťanství a patrně se zde usadili, jelikož už v době cest K. Kolumba žili podle Andersona na americkém území potomci Evropanů. Díky C. Ch. Rafnovi se povědomí o Seveřanech rozšířilo i mimo Skandinávii a způsobilo vlnu zájmu o severské dějiny a jazyky. Také se spěšně začaly překládat ságy. Podle Andersona je možné, že do Ameriky pronikli už Féničané, Řekové, Irové či Welšané. Pro to jsou však pouze vágní důkazy. Severské cesty jsou naopak podloženy fakty. Seveřané měli výborné lodě srovnatelné s Kolumbem, zajímali se o navigaci a vzhledem k aktivitě vikingů byly cesty dále na západ nevyhnutelné. Seveřani jsou pro Andersena skvělý národ, který ovlivnil i tak zásadní dokumenty jako Magnu Chartu a Deklaraci nezávislosti a jejich duch je dodnes

²³ Zde cituje řadu autorů, kteří se vyjadřují ve prospěch jeho teze.

patrný u Angličanů a Američanů, a to zejména v oblasti obchodu, pokroku a boji proti tyranii (Anderson 1874: 42-63).

Anderson se explicitně hlásí k odkazu C. Ch. Rafna. Postupné objevování Ameriky popisuje stejně jako on podle *Ságy o Gróňanech*. Podrobněji se věnuje Porvaldovi, kterého ztotožňuje s kostrou v brnění objevenou v Massachusetts, o níž v roce 1841 složil Henry W. Longfellow báseň „Skeleton in Armor“. Podle Andersonových podkladů je brnění datováno do 11. století. Anderson se stejně jako Rafn zasazuje o severský původ nápisu na kameni z Dightonu. Zatímco J. G. Palfrey (viz níže) uvádí, že první opisy pocházejí až ze 17. století, Anderson si pochvaluje, že jsou již ze 17. století. Zároveň konstatuje, že dokud se neobjeví průkazné svědectví o opaku, bude nápisy považovat za dílo Seveřanů. S námitkami kodaňských runologů, že se nejedná o runy, se vyrovnává tak, že přeci nikdy netvrdil, že se o runy jedná (Anderson 1874: 70-82).

K dalším výpravám Anderson dodává, že je jisté, že se biskup Erik v roce 1121 do Ameriky vydal, ale je nepravděpodobné, že byl vyslán oficiálně na misi, jelikož na novém území nebyla založena kolonie (Anderson 1906: 323). Výpravy po roce 1347 podle něj ustaly kvůli morové epidemii (Anderson 1874: 85). Souhlasí s Davisem, že je nutné ocenit Leifa pro jeho kuráž rozšířit hranice lidských znalostí (Anderson 1874: 94). Obecně nijak neproblematizuje staré prameny ani neuvádí, z kterých čerpá, jen poznamenává, že není důvod jim nevěřit. Často se odvolává na profesora Rafna, který je uznávanou autoritou nejen v USA a ve Skandinávii.

Další Američan, který se vyjadřoval ve prospěch severského objevení, byl úředník a amatérský historik z Massachusetts John G. Palfrey. Palfrey je k Rafnově interpretaci ság poměrně skeptický. Podivuje se dokonce, kolik nekritických následovníků Rafn má. Jeden z možných důvodů vidí v tom, že jsou také Dánové a prokazují mu solidaritu (Palfrey 1859: 56). Také Palfrey přisuzuje objevení Ameriky Leifovi a snaží se o situování jím pojmenovaných oblastí. Helluland ztotožňuje s Labradorem nebo Newfoundlandem, Markland s Novým Skotskem a Vínland patrně s Rhode Islandem a jihovýchodní částí Massachusetts. Upozorňuje však, že neexistuje dostatek důkazů pro jisté potvrzení. Mnoho informací z původních pramenů si protirečí nebo jsou neucelené. Ani popis klimatu neodpovídá dnešním podmínkám, a není tak směrodatný (Palfrey 1859: 55).

Konkrétně je Palfrey skeptický ohledně Rafnova tvrzení, že runový nápis na kamenu z Dightonu je dílem severské výpravy. Nejstarší opis totiž pochází až z roku 1680, přičemž z předchozího období se o jeho existenci nedochovaly žádné důkazy. Není tedy snadné určit jeho stáří. Analogický výklad používá Palfrey i při posuzování věže v Newportu. Uznává, že první britští osadníci na Rhode Islandu nikdy podobnou budovu nepostavili, ovšem to je argument i pro to, že by o nezvyklé budově jistě informovali, kdyby na ni narazili. První zmínka o věži však pochází až z konce 17. století, kdy se o ní referuje jako o mlýnu. Podle Palfreyho se navíc podobný mlýn nacházel např. v Chestertonu, a proto je tvrzení, že Newportská věž byla také postavena jako mlýn, plauzibilní. Palfrey se od Rafna a Andersona

liší nejen obsahem, ale i způsobem své argumentace. Řadu jejich závěrů zpochybňuje, a ačkoli je zcela nevyvrací, upozorňuje na nedostatek důkazů (Palfrey 1859: 56-59).

Ve Skandinávii se severskému objevení Ameriky věnoval mimo jiné norský profesor středověké historie a literatury Gustav Storm. Storm vycházel na rozdíl od dosud jmenovaných autorů z posloupnosti objevování podle *Ságy o Erikovi Rudém*. Leif tedy do Ameriky doplul omylem a Þorfinn Karlsefni zde pak cíleně založil osadu. K trvalému osídlení však nedošlo. Podle Storma k němu ani v Grónsku nežilo dostatek lidí. To bylo i důvodem, proč cesty ve středověku ustaly (Storm 1893: 9-10).

Také Storm se snaží se ság vyčíst dostatek informací pro určení polohy tří nově objevených oblastí. Na rozdíl od mnohých však neusiluje o stanovení přesného místa. Vínland tak například situuje jižně od 49° 55' severní šířky. Jak moc na jih ležel, ale nelze podle ság spolehlivě určit (Storm 1889: 11). Storm zpochybňuje také některé výpočty C. Ch. Rafna. Sám pokládá za nezbytné prozkoumat, zda v daných oblastech platí přírodní podmínky popsané v ságách. S jistotou ztotožňuje pouze Markland a Nové Skotsko, přičemž dokonce tvrdí, že skrælingové odpovídají tamním indiánům (Storm 1889: 40-41, 50).

Přestože jsou podle Storma nejstarší islandské prameny příliš stručné, jsou věrohodné (Storm 1889: 12). Storm se velmi zastává SE jako spolehlivější z obou ság a podivuje se, jak mohly být nesrovnalosti v SG tak dlouho přehlíženy, když jsou v jasném rozporu se všemi dalšími spolehlivými prameny o objevení Ameriky z 12. - 14. století. Podle Storma chyběly zapisovateli SG znalosti, a proto si prázdná místa domyslel. Jinak si nedovede vysvětlit, jak mohli Seveřané najít víno v zimním období, proč ho měl objevit zrovna Němec, který se navíc jmenoval Tyrkir (podle Stormova výkladu Turek), a proč se o Bjarnim v jiných pramenech nepíše, ačkoli měl být velmi bohatý, apod. (Storm 1889: 16-18).

O biskupu Erikovi píše tolik, že souhlasí s výkladem jeho cesty jako misijní. Přesto upozorňuje, že je pravděpodobné, že do Vínlandu vůbec nedoplul a jeho loď se musela ztratit, jelikož krátce po jeho vyplutí si Gróňané zvolili nového biskupa (Storm 1889: 25-26).

G. Storm se věnoval také spolehlivosti map, na nichž je zakresleno americké pobřeží. O Skálholtské mapě tvrdil, že nemá žádnou historickou hodnotu, jelikož je zakreslená jen volně podle ság, a Resenova mapa je jen zdokonalenou verzí starší mapy, není tedy původní a nelze jí připisovat důkazní hodnotu (Hodnebø 1991: 213; Ingstad 1971: 77).

Také profesor Arthur M. Reeves uznával ve svém díle *The Finding of Wineland the Good* C. Ch. Rafna jako průkopníka severského objevení Ameriky, a ačkoli se podle svých slov nesnaží nahradit jeho teorie svými, v mnoha věcech s ním nesouhlasí a podezřívá ho z příliš lehkomyšlného nakládání s prameny. Upozorňuje také, že Rafn byl vzdáleným potomkem samotného Leifa, a proto nemusel být ve svém bádání nestranný. Reeves hodnotí kladně, že se profesoru Stormovi podařilo vyvrátit Rafnovy výpočty polohy Vínlandu a dalších zemí, jelikož pro ně podle něj ságy neposkytují dostatek údajů. Také udává, že se již spolehlivě podařilo vyvrátit staroseverský původ kamene z Dightonu a Newportské věže. Zároveň však dodává, že je potřeba dalším výzkumem vyvrátit další Rafnovy omyly, které se

od něj nekriticky přebírají a šíří. Do kontrastu s Rafnovým stylem práce staví Reeves metodu profesora Storma, kterou považuje za logickou a neovlivněnou předchozími teoriemi. Obecně je Reeves ve své argumentaci mnohem opatrnější než Rafn a Anderson. Snaží se na věc nahlížet z více pohledů a řadu věcí relativizuje. Často využívá modální slovesa a částice, jimiž zmírňuje své výroky (Reeves 1895: 3-6, 97-98).

K islandským pramenům Reeves říká, že je na škodu jim přikládat příliš velkou váhu i je a priori odmítat. Nevidí důvod, proč zpochybňovat islandské ságy. Reeves je toho názoru, že pokud bychom se spoléhali pouze na archeologické nálezy, nejspíše objevení Ameriky na počátku 11. století nikdy nepotvrdíme s jistotou, jelikož se zde Seveřané neusadili trvale jako např. na Islandu. Zároveň upozorňuje, že na základě písemných pramenů lze s jistotou tvrdit pouze to, že k objevení Ameriky Seveřany došlo, ale o detailech je možné vést spory. Také poloha Vínlandu je nejistá, ačkoli se pravděpodobně nacházel již dříve od Newfoundlandu (Reeves 1895: 3, 98).

Reeves uvádí obě vínlandské ságy, upozorňuje na rozdíly a snaží se rozlišovat fakta a své vlastní názory. Zastává však názor, že *Sága o Erikovi* popisuje objevení nové země nejjasněji a nejkompexněji. Na základě této ságy i jiných pramenů pak soudí, že Ameriku objevil Leif a nikoli Bjarni, o němž se v jiných pramenech kromě *Ságy o Gróňanech* nepíše, což je podezřelé, vzhledem k tomu, že měl patřit k významnému rodu (Reeves 1895: 16, 67).

Reeves považuje za jisté, že se roku 1121 do Vínlandu vydal biskup Erik Uppsi. Nelze však určit, zda do země doplul, co se s ním poté stalo a zda byl cíl jeho cesty misijní, což podle něj tvrdí výhradně církevní autority. Z informací o plavbě podniknuté v roce 1347 soudí, že se povědomí o americkém pobřeží z paměti Gróňanů zcela nevytratilo (Anderson 1906: 104-107). Větší pozornost věnuje Reeves objevení Nové země v roce 1285. Mnoho pramenů se shoduje, že se jednalo o zemi na západ od Islandu. Podle některých analýz se jednalo o neobydlené grónské regiony a podle dalších o Downovy ostrovy. Ačkoli je Reeves přesvědčen, že všechny prameny referují o téže oblasti, neposkytují podle něj dostatek informací pro to, abychom je mohli ztotožnit s americkým pobřežím (Anderson 1906: 144-45).

Profesor Reeves se vyjadřuje také ke kameni z Dightonu. Z opracování kamene je podle něj zřejmé, že se nejedná o dílo indiánů. Staroseverský původ nápisu však Reeves zpochybňuje (Anderson 1906: 242).

Objevení Ameriky Seveřany vzbudilo pozornost také mimo Ameriku a Skandinávii, za všechna díla jmenujme spis *The discovery of America by the Northmen in the tenth century* irského starožitníka a vojáka Northa L. Beamishe (1841), který vycházel přímo z díla C. Ch. Rafna.

Zajímavým příspěvkem do debaty je již zmíněný spis Elizabeth Shepardové z roku 1893, vydaný u příležitosti výročí objevení Ameriky K. Kolumbem. Podle autorky (příteřkyně profesora E. N. Horsforda, který se neúnavně zasazoval o vikinské objevení Ameriky) nelze opominout ani plavby Seveřanů. Shepardová popisuje přesnou plavbu Bjarniho a následně i

Leifa. Ten podle ní jistě přistál v městě Cambridge u místa tehdy zvaného Gerry's Landing. U tamější nemocnice je prý dokonce možné navštívit oplocené místo, kde Leif založil osadu, tzv. Northman's Landing. Popis je doplněn podrobnou mapkou. Leifova cesta je podle Shepardové dokonale zdokumentovaná a známá (Shepard 1893: 10-14). Nejdůležitější však podle ní byla cesta Þorfinnova, jehož rodokmen je bezpečně doložen a patří k nejvýznamnějším na Islandu. Zevrubně je popsána poloha a charakter Þorfinnova domu (Shepard 1893: 18-25).

Následuje pasáž o starém severském městě Norumbega, poblíž něhož se nacházel amfiteátr, kde se Seveřané scházeli k jednáním jako na altingu a kde sportovali tak, jak byli zvyklí ze své domoviny. Jméno Norumbega je podle Shepardové zkomolené indiány, kteří ho neuměli vyslovit, a původně znamenalo „místo přináležející k Norsku“. Spis je zakončen podrobným průvodcem po Norumbega. Ačkoliv možnou severskou osadou Norumbega se zabýval i profesor Anderson (viz např. Anderson 1906) a další, podrobnosti a jistota v tomto díle jsou nevídané (Shepard 1893: 33-48).

4.3 Shrnutí

Z předchozí kapitoly je zřejmé, že pojetí diskurzu o severském objevení Ameriky se v 19. století značně rozšiřuje. Cesty Seveřanů na nový kontinent se promítly do uměleckého i společenského diskurzu a roli hrály také při posilování skandinávské národní identity. Významné propagátory našly severské cesty jak u Skandinávců a skandinávských migrantů v Americe, tak u dalších národností, zejména pak u Američanů.

Zlomovým dílem se stala publikace *Antiquitates Americanae* C. Ch. Rafna vydaná v roce 1837. Kniha vyvolala zájem nejen u odborníků, ale i mezi laiky. C. Ch. Rafn a jeho následovníci v čele s R. B. Andersonem měli jasno v tom, že ságy jsou jasným dokladem severských cest do Ameriky a že z nich lze vyčíst i podrobnosti o poloze jednotlivých oblastí. Jak Rafn, tak Anderson explicitně poukazují na to, že již není pochyb, že Seveřané břehů Ameriky dosáhli. Kromě ság také jednoznačně interpretují archeologické nálezy, konkrétně Newportskou věž a Dightonský runový kámen, jako pozůstatky severského osídlení. Díkce těchto autorů je velmi vzletná a sebejistá a severské cesty prezentuje jako fakt, o němž není třeba dlouze hloubat, jelikož je nabitelní. Tyto autory by podle zmíněné Nietzscheho klasifikace bylo možné zařadit k monumentálnímu pojetí historie.

Na druhou stranu se již v 19. století objevili také odpůrci nekritického spoléhání na ságy. Např. J. G. Palfrey či A. M. Reeves obviňují Rafna z lehkomyšlnosti a nedostatku vědecké erudice. Palfrey poukazuje na to, že mnoho informací z původních pramenů si protirečí nebo jsou neucelené, a proto lze s jistotou tvrdit pouze to, že k objevení Ameriky Seveřany došlo, ale o detailech je možné vést spory. Pro tyto práce jsou typické modální částice a slovesa, které upozorňují, že ságy sice mohou poskytovat určitá vodítka pro domněnky o plavbách do Ameriky, ale nelze jim důvěřovat zcela. Tento přístup by podle Nietzscheho spadal ke kritickému pojetí historie, resp. k počínajícímu pozitivismu.

19. století je tedy vyznačuje střetem monumentálního a kritického přístupu k historii a postupným přechodem k pozitivismu (s monumentálním pojetím historie v odborných pojednáních se ve 20. století setkáme jen zřídka). Řada autorů v ságách hledala zdroj národního uvědomění a považovala je za nezpochybnitelný zdroj informací, řada jich na ságy hleděla skeptičtěji a snažila se v nich dohledat fakta. Ačkoli lze autory věnující se v 19. století cestám do Víňlandu pro zjednodušení rozdělit do dvou zmíněných skupin, mají jednu věc společnou – všichni vycházejí ze ság jako více či méně historického materiálu, o jehož věrohodnosti lze rozhodnout. Autoři porovnávají ságy navzájem a snaží se určit, která je spolehlivějším zdrojem informací.

O diskurzu 19. století na hladině deskripce a interpretace lze tedy říci následující: jazykové prostředky autorů se značně lišily a míra intertextuality byla velmi vysoká – autoři ke svým předchůdcům vždy vyjadřovali, ať už souhlasně, nebo odmítavě. Vznikaly tak jednak diskurzy konvenční, jednak kreativní. Na rozdíl od 20. století (jak bude ukázáno níže) ještě nedochází k prolínání uměleckého a odborného diskurzu.

Nyní se přesunu na rovinu explanace. 19. století bylo ve Skandinávii obdobím romantismu a nacionalismu, kdy se národní sebevědomí hledalo především ve středověku a u vikingů. Zároveň docházelo k velkým vlnám migrace do Ameriky. Nebylo výjimkou, že skandinávští emigranti se považovali za pokračovatele vikingů. O stylizaci skandinávských emigrantů do vikinských objevitelů Ameriky se dochovalo několik básní. Docházelo také k rekonstrukcím vikinských plaveb a vikingové se stávali častým námětem i ve výtvarném umění. Podle A. Wawna (2007: 333) podnikl Rafn skandinávskou menšinu v USA ke konstruování *foundation narrative for North America*.²⁴

Nadšení se neomezovalo pouze na Skandinávce. Příznivci severského objevení Ameriky byli i mezi Američany samotnými a mezi dalšími národy. Seveřané byli prezentováni jako výjimeční jedinci, kteří ovlivnili i tak zásadní dokumenty jako Magnu Chartu a Deklaraci nezávislosti. Vyzdvihovala byla zejména vikinská odvaha a touha poznat nové. Důraz byl kladen také na Seveřany jako šířitele křesťanství (viz např. argumentace R. B. Andersona). Severské hodnoty tedy byly atraktivní nejen pro Skandinávce. Zejména Američané na Seveřany odkazují jako na své předky, jejichž dědictví (prezentované výhradně pozitivně) je třeba uchovávat a rozvíjet.

19. století je také obdobím, kdy došlo k objevení řady archeologických nálezů. Mimo jiné se spekulovalo o staroseverském původu Newportské věže nebo runových kamenů z Dightonu a z Kensingtonu. Ačkoli pozdější výzkumy označily tyto nálezy na falzifikáty, přispěly ve své době k posílení skandinávské identity zejména mezi přistěhovalci v Americe a své příznivce mají dosud. Pro širokou veřejnost totiž často nemusí být důležitá historická pravda, ale spíše symbolická hodnota, kterou severské objevení Ameriky má.

²⁴ Zde je na místě poznamenat, že sám Rafn sice odkazuje na statečné Seveřany, kteří podnikli cesty do Nové země mnohem dříve než K. Kolumbus, a zaslouží si tedy pozornost široké veřejnosti, avšak explicitně nezmiňuje, že jeho cílem je podpořit skandinávskou identitu nebo severské menšiny v USA.

5 Reflexe severského objevení Ameriky ve 20. století

Ačkoli se C. Ch. Rafn, jeho následovníci i jeho odpůrci v 19. století zasloužili o nebyvalou popularizaci severských cest do Ameriky, část společnosti o nich ještě ve 20. století neměla tušení, nebo je považovala za legendy (viz Haugen 1942; Gathorne-Hardy 1921). Řada autorů spatřovala důvod v tom, že islandské ságy nebyly překládány do cizích jazyků nebo byly jejich překlady zastaralé.

Téma severského objevení ve 20. století přesto pronikalo i do mnoha sfér lidské činnosti. K široké veřejnosti se dostávalo formou krásné literatury, výtvarného umění, filmů i hudby. Zakládány byly spolky a nadace hlásící se k Leifovu odkazu. Reflexe severského objevení nabyla i politického rozměru (využití vikingů pro účely nacistické propagandy vs. projevy amerických prezidentů u příležitosti Leifova dne).

K proměně diskurzu došlo i v rámci odborné debaty. Zatímco většina archeologických nálezů, které se v 19. století využívaly jako důkazy severských cest, byla během následujících let prokazatelně označena za padělky, ve 20. století došlo k dalším objevům, z nichž zvláště odkrytí osady v L'Anse aux Meadows znamenalo významný průlom v odborném bádání. Při zjišťování původu nálezů se začaly používat nové metody jako radiokarbonové datování nebo výzkum DNA. Obecně se stále častěji kladl důraz na různé interpretace jak písemných, tak archeologických dokladů severských cest. Pod vlivem sociálního konstruktivismu a vnímání historie jako narativu a nikoli souboru pevných a neměnných dat došlo k relativizaci dějinných událostí, jejichž interpretace je závislá na společenském kontextu i na konkrétní osobě badatele.

5.1 Společensko-kulturní diskurz

V předchozí kapitole jsem zmínila, že od 90. let 20. století se Leifově objevné cestě věnoval památný den, který připadal na podzim, kdy zraje víno a kdy měl Leif do Ameriky připlout. V roce 1923 byla vytvořena společnost *Leif Ericson Memorial Association*, která pro oslavy zvolila pevné datum – 9. 10. Den byl zvolen podle příjezdu lodi *Restauration* do New Yorku v roce 1825 (viz výše). V roce 1925 uznal Leifa jako objevitele Ameriky také prezident Calvin Coolidge (ve svém projevu při příležitosti americko-norských oslav). V amerických státech s významnou skandinávskou menšinou se tento den záhy oficiálně ctíl jako památný den ve veřejných školách (od roku 1929 ve Wisconsinu, od roku 1931 v Minnesotě atd.). V roce 1935 Leifův den jako poctu skandinávské minoritě v USA uznal na celostátní úrovni i Kongres. Podle E. Haugena byl Leif uctíván téměř jako světec a jeho osud byl prezentován jako příběh lidské odvahy a naděje (Haugen 1942: 168-69).

V roce 1963 povýšil Kongres Leifův den na státní svátek a o rok později tak učinil i prezident Lyndon B. Johnson. Ten souhlasil také s návrhem, že americký prezident každý rok na Leifův den vystoupí s projevem. Projevy vždy odkazují na úspěchy Američanů skandinávského původu a na objevitelského ducha (Haugen 1942: 168-69).

V roce 2012 např. Barack Obama ve svém projevu hovořil o Leifovi jako o synu Islandu a vnuku Norska, který před 1000 lety připlul k břehům dnešní Kanady, a stal se tak prvním Evropanem v Severní Americe. Leif svým objevitelským duchem přispěl k definování charakteru amerického národa, jelikož ukázal, že touha překračovat nové hranice a objevovat neznámé je nekonečná. Oslavoval také úspěchy Leifových potomků a apeloval na Američany, aby tento den uctívali jako památku seversko-amerického dědictví (Obama 2012).

Ve 20. století vznikla také řada uměleckých děl, která odkazovala na cesty Seveřanů do Ameriky. Nejednalo se přitom pouze o Leifa, jehož zobrazení bylo zřejmě nejčastější, ale také o Þorfinna Karlsefniho. Na jeho počest byla 20. 11. 1920 odhalena socha v parku Fairmount ve Filadelfii. Jejím autorem byl islandský sochař Einar Jónsson. O deset let později daroval americký Kongres Islandu při příležitosti tisíciletého výročí státnosti sochu Leifa Erikssona, jejímž autorem byl americký sochař Alexandr Stirling Calder. Socha stojí před reykjavickým kostelem Hallgrímskirkja. Leif se symbolicky dívá na západ ke Grónsku a dál přes oceán. Socha je opatřena nápisem „Leifr Eiricsson, son of Iceland, discoverer of Vinland. The United States of America to the people of Iceland on the one thousandth anniversary of the Alting A.D. 1930“. Podobná socha stojí také na letišti v Keflavíku. V roce 1936 pak Norsko věnovalo Kongresu kopii výše zmíněného obrazu Ch. Krogha. Po Leifovi bylo v Americe pojmenováno také několik ulic, náměstí či parků (Haugen 1942: 168). V roce 2000 vydala Islandská centrální banka památeční minci na oslavu objevení Ameriky Leifem Erikssonem. Na reversu mince je zobrazena právě Calderova socha (van der Krogt-van der Krogt 2003).

K uměleckým ztvárněním severských cest patří také reliéf Leifa a Þorfinna Karlsefniho na orloji v Brémách. Autorem reliéfu je Bernhard Hoetger, známý německý expresionistický sochař a malíř. Hoetger své dílo vytvořil na zakázku bohatého obchodníka Ludwiga Roseliuse, který chtěl v brémské Böttcherstrasse demonstrovat průkopnického ducha a nezdolnou energii lidstva. Ačkoli Roselius i Hoetger byli přívrženci národního socialismu, pod jehož vlivem také ulici upravovali, dostalo se jim z úst A. Hitlera příkré kritiky. Hitler se na stranickém sjezdu v roce 1936 od jejich výzdoby distancoval a odsoudil ji jako dilentantskou s tím, že autoři nemají o podstatě národního socialismu potuchy a interpretují ho zjednodušeně (Radio Bremen 2011).

Od počátku 20. století se severským cestám do Ameriky věnují i autoři krásné literatury. V roce 1902 publikuje svůj román *The Thrall of Leif the Lucky* americká spisovatelka Ottilie A. Liljencrantzová. Ačkoli se jedná o beletrii, Liljencrantzová na začátku uvádí, z jakých děl vychází (kombinuje mnoho staroseverských děl, a využívá nejen ta, která přímo odkazují na objevení Ameriky) a s kterými odborníky spolupracovala. Již z prvních kapitol je však patrná určitá typizace. Vikingy autorka prezentuje jako mocné plavovlasé bojovníky, kterých se obával celý svět. Ukazuje však i jejich vstřícnou stránku – žádný žebrák prý od jejich dvěří neodešel bez almužny a žádný poutník nebyl ponechán bez přístřeší. Vikingové se v románu ožení s domorodými obyvateli a založí město Norumbega, které vzkvétá až do 15. století (Liljencrantz 1906: 5-11; Wawn 2007: 334).

V roce 1918 vydal Maurice Hewlett román *Gudrid the Fair*. Hewlett vychází na rozdíl od Liljencrantzové převážně ze ság o Vínlandu. Postavy z dávných ság však odívá do romantického hávu a dává jim životnost. Vínland si za téma svých románů zvolili také N. Shute, T. Pynchon či G. Mackay Brown (Wawn 2007: 334).

Příběh Leifa Erikssona zpracovali pro dětské čtenáře Ingri a Edgar Parin D'Aulairovi v knížce *Leif the Lucky*. Publikace představuje Leifa i jeho otce Erika Rudého, který byl podvakrát vyhnán ze své země. Leifovo objevení Ameriky je doplněno o aspekt christianizace. Ačkoli se jedná o knížku pro děti, autoři příběh zakládají na dostupných pramenech a doplňují bohatými ilustracemi a runovými nápisy. Publikace je populární od 40. let 20. století, kdy vyšla poprvé, dodnes.

Řada odborníků se pokusila své názory na objevné cesty předat svým čtenářům formou populárně-naučnou. Za všechny uvádím velmi oblíbené publikace manželů Ingstadových, např. do češtiny přeloženou knihu *Kolumbus nebyl první* (1971).

Cestu na filmové plátno si téma objevení Ameriky Seveřany našlo již v době němého filmu. V roce 1928 natočil Roy W. Neil, který se později jako režisér nebo kameraman podílel i na dalších filmech o vikinzích, dobrodružný snímek *The Viking*. Film byl sice doplněn působivým soundtrackem a dokonce obarven technicolorem, ale velkou oblibu si nezískal, a to zejména proto, že jako němý film vznikl již v době přechodu k filmu mluvenému. Snímek vycházel ze zmíněného románu O. A. Liljencrantzové. Jako objevitel Ameriky zde tedy vystupuje Leif, který je prezentován jako čestný muž šířící, i přes odpor svého otce Erika, křesťanství. Příběh je obohacen o nešťastnou lásku, je podáván velmi emotivně a s vtipem. Zajímavý je odkaz na věž v Newportu na samém konci filmu, prezentovaný jako doklad přítomnosti vikingů na americkém pobřeží, který je možné navštívit i dnes.

Také film se obracel na dětské publikum. V 70. letech byl velmi populární animovaný seriál *Viking Viki* z japonsko-německo-rakouské produkce. Jeden ze 78 dílů se věnoval objevení Ameriky Leifem Erikssonem. Z novějších filmů zpracovává severské cesty do Ameriky např. americký snímek Tonyho Stonea *Severed Ways: The Norse Discovery of America* z roku 2007. Jedná se o akční podívanou s důrazem na krásnou přírodu, ale i křesťanské prvky.

Cesty do Vínlandu pronikly také do hudby. Jako jeden příklad za všechny uvádím album *Vinland Saga* norskono-německé metalové skupiny Leaves' Eyes z roku 2005. Album se skládá z 12 písní, které popisují cestu Leifa a jeho posádky do Ameriky, konkrétně do Newfoundlandu. Příběh zčásti vychází z vínlandských ság, zčásti jsou texty poetické či obohacené o mytické prvky (had Miðgarðsorm).

Severskému objevení Ameriky se věnuje řada webových stránek, z nichž mnoho je editováno odborníky na dané téma.²⁵ K odkazu Leifa Erikssona se hlásí také řada spolků či

²⁵ Např. *Vinland Seminar. How Vikings reached North America* (<http://vinlandseminar.com/>); *Where is Vinland?* (<http://www.canadianmysteries.ca/sites/vinland/home/indexen.html>); *The Vinland Map* (<http://vinland-map.brandeis.edu/introduction/index.php>).

nadací.²⁶ O posílení americko-skandinávských vztahů usiluje např. festival *Nordic Cool*, pořádaný Kennedyho centrem.²⁷

5.2 Archeologické nálezy

5.2.1 L'Anse aux Meadows a Helge Ingstad

K zcela zásadnímu zlomu v reflexi severských cest do Ameriky došlo v 60. letech, kdy Helge a Anne Stine Ingstadovi objevili osadu v L'Anse aux Meadows (dále LAM), jejíž povaha i datace odpovídala domnělým severským plavbám na přelomu tisíciletí. H. Ingstad o severském objevení Ameriky sepsal několik knih, a to jak odborných, tak populárně-naučných. H. Ingstad byl přesvědčený, že cesty do Ameriky se uskutečnily. Snažil se však zjistit, kde přesně ležel Vínland.

Ještě než přistoupím k samotnému objevu osady LAM, shrnu, jak H. Ingstad interpretoval dosavadní písemné i archeologické doklady severských cest. Ingstad vychází z toho, že obě ságy podávají spolehlivé informace, ačkoli se v mnoha ohledech liší.²⁸ SG podle něj patrně vychází z grónského pramene, jelikož píše o tom, co je zajímavé pro Gróňany. SE se zaměřuje spíše na islandské recipienty, proto např. upozaduje postavu Leifa, který strávil značnou část života v Grónsku. Důležitý faktor hrající proti důvěryhodnosti SE je podle Ingstada, že autor jednoho z jejích opisů Hauk Erlendsson byl příbuzný s Þorfinnem a ságu se snažil vylepšit, aby svůj rod ukázal v dobrém světle, jak ukázal již švédský badatel Sven B. F. Jansson (Ingstad 1971: 25-27).

Poměrně podrobně se Ingstad vyjadřuje o mapách. Souhlasí s tezí G. M. Gathorna-Hardyho (viz níže), že Skálholtská mapa je věrohodná a nebyla zakreslena jen na základě ság, jak tvrdil G. Storm. Stejně jako na Resenově mapě jsou na ní správně zakreslena grónská sídliště a výběžek na západ od Grónska označený jako *Promontorium Winlandiae* podle Ingstada nápadně připomíná Newfoundland, což se prokázalo i po překreslení zeměpisné šířky a délky ve správném poměru. Resenova mapa pak podle Ingstada není kopií Skálholtské mapy, i když možná obě vycházejí s téhož pramene.

Nejvíce prostoru věnuje Ingstad mapě, kterou sám objevil v Maďarsku. Tato mapa odpovídá Skálholtské mapě, ale výběžek na západě zde nese název Vínland a pouze jeho špička je označena jako *Winlandiae* (jedná se o místo na severu Newfoundlandu, kde Ingstad našel LAM). Oproti dvěma předchozím mapám jsou zde několikrát vyznačena místa s nápisem York, která mohla označovat osady Seveřanů. Na mapě je mnoho nápisů, zčásti psaných maďarskými runami, přičemž jazyk se podle analýz nejvíce blíží angličtině. Na mapě je také vyznačena trasa z Anglie do Norska, dále na Island, do Grónska, Hellulandu,

²⁶ Např. spolek *Leif Ericson Viking Ship* (<http://www.vikingship.org/>) či *Norwegian-American Historical Association* (<http://www.naha.stolaf.edu/>) nebo nadace *Leif Erikson International Foundation* (www.leiferikson.org/).

²⁷ Viz <http://www.kennedy-center.org/programs/festivals/12-13/nordic/>.

²⁸ Pro srovnání viz nalezení Tróje Heinrichem Schliemannem, který též vycházel z představy, že Homérova Ílias obsahuje historicky hodnověrný materiál.

Marklandu a Vínlandu. Ingstad si však není jistý, zda se jedná o zakreslení reálně využívané trasy, nebo jen o domněnku.

Obecně je tato mapa poměrně problematičtější, jelikož ji evidentně kreslil amatérský kartograf, který navíc neovládal dobře latinu. Nelze ji tedy přeceňovat, ale ani podceňovat. Možná se totiž dříve o cestách do Ameriky vědělo víc, než si nyní myslíme. Ingstad se také vyjadřuje k nově nalezené Vínlandské mapě (viz níže), která byla v 60. letech zkoumána na univerzitě v Yaleu. I u této mapy věří Ingstad v předkolumbovský původ, a to mimo jiné proto, že je velmi podrobná, ale také proto, že na ní není uvedeno datum zhotovení, což by podle něj falšovateli jistě udělal (Hødnebo a kol. 1991: 211-220; Ingstad 1971: 78-83).

Ingstad se zmiňuje také o dalších, víceméně sporných, nálezech dokazujících přítomnost Seveřanů v Americe (Kensingtonský kámen podle něj zřejmě není pravý, stejně jako Newportská věž) (Ingstad 1971: 84). Jmenuje také méně citované objekty – v Novém Skotsku u Halifaxu byla např. nalezena mušle březanka, která zde není původní a podle radiokarbonového datování sem mohla být přivezena Seveřany. V grónském sídlišti, které patřilo Þorfinnu Karlsefnimu, byl nalezen kus antracitu, který se v Grónsku nevyskytuje, zatímco na Rhode Islandu ano. V blízkosti uhlí byl nalezen také hrot oštěpu z pazourku, podle dánského archeologa J. Meldgárda jasně indiánského typu (Ingstad 1971: 86-87).

Pro určení polohy Vínlandu je klíčová analýza přítomnosti vinné révy popsaná v ságách a u Adama Brémského i výklad názvu samotného. Ingstad je však přesvědčen o tom, že v ságách se nepopisují vinné hrozny, nýbrž plané bobule. Pravděpodobně se jednalo o červený angrešt (*Viburnum pauciflorum*). Tím se Ingstad vypořádává s interpretací, že se Vínland podle vzdáleností udaných v ságách musel nacházet severněji, než je zeměpisná hranice výskytu vinné révy v Americe.

O vínu sice referuje již nejstarší pramen – Adam Brémský, avšak Ingstad upozorňuje na paradoxní situaci, kdy Adam spojuje přítomnost vína s velmi chladnou oblastí. Také v ságách se víno vyskytuje vždy ve vyšších polohách. Ingstad odkazuje na F. Nansena (viz níže), když tvrdí, že víno zřejmě mělo roli symbolu. Přítomnost vína měla podle lidových pověstí (zejména irských legend o námořnících) znamenat bohatou zemi (viz blažené ostrovy *Insulae Fortunatae*). Podle Ingstada tedy vše nasvědčuje tomu, že víno plní funkci symbolu, a nelze ho tedy považovat za hodnověrně potvrzené.

Ingstad dospívá k interpretaci, s níž přišel již na konci 19. století švédský filolog S. Söderberg, totiž že Vínland je ve skutečnosti Vinland a odkazuje k zemi pastvin, nikoli vína.²⁹ Pastviny byly podle Söderberga pro Gróňany natolik atraktivní, že měly přilákat nové osadníky. Předpona vin byla navíc ve významu pastvin frekventovaná i ve Švédsku a v Norsku, zejména pak v jeho jihozápadní části, odkud měl podle Magnuse Olsena na Island přicestovat Leifův otec Erik.

²⁹ Zajímavým dokladem nejasnosti, jak psát název Vínland je publikace F. Hødnebo a kol. (1991). V první části knihy, které sepsal F. Hødnebo a J. Kristjánsson, se používá přepis Vínland, zatímco v druhé části z pera manželů Ingstadových se užívá názvu Vinland.

Na základě vyjmenovaných argumentů se tedy Ingstad domnívá, že prameny neinformují o vinné révě, ale o planých bobulovinách (které jsou v oblasti Newfoundlandu na rozdíl od vína čitelné), takže Vínland mohl navzdory běžně přijímaným názorům ležet severněji, než je hranice růstu vína, tedy v Newfoundlandu, kde Ingstad objevil osadu LAM. Ingstad na rozdíl od Rafna nebo Storma odmítá určení polohy Vínlandu z výpočtů uvedených v ságách – podle něj totiž nelze určovat polohu podle primitivního pozorování slunce.³⁰

Ingstad tedy své archeologické výzkumy orientoval na sever Newfoundlandu, na nějž poukazovala jak jeho interpretace písemných pramenů, tak zejména zmíněných map. Ingstad si byl vědom, že mezi odborníky byla všeobecně přijímaná teze, že se Vínland nacházel jižněji, v oblasti výskytu vinné révy, ale upozorňuje i na zastánce polohy v oblasti Newfoundlandu – např. Torfæus na počátku 18. století a ve 20. století pak V. Tanner, W. A. Munn, A. H. Mallerey či J. Meldgaard. Poslední dva se pokusili i o archeologický průzkum, ale žádné stopy po Seveřanech neobjevili. Ingstad byl však přesvědčen, že systematickým průzkumem doklady o jejich přítomnosti najde (Ingstad 1971: 92-94; Hødnebo a kol. 1991: 223).

Ingstad o svém výzkumu v letech 1961-68 vydal řadu knih, které jsou dobře dostupné a na něž odkazuje i řada dalších zde zmíněných autorů (z českých viz zejména Polách 2005). Zde proto jen stručně zmíním, že Ingstadovi v LAM našli dlouhý dům skandinávského typu se čtyřmi místnostmi o rozměrech 24 x 4 metry, řadu dalších menších domů, pozůstatky jámy na vaření, ohnišť a domácího nářadí, úlomky železa a bronzu, kamennou lampu, bronzovou jehlici ve vikinském stylu, loděnice apod. Podle radiokarbonového měření lze pozůstatky datovat do období kolem roku 1000, +/- 90 let, což odpovídá dataci výprav z literárních pramenů (Ingstad 1971: 227-28).

Výzkumem sídliště v L'Anse aux Meadows se dlouhodobě zabývá kanadská archeoložka B. Wallaceová. LAM je pro ni dokladem, že se Seveřané na americkém pobřeží v 11. století usadili, a na rozdíl od ság, jejichž obsah byl po léta manipulován a účelově vykládán, představuje hmatatelný důkaz severského osídlení. Primárním cílem Seveřanů však podle Wallaceové nebyla kolonizace, nýbrž obchod, a LAM tedy podle ní sloužilo jako obchodní uzel nebo jako výchozí bod pro cesty dále na jih. Wallaceové se také podařilo podat možné vysvětlení rozporu mezi polohou Vínlandu a růstem vinné révy. Wallaceová totiž na jednu stranu souhlasí s tím, že LAM potvrzuje existenci Vínlandu, na druhou stranu ale nesouhlasí s H. Ingstadem, že jméno Vínland je odvozené od pastvin. Odmítá také, že by zapisovatelé nejstarších pramenů zaměnili vinnou révu s jinými bobulemi, jak navrhuje Ingstad. Zatímco LAM podle Wallaceové odpovídá osadě Leifsbúðy ze SG, resp. Straumfjord ze SE, Vínland označuje celou oblast jižně od LAM, a zahrnuje i místa, kde vinná réva roste (Wallace 2008: 604–612; Wallace 2003).

³⁰ Hødnebo a kol. 1991: 203-09; Ingstad 1971: 65-74; Kristjánsson a kol. 2012: 54

5.2.2 Další archeologické nálezy a jejich interpretace

I ve 20. století pokračovaly spekulace ohledně kamene z Kensingtonu. Skeptický názor prosazoval profesor staroseverštiny Johan Andreas Holvik. Holvik strávil prokazováním, že se jedná o podvrh, více než třicet let (1922 - 1953). Již od roku 1910 kámen zkoumala Minnesotská historická společnost, která se snažila být protivahou kampani za pravost nápisů. Společnost se dozvěděla, že objevitel kamene O. Ohman měl znát runy, a proto prozkoumala jeho knihovnu, kde opravdu našla švédskou gramatiku s runovými tabulkami. Knížka byla zaslána k posouzení studentu teologie a znalci severských jazyků – Holvikovi. Holvik sice knížku považoval za nedostatečný důkaz pro to, aby byl Ohman označen za původce runového nápisu, ale problematika ho zaujala na mnoho dalších let (Sprunger 2000: 141).

Během svého zkoumání spolupracoval s mnoha odborníky, jelikož si vzhledem k svému původu připadal zaujatý (Holvikovi rodiče pocházeli z Norska. On sám se sice narodil již v Americe, ale pyšně se k svému původu hlásil.). Runy podle Holvika neodpovídaly středověkému zápisu. Ani zkratka AVM (Ave virgo Maria) uvedená na kameni, která byla považovaná za důkaz křesťanství, se ve středověku nepoužívala. Proto se Holvik zaměřil na O. Ohmana, kterého považoval za možného falšovatele. Při analýze výpovědí svědků narazil na řadu rozporů ohledně místa i času nálezů. Jeden Ohmanův známý dokonce tvrdil, že Ohman vždy toužil zamotat hlavu učencům (Sprunger 2000: 142-43).

Při své práci narážel Holvik na odpor odborné i laické veřejnosti, jejíž naprostá většina stála za originalitou runového nápisu. Holvikovým největším oponentem a naopak oblíbencem zejména skandinávské veřejnosti byl H. Holand, který roku 1907 navštívil Ohmanovu farmu, kde byl runový kámen nalezen, a od té doby do své smrti v roce 1963 věnoval severskému objevení Ameriky 5 knih a více než 30 článků (Trow 1998: 124).³¹

Oba znalci se střetli v roce 1949, kdy byl objeven další kámen s runovým nápisem. Zatímco Holvik však v nápisu hovořícím o čtyřech dívkách nocujících na místě nálezů identifikoval letopočet 1776, Holand rok 1362. Ačkoli se oba shodli na tom, že se jednalo o padělek z 19. století, posílila rozdílná interpretace letopočtu napjatou atmosféru a tisk Holvika strhal. V Holvikových očích totiž tento podvrh podporoval jeho tezi o falzifikaci kamene z Kensingtonu (Sprunger 2000: 147-48).

Kritiky se Holvikovi dostalo zejména proto, že se skandinávská veřejnost cítila zrazena. Noviny v jeho tezích spatřovaly ironii. Kdyby s podobným soudem přišel italský profesor, bylo by to pro všechny pochopitelnější, jelikož by tak navazoval na starý spor mezi Kolumbem a Leifem. Kromě opozice mezi Italy a Skandinávci se debatovala i linie náboženská – Holvik byl obviňován, že jeho názor prospěl katolíkům na úkor luteránů (a tedy většiny Skandinávců). Holvikem se cítily ohroženy i dílčí zájmové skupiny a jednotlivci. Jeho

³¹ Holvik zpochybňoval m. j. i Holandovu teorii o kamenech k upevňování lodí – viz níže. Jeden muž se mu dokonce přiznal, že jeden z kamenů sám vyhloubil (Sprunger 2000: 146).

názory vzbudily obavy, že nebude dokončena postava vikinského objevitele, kterou v té době zhotovovali pro Kapitol (socha dokončena byla – viz výše). Proč se tedy Holvik postavil na odpor většině svých krajanů? Kromě touhy po zjištění pravdy chtěl Holvik paradoxně posílit reputaci americko-norské komunity. Jeho silné národní cítění mu nedovolilo připustit, aby Norové věřili v podvrh, který se navíc stal turistickou atrakcí, a dělali ze sebe blázny. K jeho zanícenosti možná přispěla i osobní animozita vůči Holandovi (Sprunger 2000: 151).

Holvikova teorie našla v následujících letech svého nejsilnějšího zastávce v profesoru skandinávských jazyků a literatury na univerzitě v Kalifornii Eriku Wahlgrenovi. Jeho kniha *The Kensington Stone: A Mystery Solved* (1958) vycházela zejména z Holvikových poznatků a označovala za tvůrce run O. Ohmana, ačkoli Wahlgren stejně jako Holvik neměl v rukou definitivní důkazy (Sprunger 2000: 149). Jisté je, že ještě na počátku 60. let věřilo v autenticitu Kensingtonského kamene 60 % obyvatel Minnesoty a i na přelomu století je jich stále mnoho. Podle D. Sprungera je tomu tak proto, že pro etnické či náboženské komunity není důležitá historická věrohodnost, ale spíše symbolická hodnota. Skandinávská minorita tak kámen vidí jako doklad dobrodružných cest svých předků, náboženské skupiny pak jako důkaz, že Seveřani nebyli krvelačnými dobyvateli, ale mírumilovnými misionáři a pro řadu dalších je kámen především dobrá turistická atrakce (Sprunger 2000: 152).

Dalšími runovými kameny na americkém území a zejména ve státě Oklahoma, kde přistěhovalci ze Skandinávie v 2. pol. 19. století pracovali na železnicích, se zabývá Lyle Tompsen. Uznává, že runové kameny spojované s objevením Ameriky jsou kontroverzním tématem, ale ať už jsou dílem vikingů, nebo přívrženců národního romantismu z 19. století, jsou hodny pozornosti. Ačkoli o většině runových nápisů bylo rozhodnuto, že nejsou původní, je těžké rozšířit vědecké argumenty mezi veřejnost, která je ovlivněna více či méně obskurními, ale o to zajímavějšími názory laiků či samozvaných odborníků (Tompsen 2011: 6-8).

Do roku 2000 bylo v Severní Americe zaznamenáno více než 70 kamenů se stovkou runových nápisů ve zhruba 50 lokalitách (např. Maine, Massachusetts, Rhode Island, Nové Skotsko, Minnesota), přičemž všechny nálezy jsou sporné. Ačkoli bylo runových kamenů nalezeno tak velké množství, nepřiklání se Tompsen k tomu, že by šlo o organizovanou činnost (Tompsen 2011: 9). Tompsen zároveň uvádí řadu faktů, proč je nepravděpodobné, že Seveřané dopluli až do Oklahomy. Především se jedná o nedostatek archeologických dokladů o obchodu mezi původním obyvatelstvem a Seveřany, o vlivu nebo přítomnosti vikinských předmětů v umění indiánů a neexistence literárních záznamů o území Oklahomy (Tompsen 2011: 33).

Runové kameny spojené se severskými cestami do Ameriky byly během 19. století nalezeny také na území Skandinávie. Nejznámější je zřejmě runový kámen ze statku Hønen v norském Ringerike. Kámen byl objeven již na začátku 19. století a v roce 1823 byl poprvé opsán runový nápis. Tento první záznam ovšem stejně jako kámen samotný krátce nato zmizel. Zachovaly se pouze pozdější opisy. Jejich interpretace i datace se však liší. Magnus

Olsen je považuje za záznam ztroskotání Finna Fegina ve východním Grónsku kolem roku 1050. Sophus Bugge v roce 1902, Erik Wahlgren v 80. letech a Max Vinner v 90. letech runy interpretovali jako doklad cesty do Vínlandu, který je zde popsán jako krajina ledu. V dalších detailech se obě interpretace liší (neobydlená země vs. země s krutým obyvatelstvem) a jejich správnost je stále předmětem sporů (Tompson 2011: s. 6; Asker).

Nejjižnějším domnělým archeologickým dokladem vikinské přítomnosti v Americe je mince nalezená v Maine v roce 1957 (Tompson 2011: s. 7). Mince, kterou našel Guy Mellgren, byla nejdříve považována za britskou penny z 12. století, ale britští experti a norský profesor Kolbjørn Skaare ji v 70. letech označili za norskou minci z 11. století, z období vlády Olafa Klidného (1067-93). Ačkoli tento soud je dodnes obecně přijímaný, vzbudil objev kontroverze, jelikož nikde jinde na americkém pobřeží vikinské peníze nalezeny nebyly. Podezření budilo také samotné objevení, které si Mellgren nezaznamenal do svého deníku (byl amatérským archeologem). V 50. letech byly navíc podobné mince dostupné na trhu, takže je možné, že je Mellgren nebo někdo jiný zakoupil a poté 'našel'. Skeptický názor na minci, která by měla dokazovat styky mezi vikingsy a Severoameričany, zastává např. antropolog Edmund Snow Carpenter (Carpenter 2003: 6).

T. Trow ve svém článku upozorňuje, že na západním pobřeží Ameriky i Kanady sice byla nalezena řada předmětů (sekery, meče, oštěpy apod.), které domněle patřily středověkým Seveřanům, ale v následujících výzkumech podle něj neobstál žádný s výjimkou kamenů, které sloužily k uvazování lodí a které byly nalezeny na západním pobřeží Minnesoty. Jejich staroseverský původ proklamoval již zmíněný horlivý zastávce pravosti Kensingtonského kamene Hjalmar R. Holand. Holandovi bylo známo, jak podobné kameny k ukotvení lodí k příkrým skalám při fjordech užívali rybáři v Norsku a Švédsku, a tvrdil, že stejně je používali vikingové při cestách do Ameriky.

Holand identifikoval deset takových kamenů podél minnesotského pobřeží v rozestupech odpovídajících zhruba jednomu dni plavby. Nyní je takových kamenů zdokumentováno mnohem víc a není pochyb, že jsou dílem lidské ruky. Pochyby však panují o tom, kdy a za jakým účelem byly zhotoveny. V roce 1981 kameny zkoumal v rámci výzkumu lokalit potenciálních americko-indiánských styků tým minnesotských archeologů. Po složité analýze důkazů (podrobněji viz Trow 1998) se však archeologové přiklonili k hypotéze, že za vyhloubení kamenů nejsou zodpovědní vikingové (Trow 1998: 124, 127).

Další archeologický doklad možné přítomnosti Seveřanů na americkém území předkládají autoři článku *Falling into Vínland: Newfoundland Hunting Pitfalls at the Edge of the Viking World* (Kristjánsson 2012). Autoři nejdříve přehledně shrnují literární prameny vztahující se k plavbám do Ameriky. Soudí, že ačkoli plavby byly ve vikinském období jistě velmi důležité a hodné zaznamenání, podávají nejstarší prameny nejednoznačné informace nabízející mnohé výklady. Zejména u ság je složité určit, co jsou fakta a co už je fikce.

Podstatná část statě se pak věnuje archeologickým nálezům. Navazuje na objev LAM H. Ingstada. Autoři analyzují konkrétně jámy na lov vysoké zvěře, které se vyskytují na

pobřeží Newfoundlandu v místech, kde se mohla nacházet osada Straumfjord, resp. Leifsbúdy. Jámy tvoří 82 metrů dlouhý a téměř rovnoběžný systém. Jednotlivé jámy jsou kolem dvou metrů hluboké a mají 7-10 metrů v průměru. Vzhledem k tomu, že podobný způsob lovu byl ve středověké Skandinávii velmi častý, nabízí se otázka, zda i jámy v Newfoundlandu mohou mít staroseverský původ. Podobné jámy se sice používaly i v jiných oblastech, včetně Severní Ameriky, zde se však využívaly až mnohem později (první záznamy pocházejí z 18. století). Problematické je datovat vznik jam. Radiokarbonová metoda se totiž ukázala jako nevhodná (rozpětí vzniku několik tisíc let). V každém případě se jedná o jediný archeologicky doložený výskyt jam v tomto rozsahu mimo Skandinávii, a proto je žádoucí jejich další výzkum (Kristjánsson 2012: 145-159, 172-74).

Velké pozornosti se v 2. polovině 20. století dostalo také tzv. Vínlandské mapě, která údajně zakreslovala severské cesty do Ameriky. V roce 1965 o ní R. A. Skelton a G. D. Painter z Britského muzea a T. E. Marston z Yaleské univerzity publikovali knihu (viz pozdější edice Skelton a kol. 1995). Podle nich pocházela mapa z poloviny 15. století, tedy z předkolumbovské doby. Její autor byl neznámý. Mapa zobrazuje Island, Grónsko a na západ od nich další ostrov, který je doplněn textem v latině, jenž hovoří o ostrově Vínlandu, objeveném Bjarnim a Leifem. Dále je mapa opatřena delším textem, který udává podrobnosti o Bjarniho a Leifově cestě a ostrov představuje jako novou úrodnou zemi plodící vinnou révu, kterou její objevitelé pojmenovali Vínland. Dále se zde píše o biskupu Erikovi, který ve jménu božím doplul do této bohaté země, strávil zde léto a zimu a poté se vrátil do Grónska. Podle pozdějšího výzkumu provedeného Yaleskou univerzitou byl však při tvorbě mapy použit inkoust, který obsahoval stopy látky, jež se používala až od 20. století (Hødnebo a kol. 1991: 221; Ingstad 1971: 80-82).

Přesto se o původu mapy dodnes diskutuje. Datace do předkolumbovské doby se drží H. Ingstad (viz výše) či Jacqueline Olinová. Za padělek mapu považuje např. Kirsten A. Seaverová, která dokonce určila konkrétního padělatele a jeho záměr. Falšovatelem měl být německý kněz Josef Fischer žijící v letech 1858–1944, který měl potřebné znalosti latiny i vědomosti o středověkých mapách a o Vínlandu (blíže viz Seaver 2004).³² Objevují se i názory, že mapa je zčásti z 15. století a zčásti doplněná později (zejména nápisy).

³² Německý kněz a kartograf J. Fischer prezentoval své poznatky o cestách Seveřanů do Ameriky na přelomu století. Své argumenty zakládal především na mapách. Navazoval zejména na A. Reevese, G. Storma či F. Jónssona. Explicitně odmítal názory C. Ch. Rafna – konkrétně popíral autenticitu Dightonského kamene či Newportské věže. Skeptický byl také vůči ságám, které se liší natolik, že je obtížné je vidět jako historický pramen (Fischer 1903: vi, 11, 42). J. Fischer se také jako jeden z mála odborníků systematicky zabýval otázkou šíření povědomí o cestách do Ameriky a došel k závěru, že se na ně v písemných pramenech i na mapách odkazuje překvapivě spíše, ačkoli Skandinávie byla od středověku poměrně propojená se zbytkem Evropy. Již záhy po objevných plavbách se např. Þorfinn s Guðríð dostali do Irska, Guðríð později cestovala do Říma, naopak papež Hadrián IV. pobýval v polovině 12. století v Norsku a vůbec církevní kontakty po přijetí křesťanství ve Skandinávii byly poměrně četné (Fischer 1903: 100-109).

Mapě se věnovala také řada konferencí (např. v roce 1995 v New Havenu) nebo britský dokument *Treasures Decoded: The Vinland Map* (2012), v němž je popsán nákup mapy od obchodníka s knihami, pozdější zakoupení rukopisu, do něhož mapa zapadala (shodné rozmístění červích děr), analýza pergamenu (datace do poloviny 15. století, ale později úvahy o palimpsestu), inkoustu (datace do 20. století) apod. Dokument podává názory řady odborníků na středověké rukopisy, mezi nimiž dosud nepanuje shoda. Problematiku Vínlandské mapy shrnuje také webová stránka Brandeisové univerzity.³³

Především na archeologické důkazy klade důraz zmíněná norskó-americká historička, kartografka a literátka Kirsten A. Seaverová. Archeologické nálezy podle ní dokonce dokládají více cest, než je zaznamenáno písemně. Z nálezů cituje konkrétně např. mince nalezené v Maine, pocházející z 11. století z Norska (Seaver 2010: 59). Naopak skeptická je vůči vikinskému původu Newportské věže (tu považuje prokazatelně za mlýn ze 17. století), Dightonského a Kensingtonského kamene (tvrdí, že Seveřané nejspíš vůbec neprošli tolik do vnitrozemí a rozhodně by neměli čas tesat runy) a kotvících kamenů (Seaver 2010: 206-209). Seaverová také vyvrací Ingstadův výklad názvu Vínland. Jeho odvození od pastvin je prý již překonané (Seaver 2010: 50). K. A. Seaverová se jako kartografka vyjadřovala i k Vínlandské mapě (viz výše). Ve svých dalších publikacích analyzuje také literární prameny, na jejichž základě je podle ní možné s jistotou tvrdit, že k cestám do Ameriky došlo, ačkoli se v podrobnostech liší (Seaver 2010: 46-48).

Do výzkumu seversko-amerických styků byly zapojeny i tak moderní metody jako výzkum DNA. Ačkoli jeden z haplotypů DNA vyskytujících se na současném Islandu pochází nejspíš od původního obyvatelstva ze Severní Ameriky, nejsou prozatím výzkumy průkazné. Slabá souvislost zde existuje, ale bohužel se jedná o haplotyp, který je nyní v Severní Americe zastoupen pouze zřídka, což další výzkumy ztěžuje. Indiánský kmen, s nímž se Seveřané kolem roku 1000 nejpravděpodobněji setkali, navíc na začátku 19. století vymřel. Další problém je, že nelze zjistit, zda se haplotyp na Island dostal již v 11. století nebo až po cestách K. Kolumba (kontakty s Islandem však v té době byly tak řídké, že je málo pravděpodobné, aby se na něj dostal původní obyvatel Ameriky). Na izolovanost Islandu upozorňuje výzkum islandské společnosti Decode Genetics, který přenos DNA ze Severní Ameriky hodnotí pravděpodobně. Přesnější důkazy budou však závislé na dalších výzkumech (Ebenesersdóttir 2010: 94-95; Coghlan 2010).

5.3 Odborný diskurz

C. Ch. Rafn měl i na počátku 20. století své příznivce a obdivovatele, kteří nejen nekriticky přejímali jeho domněnky, ale také jeho ne vždy podložené názory dále rozvíjeli či překrucovali. Na druhou stranu existovala početná opozice, která se proti Rafnovým závěrům vymezovala. V jejím čele stál již zmiňovaný americký historik G. Bancroft. Bouřlivá diskuze o objevení Ameriky Seveřany pokračovala nejen v USA a ve Skandinávii, ale také v dalších zemích, mimo jiné v Británii, Francii či Německu (Fischer 1903: v-vi). Většina odborníků se

³³ <http://vinland-map.brandeis.edu/introduction/index.php>

shoduje, že k plavbám do Ameriky kolem roku 1000 došlo. Spory se však dále vedou o spolehlivost a interpretaci ság, map a dalších archeologických pramenů.

Na přelomu století zkoumal severské plavby do Ameriky britský voják a spisovatel Geoffrey Malcolm Gathorne-Hardy, který je citován i současnými autory. Jeho práci přerušila 1. světová válka, takže kniha vyšla až v roce 1921, ale toho Gathorne-Hardy nelituje, jelikož mu prodleva umožnila seznámit se s dalšími díly a znovu zvážit své závěry. Gathorne-Hardy se odvolává na řadu odborníků, mezi nimiž vyzdvihuje Finna Jónssona (Gathorne-Hardy 1921: 7).

Gathorne-Hardy upozorňuje, že pokud severské cesty do Ameriky zmíní několika náhodným přátelům, nebude většina tušit, o čem mluví, nebo je bude mít za legendu. Problém na začátku 20. století podle něj byl, že většina dřívějších publikací nebyla dostupná, nebo nebyla přeložená do angličtiny. Velký úspěch prý měla Reevesova publikace, ale ta byla ve 20. letech příliš zastaralá. Mezi Brity se podle něj navíc islandská literatura netěšila přílišné oblibě, což kladl za vinu zmatenému a složitému ději a nechuti číst dlouhé rodokmeny, cizí jména a přízviska (Gathorne-Hardy 1921: 9-11).

Gathorne-Hardy tedy uvádí jednak svůj vlastní překlad ság (prý velmi moderní, jelikož ságy ve své době také cílily na současného čtenáře) a připojuje svůj komentář jak k ságám, tak k ostatním pramenům (Gathorne-Hardy 1921: 11-13). Ságy neuvádí odděleně, ale mísí je s tím, že vždy uvádí, z jakého pramene čerpá. Tento postup považuje za přehlednější a umožňující čtenáři, aby si sám udělal obrázek (Gathorne-Hardy 1921: 15). Za věrohodnější ságu považuje SG. Sice nelze s jistotou tvrdit, zda tato sága např. o Leifovi říká pravdu, ale je natolik podrobná, že je nutné se na ni dívat jako na relevantní zdroj (Gathorne-Hardy 1921: 15).

Obecně je Gathorne-Hardy ohledně středověkých pramenů značně skeptický, jelikož nelze spolehlivě určit, nakolik jsou věrohodné. Nejstarší prameny (*Kniha o Island'anech*, *Kniha o záboru země*, *Činy biskupů*) sice mohly čerpat téměř od Þorfinnových současníků, ale obsahují sporné informace (např. o vínu). Gathorne-Hardy cituje řadu odborníků, kterým sice vyjadřuje úctu, ale mnohdy s nimi nesouhlasí. Např. důraz W. H. Babcocka (viz níže) na to, že zapisovatel *Haukovy knihy* byl Þorfinnův potomek, nepovažuje za dostatečný důkaz jeho důvěryhodnosti (Gathorne-Hardy 1921: 93-108).

Gathorne-Hardy se věnuje také pozdějším výpravám do Vínlandu. O plavbě biskupa Erika toho s jistotou mnoho říct nelze, stejně jako o ostrovech objevených roku 1285. Pokud jsou v análech označovány jako Nová země, pak není pravděpodobné, že se jednalo o americké pobřeží, které bylo v té době již známo. Krátce zmiňuje také runový kámen z Hønenu (Gathorne-Hardy 1921: 282-85). Podrobněji se věnuje mapám. Polemizuje se Stormovou tezí, že Resenova a Stefánssonova mapa vycházejí ze ság. To je podle něj nesmysl. Možné je, že mapy měly stejný zdroj, ale jejich spolehlivost by tím neměla být dotčena. Mapy popisují oblast, která byla v době jejich vzniku již dobře prozkoumaná, a jsou opatřeny věrohodnými vysvětlivkami. Obě mapy se sice lehce liší v poloze Helluland a

Marklandu, ale jejich zakreslení v podstatě odpovídá dnešnímu Baffinovu ostrovu a Labradoru (Gathorne-Hardy 1921: 289-297, Hødnebo a kol. 1991: 216).

V témž roce jako Gathorne-Hardy publikoval svůj příspěvek k severskému objevení Ameriky William H. Babcock. Tento americký autor z pramenů vyzdvihuje zápis SE v *Haukově knize*, nikoli SG, které se však, jak přiznává, dostává stále větší pozornosti (Babcock 1921: 265, 278). Podle Babcocka je přirozené, že se vikingové pokusili o plavby na západ od Grónska, ale tvrdí, že kdyby se dostali do tak úrodné země, jakou pro ně muselo být americké pobřeží, zůstali by tam i přes případné spory s indiány. Skeptický je ohledně určení přesné polohy míst uvedených v ságách a upozorňuje, že je třeba rozlišovat mezi názvy větších zeměpisných celků (regiony, zakončené nejčastěji na -land) a konkrétními významnými místy, u nichž nejspíše hrozí, že jejich popis v ságách nebude odpovídat současnosti (Babcock 1921: 276).

Někteří autoři se informace uvedené v ságách o Vínlandu snažili potvrdit zasazením severských cest do širšího kontextu. Např. E. Haugen si klade otázku, proč se Severané v Americe neusadili, a odpovídá, že Evropa v roce 1000 ještě nebyla připravena objevit nový kontinent, jelikož se skládala z malých států, které byly zužovány vnitřními spory i konflikty mezi sebou a teprve se stabilizovaly. O 400 let později, v době K. Kolumba, už se vytvořily poměrně silné státy (Anglie, Francie, Portugalsko, Španělsko), které disponovaly dostatečným kapitálem, aby mohly vypravit rozsáhlé expedice, jejichž cílem mohla být i kolonizace. I přesto, že byli Evropané neporovnatelně lépe vybaveni než domorodé obyvatelstvo, vyžádalo si osídlování nových oblastí řadu neúspěchů (Haugen 1942: 160-161).

Zatímco jih Evropy v této době prosperoval, severské státy upadaly. Osídlení Grónska mizelo, Island ztratil suverenitu, Norsko skončilo pod dánskou a poté švédskou nadvládou a navíc ho zasáhla morová epidemie. V době, kdy z jihu Evropy vyplouvaly lodě na objevné výpravy, skandinávské země stály na periferii. E. Haugen z této situace vyvozuje, že nikoho patrně ani nenapadlo, aby na Severu hledal informace o zemích na západě. Až dánský geograf Malte-Brun v roce 1812 přišel s myšlenkou, že K. Kolumbus se o severských plavbách dozvěděl na Islandu ještě před rokem 1492. Jeho tezi převzal i islandský badatel pracující v Dánsku Finn Magnussen a o několik desítek let později i C. Ch. Rafn a jeho následovníci v Evropě i Americe. Z domněnky z počátku 19. století se tak během několika let stala téměř všeobecně přijímaná pravda (Haugen 1942: 161-163).

Ne všichni však na ságy spoléhali. K nejradikálnějším odpůrcům věrohodnosti ság se řadil Fridtjof Nansen. Nansen upozorňuje, že ve starších pramenech se Vínland zmiňuje vždy jen stručně a na okraj, podrobnější popis je k dispozici až v ságách o Vínlandu. Ty však Nansen považuje za historické romance s legendárním základem. Během ústního předávání navíc musely být nutně změněny, takže je nelze považovat za historický pramen. Za věrohodnější z obou ság považuje Nansen SE, která podle něj byla zapsána v zlatém věku ság, zatímco SG až v době úpadku (Nansen 1911: 291-293). Přesto jsou legendami poznamenané obě ságy. Např. Erik má ve všech starších pramenech dva syny. V ságách má ovšem tři, na

což měla podle Nansena vliv víra v magickou moc tohoto čísla, která je typická pro pohádky a která se projevuje i v dalších epizodách (tři země, tři dny plavby, Þorfinnova plavba na třech lodích, tři noci strávené Þorfinnem v Americe, tři setkání se skrælingy apod.).

Podivné je i množství jmen odvozených od pohanského boha Þóra (Þorfinn, Þorvald, Þorsteinn, Þorkell, Þórhall, Þórunn, Þorbrand) (Nansen 1911: 311-315). Kromě duchů zjevujících se po smrti Þorsteinna Erikssona jmenuje Nansen také podivné okolnosti plaveb a usídlení v nové zemi (tři země, jejichž dělení nedává smysl a jejichž popis neodpovídá dnes známé geografii pobřeží), které odpovídají pohádkovému vyprávění (Nansen 1911: 313-14). Zvláštní je, že o Leifovi se až do sepsání ság (*Heimskringla*, *Sága o křesťanství*) objevovaly pouze velmi stručné zmínky, z nichž žádná se nevěnuje jeho cestě do Ameriky nebo jeho snahám o christianizaci (Nansen 1911: 309).

Nansen nalézá mnohé paralely mezi ságami a irským vyprávěním o blažených ostrovech (*Insulæ Fortunatæ*) a dochází k názoru, že celé vyprávění o Vínlandu je od nich odvozeno. Blažené ostrovy popisují už antičtí autoři, přičemž Horatius zmiňuje explicitně samoseté obilí a vinnou révu. Právě víno mělo podle Nansena výsadní postavení v irských legendách. Další možností pak je, že Adam název Vínland zkomolil z označení pro Irsko (případně Finsko), jelikož se k němu vyprávění dostalo ústní formou. Z irských legend údajně pochází také název Furðustrandir (Nansen 1911: 317, 328-333, 348, 352, 387).

Nansen zpochybňuje také Leifův přívlastek Šťastný. Ten se podle něj uděloval výhradně jedincům vyvoleným osudem. Jelikož Leif měl za úkol šířit křesťanství, mohl být považován za vyvoleného, kterému měl osud určit, aby našel novou zemi. Je však nepravděpodobné, že by mu byl přívlastek (kterým se v ságách pyšní jen jeden další hrdina) udělen za zachránění posádky lodí. To bylo v té době totiž naprosto běžné. Autoři ságy tedy zřejmě věděli o tomto přívlastku, ale již neznali jeho příčinu, kterou si proto domysleli (Nansen 1911: 380).

K názorům zpochybňujícím historicitu ság se řadí také francouzský profesor skandinávských jazyků a literatury Régis Boyer (1989: 795-76), který je přesvědčen, že o severských plavbách do Ameriky neexistují nezpochybnitelné vědecké důkazy, ač se plavby na západ od Grónska vzhledem k vikinské aktivitě na moři nabízejí. Ságy považuje za nespolehlivá díla mnichů, upozorňuje také na řadu padělků a trvá na tom, že důkazy objevení Ameriky jsou v rukou expertů na mořeplavbu, jelikož právě o technické stránce vikinského umění plavby toho zatím víme málo.

Ze severských badatelů zastávají velmi skeptický názor na vínlandské ságy Hermann Pálsson a Magnus Magnusson (1965), autoři publikace *The Vinland Sagas*, která obsahuje nejen překlady obou ság do angličtiny, ale také jejich komentář. Ságy nepovažují za spolehlivý zdroj, jelikož jsou spíše dílem literárním než historickým. Zejména SE je podle nich neúplná a vykazuje prvky manipulace s informacemi. Ačkoli archeologické nálezy potvrdily, že Seveřané se v Americe usadili, samotnou lokalizaci Vínlandu považují autoři za

spornou. To, jak je Vínland popsán v ságách, je podle nich pouze literární konstrukt (Hall 2003; Keen 2011).

Střední pozici ve vztahu k věrohodnosti vínlandských ság zastává islandský profesor Gísli Sigurðsson. Sigurðssonovým oborem je zejména orální tradice, ale publikoval také řadu děl týkajících se konkrétně vínlandských ság. Sigurðsson na ságy nahlíží jako na vyprávění založená na ústní tradici. Proto lze v ságách vyzorovat kontinuitu od časů, kdy k popisovaným událostem došlo. Jakkoli tedy byly ságy pozměněny ústním předáváním, mají historické jádro, které bylo potvrzeno archeologickými doklady (L'Anse aux Meadows).³⁴

Sigurðsson se tedy vymezuje jak vůči raným učencům, kteří v ságách spatřovali autentický a spolehlivý popis cest do Ameriky, tak vůči názorům, že ságy nejsou více než fantastická vyprávění založená na irských pověstech. Podle Sigurðssona vznikly obě ságy nezávisle na sobě, z čehož vyvozuje, že jsou obě stejně (ne)věrohodné. Sigurðsson podobně jako F. Nansen upozorňuje na jména postav v ságách, která mají silný symbolický náboj (Guðríð jako symbol křesťanství je kladná postava, zatímco Freydís se jménem odvozeným od pohanské bohyně je postava vyloženě záporná), a dokazují, že ságy jsou směsí historické a literární látky (Sigurðsson 2003: 207-209; Seigfried 2010).

Nově se odborníci zabývají otázkou, zda doklady o setkání mezi Seveřany a domorodým obyvatelstvem najdeme v jejich vyprávění. A. Kolodnyová shromáždila folklórní příběhy indiánů i Evropanů (zejména vikingů) týkající se prvních styků mezi Starým a novým kontinentem. Ačkoli z dotazování vyplynulo, že ve vyprávění nejsou přímo doložitelné pasáže o Seveřanech, mnoho indicií jim nasvědčuje (např. vyprávění o nebezpečných lidech ze severu). Podle autorky je tedy pravděpodobné, že vyprávění odkazují na severoamericko-skandinávské styky hluboko v historii, ačkoli tuto tezi nelze dokázat (Kolodny 2012: 274–79).

5.4 Shrnutí

Téma severského objevení pronikalo i ve 20. století do mnoha sfér lidské činnosti. Veřejnost se s ním seznamovala formou krásné literatury, výtvarného umění, filmů i hudby. Zakládány byly spolky a nadace hlásící se k Leifovu odkazu. Reflexe severského objevení nabyla i politického rozměru (viz projevy amerických prezidentů u příležitosti Leifova dne). K proměně diskurzu došlo i v rámci odborné debaty.

Nadále se mezi odborníky objevují zastánci pozitivismu. Jednak ti, kteří v ságách hledají doklady severských cest do Ameriky. Např. G. M. Gathorne-Hardy o ságách jako zdroji výhradně spolehlivých informací sice pochybuje, ale v podstatě je považuje za relevantní a detailní pramen. Z údajů obsažených v ságách vychází ve svém archeologickém výzkumu H. Ingstad. Jednak se lze setkat s názory, které ságy jako historický pramen zcela odsuzují a nepovažují je za víc než za literární konstrukt. K tomuto proudu se řadí např. F. Nansen, R. Boyer, H. Pálsson a M. Magnusson.

³⁴ Sigurðsson tvrdí, že LAM bylo jen výchozí místo pro další výpravy na jih.

Ve 20. století se však rozvíjí i přístup, který odmítá, že lze rozhodnout, zda jsou údaje v ságách fikcí, nebo fakty, a staví se i proti možnosti určit, co jsou fakta a co fikce, jelikož jejich pojetí se v době zápisu ság od dnešního pohledu lišilo. Tento názor zastávají např. E. Ebelová a M. Steblin-Kamenskij. Na pomezí tohoto relativizujícího přístupu a klasického pozitivismu pak stojí G. Sigurðsson se svou tezí, že ságy mají historické jádro, které však po staletí orálního předávání a při zápisu mohlo být pozměněno.

V rámci odborné debaty se tedy rozvíjí nové přístupy, a to nejen na úrovni přístupu k poznání, ale také na úrovni metod. Diskurz je ve 20. století obohacen o systematické archeologické výzkumy. Ani ty však nepovažují všichni odborníci za důkaz severských cest do Ameriky. Zajímavý je zejména vztah archeologických nálezů a informací ze ság. Zatímco objevitel vikinské osady L'Anse aux Meadows H. Ingstad svůj výzkum zakládal na údajích ze ság, H. Pálsson ani objev LAM nepovažuje za důkaz pravdivosti ság. Osada sice odpovídá severskému osídlení kolem roku 1000, avšak nelze ji ztotožnit s Vínlandem popisovaným v ságách – ten je pouze literárním konstruktem. Někteří odborníci považují archeologické nálezy za pádnější důkaz než psané dokumenty (např. K. A. Seaverová).

Skepticky jsou tedy vykládány nejen písemné prameny, ale také archeologické nálezy. J. A. Holvik poměrně přesvědčivě vyvrátil staroseverský původ Kensingtonského kamene, ačkoli příznivci jeho pravosti existují dodnes. Pro druhou polovinu 20. století a nástup sociálního konstruktivismu je tedy typické vztahování spolehlivosti výpovědí v ságách a vůbec veškerého poznání k společenskému kontextu. V této době se zpochybňují i výsledky archeologických výzkumů, které měly sloužit k potvrzení spolehlivosti ság.

Zatímco pozitivisté, ať už ti, kteří ságy jako historický pramen uznávají, nebo ti, kteří je považují za fikci, se vyjadřují poměrně přímočaře a své argumenty představují mnohdy jako jediné možné, relativizující přístupy vycházející z nemožnosti objektivního poznání a nalezení jedné pravdy, jsou v argumentaci opatrnější. Vysvětlují, proč se pravdy nelze dobat, ale ve výsledku se také snaží prosadit svůj názor. Obecně lze rovinu deskripce shrnout tak, že dochází k odideologizování odborné debaty a ke snaze předložit argumenty podporující dané tvrzení.

Kromě toho, že autoři zakládali svá tvrzení na různých původních zdrojích, odkazovali také na sebe, ať už souhlasně, nebo odmítavě. Vznikaly tak jak diskurzy konvenční, tak kreativní. Naprostá většina autorů od poloviny 19. století se vyjadřovala k názorům C. Ch. Rafna. Mnoho jich na něj navazovalo, řada jich jeho přístup odmítala nebo alespoň relativizovala. Od 60. let se řada autorů vyjadřovala k objevení sídliště v LAM a k výkladům severských cest H. Ingstada.

Intertextuální propojení lze zejména od 20. století pozorovat i mezi různými typy diskurzu. Objevení Ameriky Seveřany se stalo populárním tématem v beletrii, jejíž autoři vycházeli jak ze ság a primárních pramenů, tak z jejich pozdějších výkladů, nebo ve filmu, který vycházel jak z odborných poznatků, tak z beletrie (viz film *The Viking*, který byl

natočen podle románu a v němž se odkazuje také na Newportskou věž). Dochází tedy k mísení uměleckého a odborného diskurzu, které se dříve neobjevovalo.

Téma zpracovávali také výtvarní umělci. Objevné cesty se prosadily i v širším společenském kontextu a v politice. Pro tyto oblasti je typické, že se interpretace původních pramenů a archeologických nálezů příliš neproblematizují. Ve většině případů je vybrán jeden z výkladů a ten je prezentován jako platný, aniž by se v jeho prospěch argumentovalo důkazním materiálem. Největšího ohlasu se dostalo patrně Leifovi jako objeviteli Ameriky. V jeho případě lze na přelomu století mluvit o kultu hrdinství.

Smyslem uměleckého zpracování nicméně není argumentovat ve prospěch určitých pramenů nebo proti nim, jejich účel spočívá v atraktivním představení událostí, které mají zaujmout veřejnost a případně ji politicky aktivizovat. Přestože některá umělecká díla (např. román O. Liljencrantzové) staví na primárních a odborných pramenech, dopouští se výrazné typizace a idealizace (viking jako světlovlasý, silný, statečný hrdina).

Na závěr lze konstatovat, že diskurz se ve 20. století oproti předchozímu období dále rozšiřuje a že většina badatelů se shoduje na tom, že Seveřané do Ameriky dopluli, avšak rozpory panují ohledně další interpretace pramenů. Zatímco v 19. století se střetávalo monumentální a kritické pojetí historie, ve 20. století proti sobě stojí pozitivisté a sociální konstruktivisté. Užítí historie pro ideologické účely je již spíše výjimkou, ačkoli i s ním se lze setkat (viz využití Leifa a Torfinna v rámci nacismu). I nyní tedy v této oblasti panuje názorová pluralita. Avšak nezávisle na tom, zda byl staroseverský původ nálezů vyvrácen, inspirovaly jak umělce, tak veřejnost. Podle E. Haugena si dokonce Američané Seveřanů dodnes váží jako prvních evropských pionýrů na území Ameriky a jako takovým jim přiznávají pevné místo v historii své země (Haugen 1942: 166).

6 Komparace jednotlivých období

Jak jsem zmínila v úvodu, cílem této práce nebylo posuzovat pravdivost samotného objevení Ameriky, ale zkoumat, jak se o něm referuje. Pro zkoumání reflexe objevení je klíčové, jak jsou události popsané v dobových pramenech interpretovány. V předchozích kapitolách jsem se soustředila na tři hladiny analýzy (deskripce, interpretace, explanace), které ve svém pojetí kritické diskurzivní analýzy definuje N. Fairclough. Cílem této kapitoly je porovnat aspekty všech tří časových období, na něž je práce dělena a zjištění přehledně shrnout a zobecnit. Vycházet budu z vývoje vědeckých paradigmat a posunů diskurzu o severských cestách do Vínlandu.

Pohledy na středověkou literaturu a historiografii obecně se během staletí značně proměňovaly. V 19. století byla historie často vykládána ve prospěch vlastního národa, jehož kořeny se hledaly v hluboké minulosti, aby byl zdůrazněn jeho význam. Na tento - slovy F. Nietzscheho monumentální - výklad historických událostí reagovali velmi radikálně pozitivisté. Jejich přístup, kladoucí důraz na kritickou analýzu dat a rozlišení fakt a fikce, pak v 2. polovině 20. století odmítli vědci klonící se k názoru, že fakta a fikci nelze odlišit, a je nutné brát v potaz socio-kulturní prostředí, v němž texty vznikaly, jelikož pojetí pravdivosti se v průběhu věků měnilo.

Jak ukázaly předchozí kapitoly, tato obecná proměna paradigmatu se promítala také do názorů na rodové ságy, konkrétně pak na ságy o Vínlandu. Ságy se snaží události popisovat objektivně, střízlivě a nezaopatě, ačkoli obsahují také fantastické prvky. Vycházejí z orální tradice, jejíž obsah však mohl být při zápisu pozměněn, např. s cílem vyzdvihnout vlastní rod (viz Hauk Erlendsson). Ke změnám patrně docházelo také proto, že ságy byly ústně předávány po dobu 200-300 let. Ságy nesloužily výhradně teologickým účelům, jak bylo typické pro literaturu daného období ve zbytku Evropy. Typické je pro ně prolínání křesťanství s pohanstvím, které se tolerovalo ještě dlouho po zavedení nového náboženství. Struktura obou ság odpovídá dobovému úzu, jakým se na Islandu zapisovaly objevitelské cesty.

V 19. století se řada autorů opírala o vínlandské ságy jako o nezpochybnitelný zdroj informací, na jejichž základě lze zrekonstruovat popisované události. Text je pojímán jako faktum. V této době dochází k nárůstu zájmu o severské cesty do Ameriky, zejména díky dílu C. Ch. Rafna. Právě Rafn a jeho následovníci v čele s R. B. Andersonem měli jasno v tom, že ságy jsou jasným dokladem severských cest do Ameriky a že z nich lze vyčíst i podrobnosti o poloze jednotlivých oblastí. Jak Rafn, tak Anderson explicitně poukazují na to, že již nelze pochybovat o tom, že Seveřané břehů Ameriky dosáhli. Obsahové stránce odpovídá i stránka formální, jelikož dikce této skupiny autorů je velmi vzletná a sebejistá a nepřipouští jiné názory.

V 19. století se však rozvíjí i jiný pohled na ságy. F. Nietzsche by ho označil za kritický, A. Comte za pozitivistický. Řada autorů podrobovala ságy o Vínlandu analýze, jejímž cílem bylo určit, které pasáže jsou pravdivé a které smyšlené. Většinou autoři dospívají

k názoru, že řada údajů obsažených v ságách o Vínlandu je spolehlivá, avšak zčásti se jedná o smyšlenky (např. A. M. Reeves či J. G. Palfrey).

Dělení na fakta a fikci je typické pro řadu autorů i ve 20. století. Objevují se jak zastánci přístupu, který v ságách vidí poměrně spolehlivý zdroj informací zatížený však uměleckým zpracováním (např. G. M. Gathorne-Hardy), tak mnohem skeptičtější autoři, kteří ságy považují za literární konstrukt, a tedy za fikci (na počátku 20. století bratři Weibullové či F. Nansen, později např. H. Pálsson nebo R. Boyer).

V rámci odborné debaty došlo pod vlivem sociálního konstruktivismu a vzhledem k vnímání historie jako narativu a nikoli souboru pevných a neměnných dat k relativizaci dějinných událostí, jejichž interpretace je závislá na společenském kontextu i na konkrétní osobě badatele. Tento přístup aplikují na ságy o Vínlandu např. E. Ebelová a M. Steblin-Kamenskij, kteří popírají, že by bylo možné v textech fakta a fikci rozlišit. Obecně se k zaměření na kontext vzniku literárního textu spíše než na jeho pravdivost zaměřuje výše citovaný M. H. Gelting.

Za střední cestu v rámci pohledů na ságy lze označit přístup G. Sigurðssona, který se vymezuje jak vůči raným učencům, kteří v ságách spatřovali autentický a spolehlivý popis cest do Ameriky, tak vůči názorům, že ságy nejsou více než fantastická vyprávění, a na ságy nahlíží jako na vyprávění založená na ústní tradici, která mají historické jádro potvrzené archeologickými doklady.

Během staletí se však neproměňovala jen odborná debata, ale celý diskurz o severských cestách do Ameriky. Téma, které až do 19. století stálo na okraji zájmu, postupně pronikalo do mnoha oblastí lidské činnosti a stávalo se inspirací pro uměleckou tvorbu, společenské iniciativy i politickou činnost. Významnou roli hrálo také při posilování skandinávské národní identity v 19. století. Významné propagátory severské cesty našly jak u Skandinávců a skandinávských migrantů v Americe, tak u dalších národností, zejména pak u Američanů. Nepotvrdila se tedy premisa, že by své zastánce měly pouze mezi Seveřany.

Mezi různými typy diskurzů jsou patrné rozdíly. Zatímco odborný diskurz se opírá o původní prameny a případně o archeologické nálezy, které více či méně fundovaně interpretoval, v uměleckém a politickém diskurzu se jednotlivé výklady příliš neproblematizují. Ve výtvarném umění, v krásné literatuře, ve filmu či v hudbě se vždy prezentuje vybraná interpretace daných událostí jako jediná možná, aniž by se volba zdůvodňovala. Jejich účel není dobrat se historické pravdy, ale spíše zaujmout publikum. Mohou však mít i aktivní cíle při etablování národní identity, a prolínají se tak s politickým diskurzem.

Odborný i socio-kulturní diskurz tedy mají společné, že se snaží prezentovat *své* pojetí problematiky, ale liší se v míře argumentace, která zvláště v uměleckém diskurzu často zcela chybí. Ve 20. století se však oba typy diskurzu prolínají, jelikož do umění proniká i diskurz odborný.

Na závěr lze konstatovat, že většina badatelů současnosti se shoduje na tom, že Seveřané do Ameriky dopluli, avšak rozpory panují ohledně interpretace pramenů. I nyní tedy v této oblasti panuje názorová pluralita. Nicméně nezávisle na tom, zda byly historická sága či staroseverský původ nálezů vyvráceny, inspirovaly jak umělce, tak veřejnost.

7 Závěr

V této diplomové práci jsem si kladla za cíl představit reflexi severských plaveb do Ameriky od jejich prvního zaznamenání po současnost. Nesnažila jsem se určit, které výklady jsou pravdivé, zda k cestám opravdu došlo, a pokud ano, za jakých podmínek. Smyslem práce bylo analyzovat, jakým způsobem se autoři v průběhu staletí k severskému objevení nového kontinentu stavěli, zda ho přijímali či odmítali a jak argumentovali.

Metodologickým východiskem práce byla kritická diskurzivní analýza. Zásadní faktor, který ovlivnil mnohost interpretací severských cest do Ameriky, je nedostatek a stručnost nejstarších pramenů a naopak rozpory mezi dvěma zásadními zdroji informací, kterými jsou ságy o Vínlandu. To, že neexistuje jednotný spolehlivý záznam objevných plaveb, poskytlo velký prostor pozdějším badatelům. Jak ukázala analýza jednotlivých období, sporné či protichůdné výklady původních pramenů existovaly vždy a existují do dnešní doby, kdy by se mohlo zdát, že důkazy svědčící ve prospěch objevení Ameriky kolem roku 1000 jsou dostatečné.

Při koncipování práce jsem vycházela z toho, že u nás toto téma není příliš odborně reflektované, a proto jsem se rozhodla podat přehledovou studii se zaměřením na tři klíčová období, která jsem prostřednictvím metody N. Fairclougha jednotlivě představila a následně porovnála. Zaměřila jsem se na vývojové tendence a klíčové zlomové body v reflexi daného tématu, přičemž jsem se nezaměřovala pouze na jazykové pojetí, ale také na socio-kulturní kontext.

Zatímco pluralita názorů existovala již od prvních záznamů o cestách do Ameriky, a to jak mezi skandinávskými, tak mezi americkými autory, kontexty jednotlivých diskurzů se proměňovaly. Ságy byly zapisovány několik staletí po možném uskutečnění objevných plaveb. Můžeme se pouze domnívat, do jaké míry věrohodně ústně předávané příběhy zapisovaly a do jaké míry se do nich projektovala osobnost zapisovatele, doba zápisu a zejména žánrová literární stylizace. Poměr fakt a fikce i jejich samotná povaha jsou dodnes předmětem sporů.

V každém období se také lišil přístup k pramenům. V 19. století se historie často využívala pro posílení národního cítění, avšak postupně se rozvíjel kritický pohled na prameny a důraz na fakta, tedy pozitivismus. Pozitivismus přetrvává i do 20. století, kdy se jako reakce na něj rozvíjí sociální konstruktivismus, který klade důraz na mnohost a subjektivnost interpretací. Jednoznačný výklad událostí je nahrazován možným vysvětlováním a interpretací. Ačkoli se tedy jednotlivá období lišila jak společenským kontextem, tak přístupem k vědeckému poznání, shoda ohledně severského objevení Ameriky nepanovala nikdy.

Možná překvapivě nikdy nevytvořili binární opozici Skandinávci a Američané. Nepotvrdila se počáteční teze, že mezi Skandinávci budou pod vlivem nacionalismu převažovat zastánci severského objevení Ameriky. V obou skupinách se vždy vyskytovali jak

nadšení propagátoři severských úspěchů, tak zástupci skeptičtějšího či vyloženě odmítavého přístupu. Názory tedy byly pluralitní vždy, nezávisle na době, místě i účelu dané interpretace.

Rozdílly jsou naopak patrné mezi různými typy diskurzů. Zatímco odborný diskurz se vždy opíral o původní prameny a případně o archeologické nálezy, které více či méně fundovaně interpretoval, v uměleckém a politickém diskurzu se jednotlivé výklady příliš neproblematizují. Ve výtvarném umění, v krásné literatuře, ve filmu, v hudbě či v politických projevech se vždy prezentuje vybraná interpretace daných událostí jako jediná možná, aniž by se její volba zdůvodňovala. Diskurzy se tedy liší především v míře argumentace.

Způsob prezentace událostí se odvíjí od cíle, kterého se diskurz snaží dosáhnout. Odborný diskurz se sice snaží recipienta informovat, nebo dokonce přesvědčit o svém pojetí, nicméně činí tak na základě interpretace pramenů, případně archeologických nálezů. Cíle výkladu mohou být různé – od snahy o posílení národní identity po úsilí rozlišit fakta a fikci a dobrat se historické pravdy. Názory jsou však vždy podloženy více či méně promyšlenou argumentací. Smysl uměleckého diskurzu je jiný. Argumentace často chybí, jelikož cílem je prezentovat určité události či hrdiny, a tím zaujmout, případně inspirovat veřejnost. Té se předkládá výjimečná minulost, v níž je možné i nyní hledat vzory. Umělecký diskurz je založen na tom, že společnost často netouží po odborném výkladu a historické věrohodnosti. Severské cesty jsou pro ni ukázkou hrdinství a odvahy vikingů bez ohledu na to, kde se nacházel Vínland.

V práci jsem vycházela z premisy, že ačkoli obsah ság se během staletí přirozeně nezměnil, jeho interpretace prošla radikální proměnou. Ságy v 19. století některým posloužily k vyzdvižení slavné minulosti severských národů, jinými byly označeny za nevěrohodné literární konstrukty. Zatímco pozitivisté se snažili rozhodnout o míře jejich historicity, jiní tyto pokusy zcela odmítli a nesoustředili se na rozlišení historického jádra a narativních struktur, nýbrž na to, jak autor látku zpracoval s ohledem na socio-kulturní kontext, v němž žil. Důležitější než zjištění, zda se popisované události skutečně staly, je pro ně poselství textu. A právě tato teze je i podstatou KDA, podle níž může mít i diskurz sám dalekosáhlé dopady.

8 Appedix: Česká reflexe

V českém prostředí se severské výpravy do Ameriky netěší přílišné pozornosti. Okrajově o tématu pojednává Lubomír Košnar ve své knize *Severní Evropa v raném středověku a vikinská expanze* nebo Helena Kadečková v publikaci *Dějiny Islandu*, podrobněji pak Vladimír Polách v článku „Středověké Grónsko a Amerika – Vínland“. Cest do Ameriky se dotýká také diplomová práce Oldřicha Urbánka (2009) o osadách v Grónsku, která shrnuje průběh cest a cituje řadu zajímavých, zejména současných, pramenů.

L. Košnar (1993: 117) jmenuje dostupné prameny o severských cestách do Ameriky (dvě ságy a tři mapy, o jejichž pravosti se vedou spekulace, jelikož možná vycházejí ze ság, a nemají tak geografickou hodnotu). Relativizuje také archeologické nálezy, jelikož datu cest a charakteru grónských a islandských staveb té doby odpovídá až sídliště v L'Anse aux Meadows, jehož poloha je však v rozporu s údaji o Vínlandu v ságách. Podle L. Košnara navíc nelze s jistotou určit, kdo domy obýval.

Dějiny Islandu se cestám do Ameriky věnují jen stručně, jelikož nepředstavují jádro jejich zájmu. H. Kadečková (2001: 61-64) cesty nijak nezpochybnuje, po osídlení Grónska byly podle ní nasnadě. SG je z obou ság důvěryhodnější, protože její styl je strohý a děj logičtější než v SE. Za objevitele označuje Leifa, avšak o osídlení se pokusil až Þorfinn s Guðríð, jejichž rodokmeny jsou spolehlivě doloženy. Na jejich pokus však další Seveřané nenavázali. Po cestě biskupa Erika a plavbě do Marklandu v roce 1347 pak následoval až K. Kolumbus a ve Skandinávii se zájem o plavby na nový kontinent obnovil až v 19. století v souvislosti s národním hnutím, které doprovázely „objevy falz“. Osídlení dokázal až H. Ingstad. Kadečková zdůrazňuje, že postupoval podle ság, ale už nijak neproblematizuje, že jeho objev s nimi není kompatibilní.

V. Polách (2005) se ve svém článku cestám do Ameriky věnuje na větším prostoru. Zaměřuje se především na středověké Grónsko, jeho osídlení, ekonomiku, přijetí křesťanství a zánik osad. Jeho pohled je historický, události zasazuje do dějinného kontextu (zmiňuje např. stavbu lodí a umění plavby) a podává přehledný, ačkoli poměrně stručný přehled literatury, včetně úryvků z nejstarších pramenů ve vlastním překladu.³⁵

Cesty do Severní Ameriky považuje Polách za vrchol tehdejších plaveb. V Evropě se jim však zřejmě nedostalo dostatečné pozornosti, jelikož je musel o 500 let později zopakovat Kolumbus (Polách 2005: 7). Přesto Polách tvrdí, že cesty nebyly nikdy zapomenuty zcela. Zájem o ně však skokově vzrostl až v 19. století (díky romantismu a nacionalismu ve Skandinávii a překladu vínlandských ság do angličtiny) a poté už neopadl (Polách 2005: 47).

Z obou ság považuje Polách za známější SE, ale za věrohodnější (pokud to o sáze lze vůbec tvrdit) SG. Zvláštní je podle něj, že SE na SG nenavazuje. Je možné, že ságy vycházely z jiných ústních tradic (Polách 2005: 13). Interpretace ság hraje velkou roli také v posuzování

³⁵ Zde si dovoluji nesouhlasit s Poláchovým tvrzením, že písemných pramenů o severských cestách do Ameriky je nedostatek.

osady LAM v Newfoundlandu. Ačkoli nikdo již nezpochybňuje cesty jako takové, není jasné, o jaký typ sídliště se jednalo, zda do něj byly podnikány pravidelné výpravy a zda o nich měli Seveřané povědomí (Polách 2005: 8). Polách upozorňuje i na nesrovnalosti ohledně Porfinnovy výpravy, která měla mít za cíl osídlení, ale činnost jejích členů (např. sběr dřeva) podle něj odpovídala spíše obchodním účelům (Polách 2005: 41).

Polách představuje také názory a archeologické výzkumy H. Ingstada. Zevrubně popisuje naleziště v LAM a porovnává ho s údaji v ságách. V nich se jmenuje řada míst, ovšem naleziště je jen jedno. Jeho severní poloha navíc odporuje tomu, že by tam mohlo růst víno (přesto se LAM s Vínlandem často nadále ztotožňuje). Polách zmiňuje také alternativní vysvětlení B. Wallaceové, že Vínland označuje celou oblast, kdežto Leifsbúðir jen osadu. Jeho závěr je, že smyslem výprav nebylo usídlení, ale obchod a zisk. To zmiňují i ságy a dokládá fakt, že pozdější výpravy směřovaly pouze na bližší Labrador (resp. do Marklandu), kde byl dostatek dřeva (Polách 2005: 47-52).

9 Zdroje

9.1 Prameny

Adam Brémský. 2009. *Činy biskupů hamburského kostela : velká kronika evropského Severu.* Praha : Argo, 2009.

Ari Porgilsson. 2006. *The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion.* University College London : Viking Society for Northern Research, 2006.

Sága o Gróňanech. Hødnebo, Finn a Kristjánsson, Jónas. 1991. *The Viking discovery of America.* Oslo : Stenersens, 1991, stránky 63-98.

Sága o Eriku Rudém. Hødnebo, Finn a Kristjánsson, Jónas. 1991. *The Viking discovery of America.* Oslo : Stenersens, 1991, stránky 43-62.

The Book of the Settlement of Iceland. 1898. Kendal: T. Wilson, Printer and Publisher, 1898.

9.2 Literatura

Anderson, Rasmus B. 1877. *Discovery of America by the Norsemen.* Chicago : S. C. Griggs and Comp., 1877.

—. 1906. *The Norse Discovery of America.* Londýn : Norrøna Society, 1906.

Babcock, William Henry. 1921. Recent History and Present Status of the Vinland Problem. *American Geographical Society.* 1921, Sv. 11, stránky 265-282.

Beamish, North Ludlow. 1841. *The discovery of America by the Northmen in the tenth century.* Londýn : T. and W. Boone, 1841.

Beneš, Vít. 2008. Diskurzivní analýza. Petr Drulák a kol. *Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích.* Praha : Portál, 2008, stránky 92-124.

Boyer, Régis. 1989. Les Vikings et leur civilisation : les mystères qui subsistent sur ces questions. *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 133e année.* 1989, Sv. 3, stránky 782-803.

Clover, Carol J. 2005. Icelandic Family Sagas. Carol J. Clover a John Lindow (ed.) *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide.* Toronto : University of Toronto Press, 2005, stránky 239-315.

Davis, A. 1844. *Discovery of New England.* Boston : Dutton and Wentworth's Print, 1844.

Dijk, Teun A. van. 2008. *Discourse and power.* New York : Palgrave Macmillan, 2008.

Ebel, Else. 1994. Fiktion und Realität in den Vínlandsagas. Heinrich Beck a Heiko Uecke (ed.) *Studien zum Altgermanischen: Festschrift für Heinrich Beck.* Berlín : Walter de Gruyter a Co., 1994.

Ebenesersdóttir, Sigríður Sunna. 2010. *The origin of Icelandic mtDNA lineages from haplogroup C.* Reykjavík, 2010.

Fairclough, Norman. 2012. Critical discourse analysis. *International Scientific Researchers.* 2012, Sv. 7, stránky 452-487.

—. 1992. *Language and Power.* Londýn : Longman, 1992.

- Fischer, Joseph. 1903.** *The Discoveries of the Norsemen in America*. Londýn : Henry Stevens, son and Stiles, 1903.
- Gathorne-Hardy, Geoffrey Malcolm. 1921.** *The Norse discoverers of America, the Wineland sagas*. Oxford : Clarendon press, 1921.
- Gelting, Michael H. 2011.** Uløste opgaver. Adam af Bremen, Saxo Grammaticus og Knytlinga saga. *Scandia*. 2011, Sv. 77/2, stránky 126-143.
- Haugen, Einar. 1942.** *Voyages to Vinland: The first American saga*. New York : Alfred A. Knopf, 1942.
- Heger, Ladislav. 1965.** *Staroislandské ságy*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.
- Hewlett, Maurice. 1918.** *Gudrid the Fair*. New York : Dodd, Mead and Company, 1918.
- Hødnebo, Finn a Kristjánsson, Jónas. 1991.** *The Viking discovery of America*. Oslo : Stenersens, 1991.
- Homoláč, Jiří. 2006.** Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí. *Sociologický časopis*. 2006, Sv. 42/2, stránky 329–351.
- Horský, Jan. 2010.** Předsudky o standardech vědeckosti historiografie. *Dějiny – teorie – kritika*. 2010, Sv. 2, stránky 280-285.
- Ingstad, Helge. 1971.** *Kolumbus nebyl první*. Praha : Orbis, 1971.
- Jesch, Judith. 2007.** Geography and Travel. Rory McTurk (ed.). *Old Norse-Icelandic Literature and Culuture*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, stránky 119-135.
- Kadečková, Helena. 2001.** *Dějiny Islandu*. Praha : NLN, 2001.
- . 1997. *Dějiny severských literatur I. Středověk*. Praha : FF UK, 1997.
- Kolodny, Annette. 2012.** *In Search of First Contact: The Vikings of Vinland, the Peoples of the Dawnland*. Durham : NC: Duke University Press, 2012.
- Košnar, Lubomír. 1993.** *Severní Evropa v raném středověku a vikinská expanze*. Praha : Karolinum, 1993.
- Kristjánsson, Jónas a kol., a. 2012.** Falling into Vínland: Newfoundland Hunting Pitfalls at the Edge of the Viking World. *Acta Archaeologica*. 2012, Sv. 83, stránky 145-177.
- Larrington, Carolyne. 2004.** “Undruðusk þá, sem fyrir var”: Wonder, Vínland and Medieval Travel Narratives. *Mediaeval Scandinavia*. 2004, Sv. 14.
- Liljencrantz, Otilie A. 1906.** *The thrall of Leif the Lucky : a story of Viking days*. Boston : Small, Maynard & Co., 1906.
- Loudín, Jiří. 2010.** Poznání od konce 19.století po dnešek. *Vědecké metody pro doktorandy*. Praha : České vysoké učení technické v Praze. Fakulta stavební, 2010.
- Magnusson, Magnus a Palsson, Hermann. 1965.** *The Vinland Sagas: The Norse Discovery of America*. Harmondsworth : Penguin, 1965.
- Nansen, Fridtjof. 1911.** *In Northern Mists: Arctic Exploration in Early Times*. New York : Frederick A. Stokes Company, 1911.
- Nietzsche, Friedrich. 2005.** O užitku a škodlivosti historie pro život. *Nečasové úvahy*. Praha : OIKOYNENH, 2005, stránky 75–147.

- Ólason, Vésteinn. 2007.** Family Sagas. Rory McTurk (ed.). *Old Norse-Icelandic Literature and Culuture*. Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2007, stránky 101-118.
- Palfrey, John Gorham. 1859.** *History of New England*. Boston : Little, Brown, and Company, 1859. Sv. I.
- Polách, Vladimír. 2005.** Středověké Grónsko a Amerika - Vínland. *Mediaevalia Historica Bohemica*. 2005, stránky 7-70.
- Rafn, Carl Christian. 1841.** *Americas opdagelse i det tiende aarhundrede*. Kodaň : J. D. Qvist, 1841.
- Rafn, Carl Christian. 1845.** *Antiquités américaines d'après les monuments historiques des Islandais et des anciens Scandinaves*. Kodaň : Société royales des antiquaires du Nord, 1845.
- Reeves, Arthur Middleton. 1895.** *The finding of Wineland the good: history of the Icelandic discovery of America*. Londýn : Oxford University Press, 1895.
- Rowe, Elisabeth Ashman. 2003.** Origin Legends and Foundation Myths in Flateyjarbók. Margaret Clunies Ross (ed.). *Old Norse Myths, Literature and Society*. Viborg : University Press of Southern Denmark, 2003, stránky 198-216.
- Seaver, Kirsten A. 2004.** *Maps, Myths, and Men: The Story of the Vinland Map*. Stanford : Stanford University Press, 2004.
- . **2010.** *The last Vikings: the epic story of the great Norse voyages*. Londýn : I. B. Tauris, 2010.
- Shepard, Elizabeth G. 1893.** *A guide-book to Norumbega and Vineland*. Boston : Damrell and Upham, Publishers, 1893.
- Sigurðsson, Gísli. 2003.** Medieval Icelandic Studies. *Oral Tradition*. 2003, Sv. 18/2, stránky 207-209.
- Sigurðsson, Gisli. 2007.** Orality and Literacy in the Sagas of Icelanders. Rory McTurk (ed.). *Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, stránky 285-301.
- Skelton, Raleigh A., Marston, Thomas E. a Painter, George D. 1995.** *The Vinland Map and the "Tartar Relation"*. New Haven : Yale Univ. Press, 1995.
- Sprunger, David A. 2000.** J. A. Holvik and the Case of the Kensington Runestone. *Minnesota History*. podzim, 2000, stránky 140-154.
- Starý, Jiří a kol. 2011.** *Edicca Minora*. Praha : Herrman a synové, 2011.
- Storm, Gustav. 1893.** *Christofer Columbus og Amerikas opdagelse*. Christiania : J. W. Cappelens Forlag, 1893.
- . **1889.** *Studies on the Vineland voyages*. Thiele, 1889.
- Sturluson, Snorri. 1944.** *Heimskringla*. Steingrímur Pálsson. Reykjavík : Helgafel, 1944.
- Tompson, Lyle. 2011.** An Archaeologist Examines The Oklahoma Rune Stones. *The Epigraphic Society Occasional Papers*. 2011, Sv. 29, stránky 5-43.
- Trow, Tom. 1998.** The "Mooring Stones" of Kensington. *Minnesota History*. 1998, stránky 122-128.
- Urbánek, Oldřich. 2009.** *Skandinávské Grónsko a Amerika: Analýza a interpretace zániku grónských osad*. Olomouc, 2009.

Vašát, Petr. 2008. Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi. *Antropowebzin*. 2008, Sv. 2-3, stránky 101-112.

Wahlgren, Erik. 1969. Fact and Fancy in the Vinland Sagas. Edgar C. Polomé (ed.). *Old Norse literature and mythology : a symposium*. Austin : University of Texas Press, 1969, stránky 19-80.

Wallace, Birgitta. 2008. The Discovery of Vinland. Stefan Brink (ed.). *The Viking World*. Routledge, 2008, stránky 604 - 612.

—. **2003.** The Norse in Newfoundland: L'Anse aux Meadows and Vinland. *Newfoundland and Labrador Studies*. 1, 2003, Sv. 19.

Wawn, Andrew. 2007. The Post-Medieval Reception of Old Norse and Old Icelandic Literature. Rory McTurk (ed.). *Old Norse-Icelandic Literature and Culuture*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, stránky 285-301.

Wodak, Ruth a Meyer, Michael. 2001. *Methods of critical discourse analysis*. Londýn : SAGE, 2001.

Würth, Stefanie. 2007. Historiography and Pseudo-History. Rory McTurk (ed.). *Old Norse-Icelandic Literature and Culuture*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, stránky 155-172.

Yates, John V. N. a Moulton, Joseph W. 1824. *History of the state of New York*. New York : A. T. Goodrich, 1824.

9.3 Internetové zdroje

Asker, Geir Odden. The Hønen runestone. Geirodden. [Online] [Citace: 25. 1 2014.] <http://www.geirodden.com/hoenen.html>.

Auth, Tony. Land of Legend. Smithsonian National Museum of Natural History. [Online] [Citace: 29. 1 2014.] <http://www.mnh.si.edu/vikings/voyage/subset/legend/history.html>.

Bremen, Radio. 2011. Die Böttcherstraße: Ludwig Roselius. radiobremen. [Online] 10. 1 2011. [Citace: 29. 1 2014.] <http://www.radiobremen.de/wissen/dossiers/boettcherstrasse/roselius110.html>.

Bridgewater Triangle, South East Massachusetts [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.hauntedhovel.com/bridgewatertriangle.html>

Carpenter, Edmund Snow. 2003. Norse Penny. Mediated Cultures. [Online] 2003. [Citace: 27. 1 2014.] <http://mediatedcultures.net/phantom/norsepenny.pdf>.

Coghlan, Andy. 2010. Vikings brought first native American to Europe. able2know. [Online] 19. 11 2010. [Citace: 27. 1 2014.] <http://able2know.org/topic/164270-1>.

Den store danske. Gyldendals åbne encyklopædi. [Online] [Citace: 22. 1 2014.] <http://www.denstoredanske.dk/>

Hall, Mark. 2003. An Examination of the Vinland Sagas. [Online] 2003 . [Citace: 28. 1 2014.] <http://www.editors-wastebasket.org/nexx/pro/vinland.html>.

Holzbachová, Ivana. Filozofické a metodologické problémy vědy. Masarykova univerzita. [Online] [Citace: 18. 1 2014.] http://www.phil.muni.cz/fil/texty/filosofie_vedy.pdf.

Investigate the Vinland Map [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.econ.ohio-state.edu/jhm/arch/vinland/vinland.htm>

- Keen, Tony. 2011.** The Vinland Sagas. Blog a Penguin Classic. [Online] 2011. [Citace: 28. 1 2014.] http://www.blogapenguinclassic.co.uk/site/pcReadReview.php5?review_id=153.
- Kensington Rune Stone** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.kensingtonrunestone.us/>
- Kinzer, Gilda.** Norwegian Settlements. The Sloopers - pioneers in Norwegian emigration. Norway Heritage. [Online] [Citace: 23. 1 2014.] http://www.norwayheritage.com/articles/templates/norwegian_settl.asp?articleid=31&zoneid=17.
- Leif Ericson Viking Ship** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.vikingship.org/>
- Leif Erikson International Foundation** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] www.leiferikson.org/
- Longfellow, Henry Wadsworth.** The Skeleton in Armor . About.com. [Online] [Citace: 21. 1 2014.] <http://classiclif.about.com/library/bl-etexts/hwlongfellow/bl-hwl-skeleton.htm>.
- Metody a otázky soudobé historiografie.** FSV UK. [Online] Praha a EU: Evropský sociální fond. [Citace: 18. 1 2014.] http://doktorand.fsv.cuni.cz/documents/opory/Metody-a-otazky-soudobe-historiografie_opora.pdf.
- Nepstad, Peter. 2003.** The Viking of Jackson Park. Hyde Park History. [Online] 2003. [Citace: 23. 1 2014.] <http://www.hydeparkhistory.org/herald/VikingShip.pdf>.
- Obama, Barack. 2012.** Presidential Proclamation -- Leif Erikson Day, 2012. White House. [Online] 9. 10 2012. [Citace: 29. 1 2014.] - <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/10/09/presidential-proclamation-leif-erikson-day-2012>.
- Store norske leksikon (2005-2007).** [Online] [Citace: 23. 1 2014.] <http://snl.no/>.
- The Kennedy Center** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.kennedy-center.org/programs/festivals/12-13/nordic/>
- The Norwegian-American Historical Association** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.naha.stolaf.edu/>
- The Vinland Map** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://vinland-map.brandeis.edu/introduction/index.php>
- Valenta, Jiří.** Věda a vzdělanost ve středověku. Vysoká škola ekonomická. [Online] [Citace: 18. 1 2014.] <http://sik.vse.cz/ss/stredovek.pdf>.
- van der Krogt, René a van der Krogt, Peter. 2003.** Leifur Eiríksson. Leif Eriksson Monuments Pages. [Online] 2003. [Citace: 29. 1 2014.] <http://www.kennedy-center.org/programs/festivals/12-13/nordic/>.
- Vinland Seminar** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://vinlandseminar.com/>
- Where is Vinland?** [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.canadianmysteries.ca/sites/vinland/home/indexen.html>

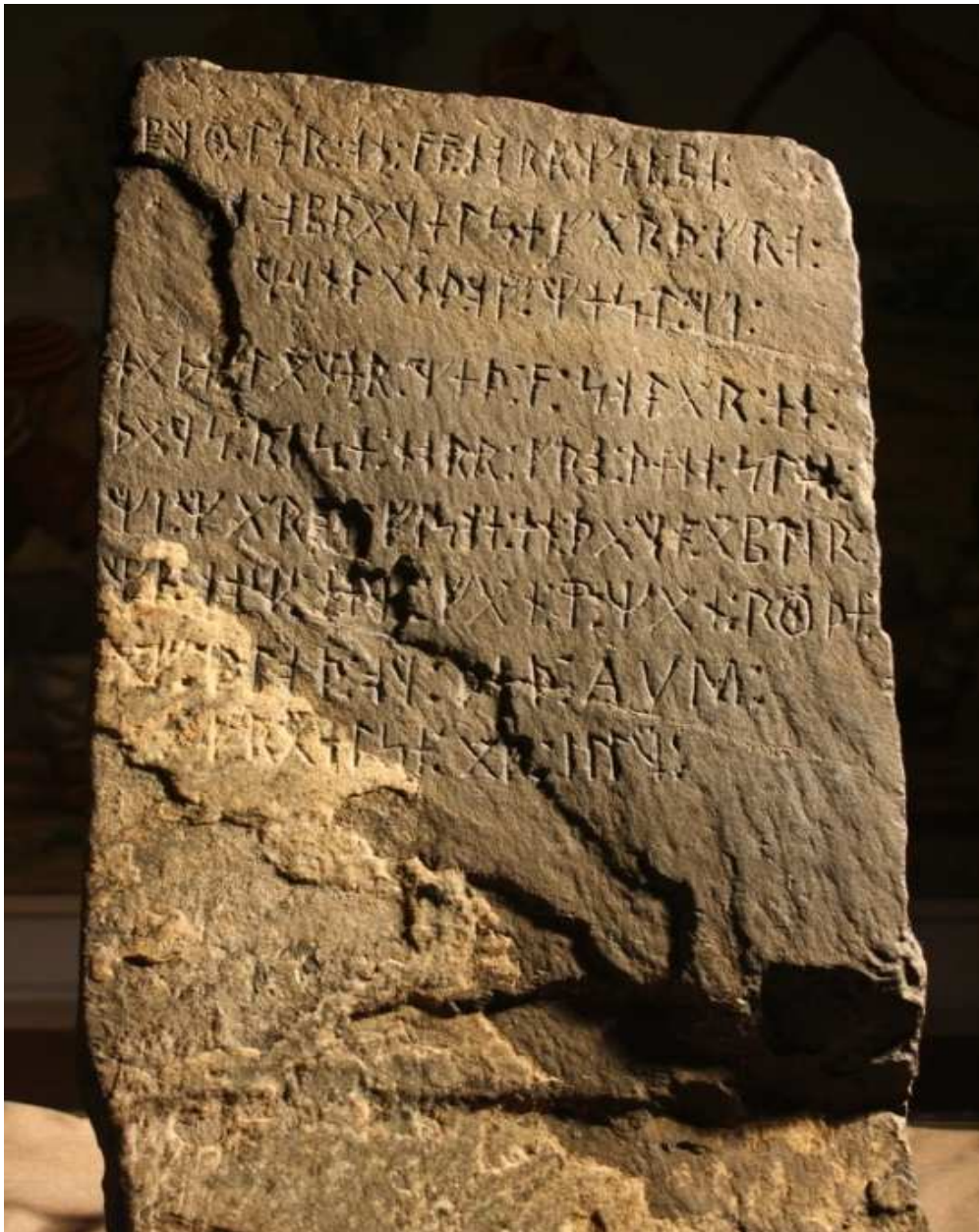
9.4 Filmy, hudba

- Kacui, Čikao a Hiroshi Saitō.** Viking Viki. Japonsko / Rakousko / Západní Německo, 1974
- Leaves' Eyes.** Vinland Saga. Napalm Records, 2005
- Neill, Roy William.** Vikingové (The Viking). USA, 1928
- Stone, Tony.** Severed Ways: The Norse Discovery of America. USA, 2007
- Vaughn, Kenton.** Treasures Decoded: The Vinland Map. Velká Británie, 2012.

10 Přílohy

Obrázek 1 Kensingtonský runový kámen	70
Obrázek 2 Dightonský runový kámen.....	71
Obrázek 3 Vínlandská mapa	71

Obrázek 1 Kensingtonský runový kámen³⁶

³⁶ Kensington Rune Stone [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.kensingtonrunestone.us/>

Obrázek 2 Dightonský runový kámen³⁷

Obrázek 3 Vínlandská mapa³⁸

³⁷ Bridgewater Triangle, South East Massachusetts [Online] [Citace: 24. 2. 2014.]

<http://www.hauntedhovel.com/bridgewatertriangle.html>

³⁸ Investigate the Vinland Map [Online] [Citace: 24. 2. 2014.] <http://www.econ.ohio-state.edu/jhm/arch/vinland/vinland.htm>